

ERDELYI KATOLIKUS NAGYOK

SZERKESZTİK
BIRÓ VENCSEL + BOROS FORTUNÁT

ERDÉLYI KATOLIKUS NAGYOK

Szerkesztik :
Biró Vencel — Boros Fortunát

Szent Bonaventura könyvnyomda Kolozsvár
1941.

Ragyogó csillagok.

A vallásosság lelki egyensúlyozottságot, megnyugvást nyújt és nemes célkitűzésekre lelkesít. Akiknek a Gondviselés szellemi tehetséget, tetterőt, vagy földi javakat adott, ez érzés birtokában sokszor bámulatos teljesítményekre vállalkoznak.

Történelmünk bőségesen említ olyanokat, akiket vallásos tevékenységük tett naggyá. Mint szellemi vezetők, bátor hitvallók, vagy mint anyagi jótévedők csillagok gyanánt tündökölnek. Példájukkal utat mutatnak a talpon maradásra, fejlődésre, a fellegek távoltartására. Alkotásaik nem egyszer terebélyes fává szépültek, amelyek gyümölcseiből az utódok századok óta szedegetnek.

„Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg az én testvérem...” mondotta Márta az Üdvözítőnek, midőn Lázár már a sírban volt. Mert ahol az Úr van, ott nincs halál. Ahol a szíveket a vallásosság dobogtatja, ott nincs pusztulás.

A vallásosság ad az életnek tartalmat. Ez emeli a lelket. Ez biztosítja az erkölcsi erőket.

E kiváló emberek nemes törekvései azért jártak sikerrel, mert szándékaikban jócselekedeteikben velük volt az Úr Isten. Így a katolicizmus sokszor nehéz vergődései ellenére sem némult el, hanem romjaiból is újra éledt és virágzásában új színeket kapott.

Eme vezetők saját koruk viszonyaihoz mérten tettek nagyot, alkottak maradandót, vagy mutattak a hit megvallásában bátorságot. A lelkület ugyanaz, csak a tevékenység változott a korviszonyoknak megfelelően.

Működésük megfigyelését az erdélyi egyházmegye területén a XVI. század második felétől kezdjük, vagyis a protestantizmus terjedése miatt bekövetkezett küzdelmes idők viszontagságaitól. Attól az időtől, ami-

kor e területen az önálló fejedelemség megalakult és az protestáns jelleget kapott. A katolicizmus főleg a székelyek között, kívülök csak egyes városokban és falvakban maradt fenn.

A fejedelemség kezdő éveiben Fráter György bíboros, kormányzó, a katolikusság oszlopa. Őt főleg a politikai ügyek kötötték le, ideje emiatt szétforgácsolódott. A számban megcsappant katolikusság halkuló hangjának erősítésére a Báthory fejedelmi család vállalkozott. Báthory István fejedelem nagy alapítványai val, iskola alkotásaival, a jezsuita rend betelepítésével, a katolikusság további szétmorzsolódása elé gátat emelt és annak életlehetőséget nyújtott. Terveit bátyja, Kristóf fejedelem mindenben készségesen támogatta. Hasonló érzést mutatott Báthory András fejedelem is. Törekvéseiket utóbb a türelmetlenség ugyan jórészt elgáncsolta, mindamelllett a katolicizmus a fejedelemség egész ideje alatt az ő alkotásaik morzsáiból táplálkozott.

Eme fejedelmek tettereje kisebb-nagyobb mértékben más kortársakban is megnyilatkozott. Forgách Ferenc kancellár történeti munkát szerkesztett, Kakas István diplomata szenvedésekben tanúsított igaz vallásosság példáját szolgáltatta, Jósika István kancellár a világiak egyház-segítő szerepét szemléltette, Keresztúri Kristóf, Wass János a bátor hitvallás példáját nyújtották, Szántó István és Leleszi János jezsuita atyák mindent a vallásért jelszó eszmekörében buzgolkodtak.

A XVII. század nagyjait főleg az anyagi áldozatkészség dicséri, amellyel vallásfenntartó intézmények alapjait rakosgatták vagy a meglévőt támogatták. E téren leginkább kitűnnek: Erdélyi István, Tholdalagi Mihály, Lázár István, Haller István. A jötevők figyelme leginkább a szentferencrend megsegítésére irányult, amely rend a nép hitének megőrzésére ez időben legtöbbet tett. Támogatóik mint zárdaalapítók, vagy mint a rend védői örökítették meg nevüket. Így Tholdalagi Mihály, Lázár István, Haller István zárdaalapítók, vagy megsegítők voltak, Kovacsóczy István kancellár, Petki István a rend védői és a katolikusság vezetői gyanánt szerepeltek. Kornis Gáspár és Haller János írók fel-

jegyzései a vallásos gondolkozásmód bizonyítékai. A ferencrendiek közül Damokos Kázmér, Kajoni János, utóbb Csató Elek szereztek legnagyobb nevet.

A XVIII. század a katolikus fellendülés időszaka. A fejedelemség megszűnt és a Habsburg uralkodók támogatása a katolikusságot elgyengült helyzetéből kiemelte és új berendezkedéshez segítette. A kor a tennivágyás és nemes vetélkedés példaképeit szolgáltatja. Gr. Apor István, Gyulaffy László, Gyeröffy György, gr. Mikes Mihály, br. Haller István és Gábor, gr. Kálnoky Sámuel, gr. Kornis Zsigmond, br. Apor Péter, a Boérok, Thoroczky György e korszak vezető férfiai. Közülük főleg Apor István emelkedik ki, aki bátor fellépésével, párját ritkító anyagi támogatásával századokra kiható intézmények életre kelését tette lehetővé. A cselekvési szabadsághoz jutott jezsuita rend munkálkodása az iskolázás és hitélet terén teljes szépségében bontakozott ki. A rendtagok közül főleg Gyalogi János tűnt ki.

Miután a püspökség visszaállt, az egyházmegye újjászerveződött. E kor püspökei közül főleg br. Bajtay Antal, gr. Batthyány Ignác, utóbb Fogarasy Mihály végeztek alkotó munkát.

Az eltörölt jezsuiták helyébe a piaristák léptek. Közülük Pállya István, Bolla Márton, Gull János, utóbb Vass József nevei legismertebbek a történelemben.

Az egyháziakkal a világiak is versenyre keltek, hogy a vallás érdekében cselekedjenek. A sok érdemes név közül a két utolsó évszázadban gr. Kemény József, br. Jósika János, továbbá Lajos és Sámuel, gr. Kornis Antal a legkiemelkedőbbek.

A férfiak mögül lelkes nők sem hiányoznak, akik nevüket kiváló tetteikkel, vallásos tevékenységükkel emlékezetessé tették. Ilyenek a XVII. században gr. Haller Györgyné, a templomvédő, gr. Haller Józsefné, sz. Daniel Zsófia, alapítványtevő, gr. Kornis Klára apáca, aki a katolikus urakat leveleiben bátorságra buzdította. A XVIII. században br. Apomé Kapi Borbála, egyházközségalapító, a XIX. században gr. Csáky Krisztina imakönyvíró, gr. Csáky Rozália, városunk első katolikus gyermekotthonának szervezője.

Mind e nevek csak szemelvények a tevékeny, az apostolkodó katolikusok sorából. Olyanok, akiknek feje a tömegből legmagasabbra kiemelkedett, vagy akikre a történelem fénye többé-kevésbé rávilágított. Sokan vannak azonban olyanok, akiknek csillaga halványabban világít, a körülmények miatt névtelenül, vagy kevésbé észrevéve szenteltek életet, vagyont a katolikus ügyek előmozdítására.

Az érdemet a jó szándék, az egyéni lehetőséghez mért áldozatkészség és munkavállalás szabja meg. A csillagok sem egyformák, de valamennyien világítva ragyognak az égen.

Életüket, különösen a hitért, a hazáért folytatott tevékenységüket e könyv röviden, közvetlen, előadásban tárja az olvasó elé.

Ez ismeretterjesztő könyv útrabocsátása alkalmával igénybevettük azoknak az íróknak a közreműködését is, akik a múltban foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel.

Dr. Biró Vencel.

Fráter György. 1482—1551.

Nyolc éves gyermek volt mindössze, amikor a szülői házból kikerült. Korvin Jánosnak, Mátyás király fiának udvarában foglalatzkodott. Idővel Szapolyay Istvánnak, Mátyás király nádorának házában mint nemes apród teljesített szolgálatot, majd Szapolyay Jánosnak, az erdélyi vajdának lett vitéze.

Az udvari és katonai élet azonban sehogy sem volt tetszésére. Lelke nagyobb elmélyülés és több tartalom után vágyott s ezért a pálosrendi szerzetesek közé lépett. Ekkor már közel járt harmincadik életévéhez. Tulajdonképpen itt kezdett tudományokkal foglalkozni. Szellemi tehetségével, vallásos érzésével annyira feltűnt, hogy csakhamar zárdafőnök, azaz perjel lett a sajládi kolostorban.

Nehéz idők jártak akkor Magyarországon. Egyszerre két királya volt az országnak: Ferdinánd, a Habsburgházi uralkodó és Szapolyay János, akit a török pártolt. A két király harcban állott egymással. E küzdelem idején Szapolyay János király Frátert maga mellé vette, tanácsosává, kincstartójává tette.

A szegény pálos barát e szerint nagyot lépett előre. A nagyságot nem ruha, nem megjelenés teszi, hanem lelki értékek. Ilyen jeles tulajdonságokban meg Fráter bővelkedett, s ettől fogva nélkülözhetetlenné vált Szapolyay király udvarában. Ennek következménye, hogy amikor a király halála óráját érezte, fia nevelését, országának kormányzását Fráterre bízta, s a kiskorú utód egyik gyámjává tette. A barát ekkorra már püspök lett Nagyváradon, de a Fráter névre továbbra is szívesen hallgatott. Anyja után tulajdonképpen Martinuzzi volt a neve, atyja horvát származású.

Rendben lett volna minden, ha a török hamissággal

Fráter eszén túl nem járt volna. Ugyanis, mialatt a barát a kis királlyal a török császár látogatására annak budai táborába ment, azalatt a szultán katonái a várba lopódtak s azt megszállták. Buda ily módon 1541-ben a török hatalmába került.

Az eseten mindenki elrémült. Nyilvánvaló volt, hogy a török a várral együtt a környéket, az odavezető útvonalakat is elfoglalja. Ez útvonal pedig az egész magyar alföld elvesztését jelentette. Fráter a kis uralkodóval és annak anyjával keletre szorult s csak ott kormányozhatott.

Tulajdonképpen itt kezdődik Fráter nagy szerepe. A keleti részt ugyanis külön országgá szervezte, abból fejedelemséget alkotott. Rendezte annak hadügyét, pénzügyét, igazságszolgáltatását. A legfőbb hatalmat magának tartotta meg. Főleg a néki juttatott jogokból alakult meg az erdélyi fejedelem hatalma.

Mindamellet, hogy így külön fejedelemséget szervezett, azon volt, hogy a törököt visszaszorítva, a részekre szakadt Magyarországot megint egyesítse. Ez egyesítés alkalmas óráját várva-várta. Politikája a keresztény erők egyesítését célozta. Európai nézőpontból tekintette az eseményeket, innét meggyőző ereje, kortársaira való hatása. A magyar királlyal többször egyetértést kötött, mikor azonban megsegítésre került volna a sor, attól elég katonát nem kapott. Így gyanússá lett a török előtt, másrészt mivel a gyenge megsegítés miatt a törökkel nem szakíthatott, nem hittek neki Ferdinánd király vezérei sem.

Ilyen országrendező és háborús időkben Fráter figyelme nagyon megoszlott, a politika annyira lefoglalta, hogy vallási—tudományos kérdéseket kedve szerint nem intézhetett. Ilyenmű ügyek megoldására a sok baj miatt nem is volt alkalma. Az ő idejében Erdélyben a katolikuság kezdett gyengülni, s erejének visszaállítására Fráternek nem volt eszköze és ereje. A protestantizmus rohamosan terjedt azokban az évtizedekben.

Az áldatlan helyzetben szomorú lett az ő életbefejezése. Castaldo, Ferdinánd király vezére, ugyanis 1551 december 17-én alvinci kastélyban megölette a nagy embert, mivel azt hitte róla, hogy a törökkel összeját-

szik. A barát ekkorra már esztergomi érsek, bíboros rángott kapott.

Igy lett politikájának áldozata a 69 éves nagy férfiú. Nagyszabású terveit sok kortársa nem tudta megérteni és méltányolni. A múlt idő sok félreértést elosztatott és igazságot szolgáltatott neki.

Dr. Biró Vencel.

Forgách Ferenc. 1535—1577.

Atyja révén nem volt erdélyi származású, de anyja erdélyi, Zólyomi Katalin. Ez ágon rokonságba került a Báthoryakkal, unokaöccse volt Báthory István fejedelemnek.

A papi pályán kezdette működését. Páduában tanult s tanulmányai bevégezése után azonnal püspökké nevezték ki Nagyváradra. De csak a címet viselte, a szentelések során csak az alszerpapságig és szerpapságig vitte fel, saját kérésére a pápa őt utóbb e két rend alól is felmentette.

Élete közéleti szereplésben zajlott le. Ferdinánd magyar király udvarában lett alkancellár s mint ilyen fontos követi megbízásokban is járt. Így a többek között Németalföldön is járt, ahol Orániai Vilmossal is beszélgetett. Ferdinánd király temetésén ő mondotta a gyászbeszédet.

A magyar királyi udvar politikájával azonban nem volt megelégedve. A Habsburg uralkodási rendszer bántotta, emiatt hátat fordított a királyi udvarnak és Erdélybe jött át. Itt János Zsigmond fejedelem őt birtokkal látta el, bevette tanácsosai közé, Báthory István fejedelem meg kancellárrá tette. E minőségben képviselte a fejedelmet Valois Henrik lengyel királlyá választásakor. Csakhamar megbetegedett, gyógykezelése végett Páduába ment, ahol 1577-ben negyvenkét éves korában elragadta őt a halál. Ott temették el őt a jezsuiták kolostorában.

Báthory István fejedelem tudományosan képzett, nagy tekintélynek örvendő embernek mondotta őt a pápához írott egyik iratában. Azt állította, hogy Forgách vallásos hitbuzgóságával és a katolikus érdekekért való törekvésével tünt ki.

Jeles lelki tulajdonságait ránk maradt történelmi művében önmaga szemlélteti. Műve 1540—1572-ig terjed. Az 1540—1551-ik évig terjedő eseményeket egy fejezetben foglalta össze, ettől kezdve ahány fejezet következik könyvében, annyi év eseményei sorakoznak fel az olvasó előtt.

Művében azt az alaphangot üti meg, amelyet a nagy római történetírónál, Tacitusnál szemlélünk. A korával való elégedetlenség az alaphangulat, amely Forgáchot jellemzi. Pesszimizmusa miatt őt magyar Tacitusnak is nevezik. Korát annyira gyászosnak tartotta, hogy saját szavai szerint inkább elgyászolja, mint megírja annak történetét.

Ez elkeseredés következménye, hogy annyira elszomorító képet festett nemcsak az eseményekről, hanem az egyes szereplő személyekről is. Eljárásában mindenesetre van túlzás is, hiszen a római birodalom akkori erkölcsi, társadalmi viszonyai szinte magukban álló különlegességek. Forgáchot az ő eszményképének, Tacitusnak lemintázása is kétségtelenül befolyásolta, követni akarta mesterét annak módszerében is.

Követte is őt a lehetőség a nyelvben, ugyanis latinul írta művét. Tacitusnak kifejezésbeli sajátosságai nála is fellelhetők. Mint minden utánczó, természetesen csak részben tudta megközelíteni a mestert.

Bár zordon felfogásában a katolikus egyházi embereket és cselekedeteket kemény bírálat tárgyává tette, mindamelllett művét vallásos szellem lengi át. Forgách az ő sajátos nézetei, pesszimizmusa, egyszerűen bántó megítélései ellenére egyik legjelesebb embere a XVI. századnak.

Dr. Biró Vencel.

Báthory István.

1533—1586.

Elmult 350 éve, hogy Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem ötvenhároméves korában meghalt. Kis idő a képzeletnek, de nagy idő a történelemnek! A magyar nemzet történetében ez évek ugyanis törökdhúások, felkelések, csapások és fellélegzések hosszú egymásutánban sűrű sorokkal töltik meg a történet lapjait. A képzelet ellenben gyorsjárású méh könnyedségével repül a messzeségbe, hogy a történet fájának egy-egy kellemes virágára szállva, annak édességéből felüdülést találjon.

Báthory István nevével valóban jogosan felfrissülhet. Nemes elhatározások és emberboldogító alkotások rózsakoszorújából ugyanis ragyogóan tündöklök elő az ő képe, a férfias komolyság és tenniakarás nemes vonásaival. Krakkói síremlékén a győzelmes, országmentő hadvezér hadijelvényei mellett a béke galambja és az okosság kígyója hirdeti, hogy nemcsak a letarolt harcmezőknek, hanem egyben a békés építésnek babérleveleiből font magának ékességet. Így áll ő előttünk mint Lengyelország legnagyobb királya és Erdélyország legnagyobb katolikus fejedelme.

Uralkodása nehéz viszonyok között kezdődött. Erdély a némethez, vagy a törökhöz húzás kétségei között hanyódott. A józanabb párt a török barátság mellett kardoskodott, mivel mindaddig, amíg a magyar Nagyalföld török kézben van, Erdély megvédését Nyugatról nem remélhette. Viszont a török már most az első alkalommal a megígért szabad fejedelemsválasztás kijátszásán mesterkedett.

Báthory azok mellé állott és azokat gyűjtötte maga köré, akik Erdély biztonságát a török védelem fenntartásában látták. Tehát továbbra is fejedelemséget s nem

Báthory István

vajdaságot akart s ez álláspontot Békés Gáspárral szemben fegyverrel is megvédelmezte. A szabad fejedelmválasztást meg okos előrelátással az erdélyiek úgy biztosították, hogy a választást végrehajtották, s a kinevezőíratot csak azután olvasták fel.

E nehézségek bölcs elhárítása Báthory nevét emelte s békés uralkodását megszilárdította. Higgadtsága, hadvezéri kiválósága s körültekintő eljárása felkeltette a nemes lengyel nemzet figyelmét és ötéves erdélyi uralkodása után őt királyukká választották. Tőle várták Lengyelország megvédését és felvirágoztatását.

A tizenöt év, amelyből őt tisztán erdélyi, tíz éve meg kettős uralkodására esik, a hadvezéri sikerek és békés alkotások szoros összekapcsolása.

A páduai egyetemen tanult, sok országot bejárt, követküldetésekből sokat tapasztalt, amelyeket országai javára iparkodott értékesíteni.

Erdélyi uralkodása akkor kezdődött, amikor a hitújítás a katolikusokat a legnagyobb szegénységbe juttatta. A kiutasított papság távozása után üresen maradt szerzet-házakban megszűntek az iskolák, megszűnt a püspökség, a papnevelő. A katolikus papság megtűrtén csak a Székelyföldön maradt meg, ahol a katolikusok tömegesebben éltek, továbbá a Báthoryak családi birtokain, Kraszna vármegyében. Egyéb helyeken lakó katolikusok gondozására nem volt pap, úgyhogy csakhamar 15—20 éveseket lehetett találni, akik nem voltak megkeresztelve.

Ez állapotok megváltoztatására Báthory István vállalkozott. S vallásérsítő elgondolásait az országos szükséglettel olyan szoros kapcsolatba hozta, hogy ezek a másvallásúak előtt is helyesléssel találkoztak.

Országgyűlési végzés alapján Erdélybe hozta a jezsuitákat s őket Nagyváradon, Kolozsvárt s Gyulaféhérvárott elhelyezte. A jezsuiták e helyeken iskolákat nyitottak, konviktusokat szerveztek, a kolozsvári iskolát főiskolai tagozattal is ellátták. A fejedelem ez intézeteket anyagilag segítette s alapítványokkal erősítette. — A gyulaféhérvári róm. kat. egyházmegye vagyonának az a része, amelyet a kat. Státus helyébe szervezett Egyházmegyei Tanács manapság is kezel, s amelyből

iskoláit, konviktusait fenntartja, részben a Báthory Istvántól adományozott birtokból való.

A főiskola alapításával a fejedelem az országos műveltség emelése mellett azt akarta elérni, hogy az ifjaknak ne kelljen nagy költséggel külső országokban tanulniok és hogy a szegényebbek is tanulhassanak. Az iskolákat a protestánsok is tömegesen látogatták, papjaik is odaküldték fiaikat. A kolozsvári iskolában 16 pap fia tanult, a gör. keleti püspök unokája meg a főiskolai tanulók konviktusában nevelkedett.

Templomaik, missziók, könyvek, röpiratok, iskola-dramák, iskoláik révén a jezsuiták sikerei csakhamar túlszárnyalták azokat a méreteket, amelyeket a protestáns jellegű fejedelemség megbírt. A jezsuitáknak hivatalosan távozniok kellett, mindamellett megtúrten, szerényen Kolozsvár külvárosában: Kolozsmonostoron, továbbá Gyulafehérváron, utóbb Udvarhelyen a katolikus ifjúságot felnevelték, s így az ország jelentékeny részének lelkébe hitet s az erkölcsös életre fogékony-ságot ébresztettek. Ebben rejlik Báthory István érdeme. A fejedelemség korának megszűnése után fellendült katalicizmus a fejedelem ez alkotásaiból táplálkozott.

Az igazi érdem nem maradhat homályban, hanem mint a nap sugarai messze elhatnak. Így Szántó István egykorú jezsuita írta, hogy Báthory képét Rómában az utcán mindenfelé árusították. Poniatowsky Szaniszló lengyel király meg Páduában szobrot állíttatott neki. Krakkói síremlékét elismerő kifejezésekben gazdag jelvényekkel díszítették.

Dr. Biró Vencel.

Báthory Kristóf.

1530—1581.

Amikor Báthory István fejedelmet lengyel királlyá választották, bátyját, Kristófot hagyta a maga helyébe fejedelmül. De az ország is szabályszerűen megválasztotta, beiktatta és urának elismerte őt.

Alig lépett ki a gyermekkorból és már V. Károly német császárnál járt és sok várost, országot meglátogatott. Spanyolországot, Németalföldet, Németországot, Olaszországot bejárta és ez országok nyelvét is megtanulta. Alig tért vissza V. Károlytól, fejedelme, János Zsigmond már Franciaország királyához, Henrikhez küldte őt követségbe. Ugyane fejedelem őt szinte gyermekkorában titkárává, tanácsadójává tette. Már fiatal korában ítéletében öreg, tanácsában érett, jellemében kegyes volt. Kitűnt a szegényeknek tett jótéteményeivel, az egyháznak tett adományaival, szolgálai, alattvalói iránt mutatott jóságával. Panaszszó sohse jött ki az ajkán, nehéz időkben is megőrizte nyugalmat. Ellenségeit jótéteményeivel szerelte le.

Amikor tehát ilyen jeles tulajdonságokkal megáldva, 1576-ban mint Báthory István uralkodótársa fejedelmi székébe lépett, mindenki csak jót várhatott tőle.

Történelmi jelentősége abban áll, hogy királyi öccse terveit megvalósította. Főleg iskolaalapításokkal kívánt műveltséget terjeszteni, tudást, tudományt növelni. A katolikus iskoláknak, egyben vallásmegerősödésnek lett ilyen módon előmozdítója s vezetője.

A gyakorlati vallásosság példáját mutatta. Udvarával együtt megjelent a szentbeszédeken, vallásvitát hallgatott meg, fiának, Zsigmondnak nevelését Leleszi János jezsuita atyára bízta.

Betegsége eltűrésével, halálrakészülésével az igaz katolikus eszményét örökítette meg.

Amikor élete végét érezte, magához hívatta Leleszi János jezsuita atyát. Ugy fogadta őt, mint égből szállott angyalt. Szorosan magához ölelte és kérte, ne hagyja őt el haláláig. A páter ezt készségesen megígérte és a beteget elsősorban is meggyóntatta. Ezzel kezdetét vette a fejedelem háromnapos lelki gyakorlata. Megegyezett Leleszivel, hogy mostantól fogva csak lelkiekkel foglalkozik. Az előkelők beküldték hozzá gyermekeit, de nem szólt hozzájuk. „Nemde egyezséget kötöttünk, hogy világi dolgokról semmit sem beszélünk,” — mondotta Leleszinek. Elküldötte gyermekeit és biztatta gyóntatóját, hogy csak a lelkiéknél maradjanak. Azután szent iratok olvasásával, azok magyarázásával töltötték az időt. Mihelyt a páter ezekben szünetet tartott, a fejedelem azonnal imádságba fogott és igen választékos könyörgéssel, zsoltárok ismételtetésével működött közre a lelkigyakorlat sikerében. Fáradságot nem ismert, minél tovább tartották az éneklést és imádkozást, annál jobban biztatta folytatására a lelkiatyát. Legszívesebben a zsoltárt ismételtette: Te benned bízom, Uram... Amikor egyre jobban elgyengült, és értelme kezdett elhomályosulni, akkor is szent beszélgetésekkel, imádságokkal, elmélkedésekkel kívánta magát elfoglalni. Sohasem látott embert, — mondta Leleszi — aki ennyire vágyott a lelki dolgok után. Nem fejedelmet, de még szerzetest sem látott, aki ennyire imádkozott.

Igy tartott ez három napig és három éjjel. Vége felé a fejedelem már annyira elbágyadt, hogy Leleszi őt gyakran költögette, hogy kívánsága szerint halála percéig a vallásos gondolatokban megtarthassa. Fülébe suttozva állandóan az isteni dolgokra terelte figyelmét. Mikor a fejedelem már beszélő erejét is elvesztette, nem bírta hangosan mondani a zsoltárt: Uram, kezeidbe ajánlom lelkemet... csak szája mozgott órákon keresztül, a halál pillanatát várva, állandóan e szavakat suttozta. Egyre halkabban susogott, és a páter az ő kívánsága szerint a fülébe kiáltotta a zsoltárszavait, amelyek mondása közben a jámbor fejedelem meghalt.

Eltörődött lélekkel utolsó percéig oly erős akarattal kitartott, hogy a páter nem tudta visszatartani könnyeit, méltatlannak tartva magát a kegyelemre, hogy ilyen istenes halál tanúja lehetett.

Temetésének leírása Apafi fejedelem haláláig legrészletesebb. 1581-ben halt meg, ünnepélyes temetése azonban csak két év múlva ment végbe. Ugyanis a fehérvári ú. n. Báthory jezsuita templomba kívánt temetkezni, amelyet ez időben hoztak rendbe. Tehát nem a székesegyházban óhajtott pihenni, amely akkor a protestánsok használatában volt.

Temetésekor a templom falát és padlóját, a főoltártól kezdve a szószékiig, fekete posztóval vonták be. Az oltár előtt állott a „bánatnak háza” — azaz a ravatala koporsó számára — fekete selyemmel betakarva. A ravatal úgy készült, hogy széles lépcsőzetének négy sarkán egy-egy pap ülhetett fekete posztóval fedett székecskén. Az ő dolguk volt, hogy a misemondó pappal együtt a temetési szertartást végezzék. Báthory Zsigmond fejedelem széke karosszék volt, fekete posztóval fedve, rajta vánkos, hogy a fejedelem rákönyökölhessen. Átellenben hasonló felszereléssel a lengyel király képviselőjének, Bialobrzkeski Márton püspöknek széke állott. A meghalt fejedelem címerét a ravatal oldalaira szegezték, hasonlóképpen a templom falára is kereszt alakban. Hatvan címert függesztettek fel ily módon, hogy színes formájukkal a meghalt fejedelem nagyságát annál hangosabban hirdessék. A ravatal párkányán köröskörül fél-fél font viaszból készült gyertyák égtek, tizennégy nagy gyertya meg egy-egy font viaszból.

A temetési menet a várból, a fejedelmi palotából kiindult. Elöl lovag haladt nagy fekete zászlóval. A zászlón a meghalt fejedelem címere vala látható, a koronával együtt, arannyal készítve, ezüst festékekkel élénkítve. Továbbá a fejedelem neve, méltósága, halálának éve és napja volt reá feljegyezve. A lovag maga fekete bakacsinba öltözve, mellén és hátán a meghalt fejedelem címerét viselte. Másik lovag hasonló öltözetben balkezeiben fekete pajzsot tartott, rajta a fejedelem címerével, jobbkezeiben meg fekete kopj a, a kopj a tetején lo-

bogóval, amelyen a fejedelem címere látszott. Utánuk a papok jöttek, s az énekesek.

A temetést Náprágy Demeter választott püspök végezte nyolc jezsuita kíséretében. Utánuk pedig fekete fedél alatt a koporsót hozták. A koporsót tíz-tizenkét főúr vitte, mellettük kétfelől ötven-ötven szegény fekete csuklyás bő és széles ruhában, kezükben fekete posztóval bevont gyertya. A koporsó után a kis fejedelem Báthory Zsigmond jött. Utána a lengyel király követe, a rokonság, a fejedelmi tanácsurak, az orátorok, az udvari nép, mindannyian gyászruhában, fejükön fekete gyapjas süvegben. A fejedelem és a fejedelmi család gyászruhája „hosszan nyúlt hátuljával” (uszállyal) tünt fel.

Amikor a menet a várban lévő jezsuita templomhoz (a mai katolikus gimnázium telkén) ért, az egyik lovag kopjáját a templom falába törte, amellyel egy vitézi élet megszűnését jelképezte. A másik meg, aki a zászlót vitte, a zászlóval és a paizzsal a templomba ment és azokat a szertartás végéig kezében tartotta. A halottvivő főurak a koporsót a ravatalra tették. A fejedelem és a király képviselője aztán leültek.

A temetés befejezéséhez tartozik a gyászmise, a requiem. Ilyen requiem előkészületei, templomdíszítései is csak Báthory Kristóf fejedelem halálával kapcsolatban ismeretesek előttünk 1584-ből. Lengyelországban a vilnai székesegyházban volt a requiem.

Ez alkalomra a királyi lak falait, asztalait fekete posztóval vonták be. Ugyancsak bevonták a templom falait is azon a részen, ahol a koporsó állott. Körülötte bevonták a padokat, a padlót, valamint a vánkосokat. Száznolc öl selyemmel takarták be e ravatalt (egy öl majdnem két méter). A vánkost, amelyre a koronát helyezték, szövettel vonták be, úgyszintén a koporsó tetején álló keresztet, buzogányt, koronát.

Morva-cseh-lengyel fekete posztóból az egész udvart felöltöztették. A tisztviselők, apródok, komornyikok, káplánok, zenészek (karmester, éneklő fiúk, kürtösök, dobosok), a „művészek” (patikus, sebész, magyar sütők, sátor-mester, mosó, óramester), iparosok, az istállók személyzete, száz szegény, mind fekete

posztó ruhát kaptak. Feketével terítették le a király lovainak nyergét, sőt vadász kutyáira is három öl posztó jutott. Drágább fajta posztóból a királynak, továbbá Báthory Boldizsárnak, az előkelő udvari embereknek is ruhát készítettek, amelybe a requiemre öltözködtek. A szegényeknek, akik a ravatal mellett állottak, ruhája erdélyi szokás szerint csuklyás volt. Hasonlóképpen csuklyás volt a negyven udvari emberé, akik nagyobb fajta gyászgyertyával kezükben a ravatal két oldalánál állottak. A ravatalon sok gyertya égett. A fejnél négy nagy, a párkányzaton négyszáz kisebb. A csuklyás szegények kezében is gyertyák valának. A költség háromezer forinton felül emelkedett. Nagy pénz olyankor, amikor egy százados havi fizetése 12—16—20 forint, tizedesé 6, közlegényé 4—5 forint.

Báthory Kristóf fejedelem élete és halála a cselekvő katolikus ember örök példája.

Dr. Biró Vencel.

Szántó István.

1541—1612.

Báthory István, fejedelem által behívott lelkes jezsuiták között egyik legkiválóbb szerzettag volt Szántó István, latin névvel Arator. Nem Erdély területén született, de erdélyivé lett az itteni nép megszerelése, húzamos ittidőzése révén. Bécsben, majd Rómában tanult, utóbb Nagyszombatban főiskolai tanár lett. Rómában egy ideig a magyar gyóntatói tisztelet töltötte be. E minőségben bírta rá a pápát, hogy a magyar templomok részére Rómában külön szemináriumot alapítson. Ez intézmény a német ifjak intézetével egyesülve Collegium Germanicum Hungaricum nevet kapta. A német-római szentbirodalom területén élő katolikusok állandóan tartottak itt növendékeket.

Szántó éppen Rómában tartózkodott, mikor Báthory István fejedelmet lengyel királlyá választották. Szántó az uralkodót még Bécsben ismerte meg és azóta vele állandó összeköttetést tartott fenn. Királlyá választása iránt Rómában érdeklődött s a Szentszéknél őt dicsérte.

Természetes tehát, hogy a fejedelem erdélyi iskola-alapításai Szántó keblét megdobogtatták. Rögtön késznek nyilatkozott arra, hogy az újjáalkotás nemes munkájából a maga részét kivegye. Útra kelt tehát, hogy tehetségét, arravalóságát a maga teljességében kifejtse. Nagyváradon, Kolozsvárt, Gyulafehérvárott működött, szóval mindazokon a helyeken, ahol a szerzet letelepedett.

Kiváló szónok volt, akinek beszédét messze helyekről összesereglett tömeg hallgatta meg. Hitvitázó volt, aki kereste az alkalmat, hogy a katolikus tanokat a másvallásúak előtt is kifejtse, azok állításait megcáfolja s saját vallásának igazát nagy gyülekezet előtt diadalra vigye.

Jeles író volt. Latin nyelvű levelei maradtak fenn, amelyeket rendi előjáróinak, a fejedelemnek, más nagy embereknek írt. Levelei tele vannak erdélyi politikai vonatkozásokkal, nevelési érdekességekkel, rendi ügyekkel. Az első berendezkedés nehézségei szemléltetően bontakoznak ki írásaiból. Erdély gazdasági, hadi, vallási, politikai helyzete becses történelmi forrásanyag lesz mindenkor a kutatók számára.

Báthory Istvánhoz írt levelében érdekesen fejtette ki a jó uralkodó kellékeit. Szerinte Isten iránt való kegyesség, alattvalói iránt igazságosság és jóság, továbbá hadi tehetség jellemezzék az uralkodót. E tulajdonságok birtokában tud jól uralkodni és tudja alattvalóit megvédelmezni.

Magyar gondolkodása nem nagyon szenvedhette a lengyeleket, amilyenek nagyobb számmal voltak Erdélybe jött rendtársai között. Nem tetszett ugyanis neki, hogy azok új, az erdélyitől elütő, sőt azzal ellentétes szokásokat, életrendet, étkezési módot ültetnek át Erdélybe. Főleg a jobbagyság nagyobb mérvű megterhelése ellen kelt ki, mint ami nem erdélyi bánásmód. Idevágó feljegyzései különösen fontosak s kedvezően csatlakoznak Apor Péter tudósításához, aki a jobbagyok helyzetéről szintén tanulságos képet fest.

A jezsuiták kiutasítása Szántót is elsodorta Erdélyből. Annyi áldozatos munkája után valóban érzékenyen sújtotta, hogy irodalmi tevékenységének gazdag eredményei éppen erdélyi katonák miatt semmisültek meg. Amikor Bocskay fejedelem emberei ugyanis magyarországi hadjáratuk alkalmával Znióra értek, Szántó négyévtizedes irodalmi munkásságának gyümölcse lángok martalékává lett.

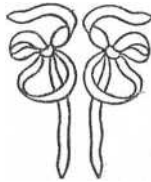
De erdélyi működése mégsem maradt emlék nélkül. A lelkekbe ültetett hatások eredménye kiszámíthatatlan. E hatás láncszem módjára terjed tovább, megy át egyik nemzedékről a másikba.

Ez átsugárzás örök hatása Pázmány Péter katolikus tételé, akit Nagyváradon Szántó vonzott magához, győzött meg s keltette fel benne a jezsuitává levés vágyát. A katolikuság neki köszöni Pázmányt. — To-

vább Szántó magyarra fordította az ószövetségi bibliát s az újszövetségi jó részét. Kéziratai ugyan elvesztek, de Káldi György a saját fordításában felhasználta azokat. Szántó 1612-ben halt meg 71 éves korában. A jezsuiták történetírója, Velics László írja róla:

„Szántó mint jezsuita jellemére nézve nem tartozott kesztyűs férfiak közé; kemény marokkal ragadta meg az ekeszarvát s mély barázdákat húzott az Egyház elparlagosodott ugarán. Hatalmas védője, terjesztője volt a katolikus hitnek azon szomorú időkben, midőn az izlám és protestántizmus hatása alatt hitéletünk oly leverő pangásnak indult... Személyes dicsőség nem képezte működésének rugóját, befolyását, tekintélyét arra használta fel, hogy mindazoknál, kikkel az Isten keze őt összehozta, a hitéletet éléssze, magasra növelje s őket Isten dicsőségére, kötelmeik teljesítésére, nagy dolgok művelésére lelkesítse.”

Dr. Biró Vencel.

Leleszi János. 1547—1594.

Miként Szántó István, ugyanúgy Leleszi János is a Báthory fejedelmek idejében volt szerepet vivő jezsuita. Az első magyar nyelvű rendtag, aki a rend beköltözésekor Erdély földjére lépett.

Fennmaradt leveleiben leírta Erdélybe vezető útját, itteni lelkes fogadtatását. A meghatódás könnyei gyűltek szemébe, amikor — az akkori paphiányban — a háttartalan öröm megnyilatkozását látta. Családja egyébként is Nagyváradról származott, így hát hangulatát a hazaérkezés kellemes érzelmei is emelték. Továbbá a lelki hatás magasztos reménye nála a saját állapota megjavításának vágyaihoz kapcsolódott. Ugyanis sokat betegeskedett s az erdélyi tiszta levegőtől gyógyulást várt.

Úgy találta, hogy a katolikus vallás nem gyűlöletes az emberek előtt, csak pap hiányában a katolikus nép elhanyagolt; templomok, iskolák, hitéletmelésre lelkes vezetők kellenének. Nem Indiába kell tehát most térítőket küldeni, hanem az erdélyi katolikusokat kell megsegíteni, ahol felnőtt ifjak vannak, akik nincsenek megkeresztelve!

Magyar társakat kért tehát, akiket a köznép megért. Csakugyan csakhamar harmadik magyart is kaptak Törös György személyében. A képzett Leleszit nagyon megtisztelő s fontos munkába állították. A gyermek Báthory Zsigmond fejedelem nevelésével bízták meg. Fehérvárra került tehát, ott nevelője, lelkiatyja lett a kis fejedelemnek. Nemcsak neki, hanem a 9—10 főnemes magyar s lengyel ifjúnak, akik a fejedelemmel együtt nevelkedtek. E fiúkból külön iskola létesült, ahol a jezsuita nevelés általános szabályai nyertek alkalmazást.

Leleszi szerepe nem merült ki az iskolai működés és nevelői feladat elvégzésében. — Templomi szónoklataira Báthory Kristóf fejedelemmel, majd utódjával, Zsigmond fejedelemmel az egész udvar eljár. Nehéz hivatásbetöltés olyan helyzetben, amikor alig akadt katolikus fejedelmi tanácsos, és így Leleszinek ellenséges vagy jobb esetben közömbös bírálógatók előtt kellett helytállania, a katolikus álláspontot megvédenie.

Báthory Kristóf fejedelemnek is ő lévén a lelkiatyja, végezhetette az értékes megfigyeléseket, amelyek a fejedelem lelki nagyságáról tanuskodnak. Leleszinek köszönhetjük, hogy a fejedelem annyira istenfélő, egyenesen szerzetesi halálbakészüléséről tudomásunk van. Más szerzettársa: Possevino Antal is írt erről, de Leleszi mint szemtanú és lelkiatya a legközvetlenebb benyomások alapján állítja elének a boldog halál örök mintáját. A fejedelem temetésekor mondott gyászbeszéde töredékben fennmaradt. — Levelei sok társadalmi, politikai feljegyzést is őriznek. Így azokat minden válású ember tanulságosan olvashatja. Tekintélye igen nagy volt, nevelési eljárásában senki hátráltatóan bele nem avatkozott, sőt azokat megvalósítani segítettek.

A kis Zsigmond mint gyermek sok jó tulajdonságot mutatott, amelyeken Leleszi s vele együtt más megfigyelők gyakorta lelkesültek, utóbb azonban a fejedelemet a körülmények s a veleszületett szeszélyek többször messze sodorták attól az úttól, amelyet a lelkes vezető anyai gondnal, szeretettel eléje tárt.

A hideg éghajlat Leleszi egészségének nem kedvezett. Köszvényes bántalmi miatt idővel melegebb helyre: Nápolyba vágott. A hideghez Erdélyben ez időben más nagy csapás csatlakozott: a pestis. A vész a jezsuitákat sem kímélte meg, sok rendtag meghalt, úgyhogy Erdélyt a jezsuiták temetőjének nevezgették. Az általános félelem, pusztulás napjaiban Leleszi felmentést kapott nevelői állásától, hogy egészségét jobban gondozhassa.

Erdélyből csakhamar el is került, de nemcsak testileg törődötten, hanem lelkileg is elcsüggedtem 1588-ban ugyanis az érdeemes rendet a fejedelemségből kiutasították, hogy a katolikus vallást tovább ne hirdethessék. A

kivonuló tagok a nagybeteg Leleszit is kocsira tették s magukkal vitték. Egészségét az olasz fürdő sem állította helyre. Saját kívánságára aztán Lorettóba, a híres kegyhelyre szállították, ahol 1594-ben 44 éves korában meghalt.

Jelentősége nagy, nemcsak saját rendjének történetében, hanem Erdély művelődésében. Rövid tartamú életéből kb. tíz esztendő esik Erdélyre, telve sikerekkel, fáradhatatlan munkával. Beteges testéből kiáradó lelki heve gyujtott s sokakat melegségben tartott.

Dr. Biró Vencel.

Kereszturi Kristóf.

†1599.

Szereplése a Báthory fejedelmekkel kapcsolatos. Amikor még Báthory István, a későbbi fejedelem, várad kapitány volt, az ő szolgálatában állott Kereszturi s a Hadadnál vívott ütközetben kitüntette magát. Szolgálataiért Báthory, mint fejedelem, őt Désen a sókamara ispánjává tette, 1573-ban nemesi levelét címerrel ékesítette, majd Belső-Szolnok megyében a szentbenedeki birtokot adományozta neki. Kereszturi ettől kezdve a szentbenedeki előnevet használta.

Amikor Possevino Antal jezsuita atya 1583-ban Lengyelországon át Erdélybe jött, hogy XIII. Gergely pápa és Báthory István lengyel király és fejedelem megbízásából Kolozsvárt a főiskolai katolikus ifjúságnak otthont, ú. n. szemináriumot rendezzen be, útjában kísérelőket kapott maga mellé. Egyik ilyen kísérelő volt Kereszturi.

Amikor Szilágysomlyóra, a Báthoryak családi birtokára értek, Kereszturi vadaskertet és gyümölcsfákat mutatott Possevinonak. A vadaskertet szarvasok részére maga Báthory István kerített el, a fákat maga ültette, amelyek ez időre bő termést hoztak. A szeminárium építését eszében forgató Possevino a fejedelem ilyenmő alkotásai láttára elgondolkozott. Azt a reményét fejezte ki, hogy aki állatok, növények fejlődésével törődött, az ember-ifjak nevelését is elő fogja mozdítani.

Kereszturi 1584-től Kővárban, majd utóbb a közeli Nagybányán is főkapitányi megbízást kapott. Mint hátramenti helyek, fontos védő vár volt mindkettő. Ez időre Kereszturi erős katolikus érzése erősen megnyilatkozott. A vallásszeretet nemcsak belső lelkiélet felkeltésében, hanem főleg abban nyilatkozik meg, ha a belső érzés kifelé is hat, ha a hitélet keltésében és vallás-

védelemben is kivirágzik. Akkor pedig hitvédelemre nagy szükség volt. A leszorult csekélyszámú katolikuság ugyanis nemcsak életbenmaradása érdekében küzdött, hanem határozott támadások kivédésére is kényszerült. A jezsuiták sikeres működése féltékenységet, ellenszenvet keltett s a másvallásúak működésükben meg akarták őket bénítani.

Azok között, akik a katolikuság védelmére keltek, az elsők között állott Kereszturi Kristóf. Mély meggyőződését az egykorúak kiemelték s bátor cselekedeteit feljegyezték.

Az 1586. évben nagy pestis pusztított Erdélyben. A jezsuiták közül is 25 rendtag esett a járvány áldozatául, köztük 18 Kolozsvárott. Amikor tehát a rendház majdnem teljesen kiürült, a megmaradt tagokat Kereszturi Kővárba vitette. Azt várta ugyanis, hogy az erdős, tiszta levegőjű vidéken kikerüljön a veszedelmet. A lelkes Törös György erőtlenül, bénán kelt útra s nem sokkal később Kereszturi szentbenedeki birtokán fejezte be munkás életét. Ott temették el a Kereszturi-család új sírboltjában, azt Kristóf emelte és templomot is épített melléje.

Kereszturi Kristóf cselekedete, hogy a jezsuitákat magához vette, a kegyelet mellett férfias cselekedet is volt. Ugyanis a pusztító vészről is izgatott tömeg kilengésekre hajlott. A jezsuiták elmenetele után híre járt, hogy ellenségeik a rendházat, templomot meg akarják rohanni s elvenni. A jezsuiták felszabadított szolgái őrizték a házat, mellettük két polgár állott ki még nagy bátorsággal.

A pestis elmúlt, de a jezsuiták ellen támadt gyűlölet nem szűnt meg. Két év múlva 1588-ban már kiutasításukról tárgyaltak a medgyesi országgyűlésen. Ekkor Báthory Zsigmond volt a fejedelem. A jezsuiták neveltek ugyan, de mint gyermekfejedelem, nem mert kemény ellenkezésbe átmenni. Tétován szemlélte, hová fog vezetni a dolog.

S mikor így a jezsuiták ügye, s vele a katolikus iskolázás, hitbeli erősödés veszendőbe látszott menni, a rend képviselői is megjelentek, hogy védelmüket előadják. A két képviselőt a katolikuság bátor harcosa, Ke-

reszturi Kristóf vezette az országgyűlési rendek elé. Egyik követ latinul, a másik: Szántó István magyarul fejtették ki álláspontjukat. Az ellenfelek nem engedtek, mire Kereszturi Kristóf kéréseket nyújtott át a rend, egyben a katolikuság védelmére.

A gyűlés azonban elhatározta, hogy feliratot intéz a fejedelemhez, amelyben a rend kiutasítását újból megsürgeti. Többen a felirat elküldése ellen szólaltak fel, közöttük Báthory István nevű főúr, Báthory Boldizsár, Jósika István, Kereszturi Kristóf. — A gyermek fejedelem végre is megtört, és a jezsuitáknak 15 nap alatt el kellett hagyniok az országot.

Kemény decemberi hidegben Kereszturi Kristóf Kisvárdán várta őket. Leleszi János betegen ért oda, Kereszturi katolikussá lett feleségével: Kőrösi Ilonával ápolta őt. Thomány Mátyás rendtag is beteg volt, néhány hét múlva meg is halt. Leleszi betegen 1589 őszéig maradt a vendégszerető Kereszturi házában.

Kereszturi arravalóságát a fejedelem is elismerte, tanácsúrrá, majd kolozsmegyei főispánná tette őt. Mária Krisztina fejedelemasszonynak, Báthory Zsigmond feleségének az udvarmestere is volt.

A bátor, a hitvédő, a meggyőződéses katolikus min-tája.

Dr. Biró Vencel.

Báthory András. 1566—1599.

Báthory István fejedelem testvérének, Andrásnak volt a fia. Neveléséről a fejedelem gondoskodott. Lengyelországba hívta őt, s eleinte a főnemes ifjak nevelési módja szerint bánt vele. Mint apródot egyideig udvarában tartotta, majd Varsó mellett, a pultuski jezsuita atyák gondjaira bízta.

A kollégiumban az ifjú a legjobb nevelést kapta. Csakhamar feltűnt kiváló észtehetségével s emellett mélyen vallásos érzésével. Vonzódása a teológia tanulására sarkallta, aminek következményeképpen egyházi pályára lépett.

Ahogy akkor szokásban volt, csakhamar kanonokká lett, abban a feltevésben, hogy hercegi rangjában papi lemondásra hivatás nélkül nem vállalkozhatott. Emellett a miechówi kolostor préposti tisztét is betöltötte, ami neki lakást és ellátást nyújtott.

A fejedelem-király gondolatában még nagyobb emelkedés reményei éledeztek. Családi érzésétől, uralkodói tekintélyétől indítatva azt forgatta eszében, hogy András püspöki-bíborosi méltóságot töltsön be.

A királyi udvarban tartózkodott ezidőben Possevino Antal, a pápa megbízottja. Ez a királyt arra ösztökölte, hogy a fiatal papot továbbtanulásra, bemutatkozásra Rómába küldje. A király kapott a gondolaton s Andrást útnak indította.

András nagy kísérettel ment. 1583 őszén Bajorország érintésével jutott Milánóba. Itt Borromeo Károly érsek lelkigyakorlatot tartott részére, amelyben hasznos tanácsokkal látta el őt.

A pápa, XIII. Gergely, nagy jóakarattal fogadta Andrást, hasonlóképpen tettek a bíborosok is. Az ifjú főleg nyelvek tanulásával foglalkozott, emellett a város

emlékeit tanulmányozta. A következő 1584. év nyarán a pápa beleegyezett, hogy András a lengyelországi vármiai püspök társa legyen utódlási joggal, majd július hónapban a bíborosok testületébe is felvette.

Báthory András tehát fényes pályafutást téve hagyta el Rómát. Ennek megfelelő volt fogadtatása is úgy az egyes városokban, valamint Lengyelországban.

Útja azonban nem merült ki a tanúhánnyévzésben, a pályán való emelkedésben. A király nagy gondolatot forgatott elméjében. A török ellen indítandó nagy háborúnak, erős keresztény összefogásnak terve érlelődött meg lelkében s ebben a pápa irányítására számított. A Rómába ment ifjú tehát a pápa előtt a király elképzelését is ismertette. Ugyanezt tette második római útja alkalmával is 1586-ban. Ekkor már V. Sixtus ült a pápai trónon.

András 24 éves volt mindössze, amikor őt a pápa a bíborosok testületébe bevette. Fiatalt, de érett gondolkodású, aki egyházkormányzásra hivatottnak bizonyította magát.

Ez arravalóságát az erdélyi katolikuság történetében vállalt szerepe különösképpen mutatja.

Az elgyengült erdélyi katolikuság megerősítésére Báthory István vissza akarta állítani a püspökséget. Ugyane gondolattal foglalkozott Báthory Zsigmond fejedelem is. Mivel pedig a viszonyok miatt e szándék megvalósítása nehézségekbe ütközött, hogy a nagy szükségén segítsen, Báthory András bíborosra gondolt. Tőle várta, hogy a püspököt érdeklő dolgokban intézkedjék. A bíboros, amíg a Szentszék másképp nem határoz, a megbízást elfogadta s kötelességéhez híven tisztében el is járt.

Az 1591. évben a pápához folyamodott, hogy annak támogatását megszerezze. Kérte, hogy az egész országban elszórt katolikusok gondozására a ferencrendiek közül valakit püspöki címmel ruházzon fel, hogy a felszentelendőknek ne kelljen messze földre, Lengyelországba menniük. A püspök címe lehet Erdély püspöke, mivel azelőtt is egy püspök volt Erdélyben és ez az Erdély püspöke címet viselte. A püspök a legkatolikusabb helyen, Csíkban lakjék.

A hitélet fellendítésére azt óhajtotta, hogy Lengyelországból hat-hét vallásos, tanult szerzetes küldessék, akik a szentségeket kiszolgáltassák és a nemesi ifjak tanítására alkalmasak legyenek. Ugy szintén a római Collegium Germanicumból is küldessék néhány magyarul és németül tudó pap.

Hangoztatta, hogy a papokról való gondoskodásra őt a fejedelem és az erdélyi katolikus státusgyűlés (*congregatio universorum catholicorum in Transsylvania*) kéri.

A római Szentszék a bíboros felterjesztését figyelembe vette és felhatalmazást adott neki arra, hogy esperest nevezzen ki. Ezzel megszűnt a bejött gyakorlat, amely szerint az esperest a papok választották és a választást a fejedelem erősítette meg.

A bíboros Csík-Gyergyó-Kászonszék esperesévé Gálffy Pált nevezte ki s ellátta a szükséges utasításokkal. Ezek az utasítások az egyházkormányzat módjába engedve bepillantást, értékes adatokat tartalmaznak.

Az erdélyi katolikus egyház élén állott a bíboros, ő nevezte ki az esperest, a nagyobb ügyekben a fellebbezések hozzámentek. Az esperes az egyházi rendeleteket végrehajtotta, az egyházközségeket látogatta, a fellebbezéseket továbbította, a házassági ügyekben ítélt, papokat tett. A világi elemnek az egyházi ügyekre való befolyása a fejedelemnek és katolikus tanácsosainak közreműködésében, a katolikus státusgyűlés határozatának betartásában nyilatkozott meg.

A püspökség betöltésének kérdése ez intézkedések ellenére sem hallgatott el. A Lengyelországból való kormányzás nehézkes volt, másrészt püspöki teendőket a bíboros helyett senki sem végezhetett.

A katolikuság a legszervezettebb volt a Székelyföldön, ami leginkább annak tulajdonítható, hogy voltak vezetőik, papjaik, ellenben egyéb helyeken nehezen akadt.

A plébánosokon, káplánokon kívül nagy tevékenységet fejtettek ki a ferencrendiek, akik nemcsak székelyükön, Csíksomlyón fáradoztak a lelkek üdvének előmozdításán, hanem onnan az egész Székelyföldet be-

járták. Ők voltak a Székelyföld missziós papjai, akik, így a székelység katolikus vallásának megőrzésében nagy érdemeket szereztek.

Báthory András bíboros utóbb Erdély fejedelme is lett. A kapkodó, szeszélyes Báthory Zsigmond fejedelem ugyanis a trónt egyik alkalommal neki engedte át. S a bíboros, hogy a fejedelmi széket a család el ne veszítse, a fejedelemséget el is fogadta. De Rudolf magyar király s szövetségese, Mihály vajda ezt nem tűrték. Mihály vajda a bíborossal 1599-ben csatában megütközött. A bíboros-fejedelem csatát veszített, mire Lengyelországba akart menekülni. Útközben a székelyek, akik a Báthoryakra haragudtak, megölték. Fejét levágták s Mihály vajdához vitték.

A szerencsétlen véget ért Báthory András fejedelmet a győztes Mihály vajda, Havasalföld fejedelme temettette el. A fejedelem levágott fejéhez a törzset is elhozatta. A halottat fényes ruhába öltöztette és bíborpalásstal fedette be. A holtat a temetés napjáig a jezsuiták templomába vitette, amelyben Báthory Kristóf hamvai pihentek. A fejedelmet e templomból temettette el. Az erdélyiek ekkor az országgyűlésre jöttek össze. Tehát e fejedelemnek temetése is országgyűléssel volt egybekötve. Mikor együtt voltak, elkezdődött a temetés királyi pompával. A megholtat a székesegyházba vitték pihenőre. Elöl teljes díszben fegyveres katonaság nyitotta meg a temetési menetet. Azután a papok jöttek, az énekesek, majd a fáklyavivők megszámlálhatatlan sora. A koporsót fiatal nemesek vitték. A meghalt fejedelem szépen feldíszített hadiménjét a koporsó után vezették, reá helyezve összes fegyvereit. Azután jött Mihály vajda, kezében égő gyertyával, csomó nemes követte őt, úgyszintén a tisztek és a nép. A bojárok is résztvettek a temetésen. Így vitték a testet a székesegyházba és az alá a síremlék alá temették, amelyet ő készíttetett és maga faragott testvérének a gyászos halállal kimult Báthory Boldizsárnak.

Dr. Biró Vencel.

Jósika István.

†1598.

Amikor a megyesi országgyűlés 1588-ban a jezsuiták kiutasításáról tárgyalt, a rend védelmére több katolikus férfiú vállalkozott. Ezek között volt Jósika István is. Az országgyűlés azt vitatta, hogy a gyermek-fejedelemhez, Báthory Zsigmondhoz újabb feliratot intéz a kiutasítás megsürgetésére. E katolikus férfiak a felirat megszerkesztése ellen felszólaltak, köztük Jósika is.

Ettől fogva a katolikus ügyekben a vezetők között maradt, sőt egyenesen irányító szerepet töltött be. A csíki esperes azt az útasítást nyerte, hogyha a fejedelem támogatására van szüksége, akkor forduljon Jósika Istvánhoz. És csak Jósikának és más katolikus főuraknak, akik a fejedelem mellett vannak, tanácsára küldje a nagyfontosságú ügyeket Báthory András bíborshoz.

Tehát olyannak látjuk őt, mint aki az akkori paphiányban más világiakkal együtt behatóan résztvett az egyházkormányzatban. Az egykori írás őt nevezi meg névszerint világos jeléül annak, hogy ő volt a katolikuság vezetője. Az egyházi és világi elem ilyenmű összefogása a vallás érdekeinek előmozdítására és elintézésére tehát a Báthoryak korában már jól szemlélhető.

A következő években Erdély nagyszabású politikai vállalkozást hajtott végre. Elállott a töröktől, amely állam eddig fennhatóságot gyakorolt az országon és helyette más keresztény államok szövetségében a török ellen készült. A szomszédos román fejedelemség, Rudolf császár-király tartoztak e szövetséghez. Arról volt szó, hogy közös erővel fellépnek a török ellen és viasszaszorítják azt.

A változásnak Erdélyben ellenzői akadtak. Azon a nézetten voltak, hogy Rudolf császár-király nem tud elegendő pénzt és katonaságot küldeni, így hát veszedelmes a törökkel való kikezdés.

Jósika a német szövetség mellett volt, a fejedelem tervét helyeselte. Tehát a fejedelem kegyetlen módon kivégeztette azokat, akik a töröktől elszakadni vonakodtak, őt bízta meg az állami ügyek intézésével. Kancellárrá tette őt, vagyis a tizenkéttagú fejedelmi tanács, mintegy minisztérium fejevé, egyben a külügyek vezetőjévé. A fejedelem után ő lett a legfontosabb ember az országban.

A szövetség több fényes eredménnyel dicsekedhetett, a kereszténység összefogása tehát időszerűnek látszott, ami a résztvevőknek elismerést hozott. A keresztény összefogás a Szentszéknek kedvére volt, így annak sikerei a tanácsadókra is kihatottak. Ezek között volt Jósika is, aki még külön katolikus hitvédő szerepet is töltött be. VIII. Kelemen pápa tehát 1596. jan. 12-én írt levelében nagy dicsérettel emlékezett meg róla.

— „Mivel jámborságodról és a katolikus ügyekben való szorgalmadról olyanokat hallottunk, — írta a pápa — amelyek bennünket nagyon gyönyörködtetnek, azért téged egyrészt nagyon szeretünk, másrészt ezt ki is fejezzük. Menj az úton, amelyen jársz, hűségesen szolgálván az Istennek és a fejedelemnek, különösen a nehéz időkben, hogy annál nagyobb dicséretet nyerj az emberektől és kegyelmességet, jutalmat az Istentől.”

Báthory Zsigmond fejedelem állhatatlansága azonban megrázkódtatást hozott. E természete nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ügyek összebonyolódtak, s a török ellen nem tudott kellő erővel fellépni.

Azt vette eszébe, hogy trónjáról lemond, azt Rudolf császár-királynak adja át, pappá lesz s Oppeln—Ratibor sziléziai hercegségekbe vonul vissza.

Ez átadással az járt együtt, hogy Erdély megszűnik fejedelemség, azaz külön ország lenni s a fejedelemséget megelőző vajdasággá esik vissza. Ez állapotban előbb királyi biztosok, majd Miksa, Habsburg főherceg kormányozták volna az országot.

Zsigmond fejedelem ez ügyben Prágába is elutazott, kíséretében volt Jósika is.

Az ország rendjei nem lelkesedtek e megoldáson. A török ugyanis a nyakukon volt, s nem látták a módját, hogy teljes elszakadás esetén meg tudják-e magukat védelmezni.

A fejedelem e válságos időben megint a ráijesztés módszeréhez nyúlt, amint tette a keresztény szövetkezés idején. Akkor tanácsosait végeztette ki, most meg cancellárját, Jósika Istvánt vetette fogságba. Így akarta megfélemlíteni a rendeket, nehogy azok terve ellen felszólaljanak.

Jósikát törökbarátkozás keresésével vádolta meg, őt az országgyűlésen bűnösnek jelentette ki és a leküldött császári-királyi biztosok előtt is rossz színben tüntette fel.

Az ország átadása így aztán könnyen ment, nem mert ellene senki sem felszólalni.

A megegyezésből Jósika István jött ki elsőnek legrosszabbul. Rudolf biztosai ugyanis őt nem engedték ki többé a fogságból. — Hiába emelt szót érdekében az ország, hiába maga a jobb belátásra jutott fejedelem. Olyan címen, hogy a császár király ellen tör, hogy igyekezeteit elgáncsolja, Szatmárra vitték és ott Rudolf parancsára 1598 szeptember havában lefejezték.

Kéri a Megváltó Istent, — jelentette ki halála küszöbén Jósika, — ne nézze az ő bűneit, hanem nagy irgalmassága szerint mutassa meg neki szent színét és vigye az örökkévaló nyugalomba.

Nyugodtan halt meg tehát, mint aki az örök jutalom reményében szállt sírjába.

Dr. Biró Vencel.

Kakas István.

†1603.

Amikor az 1586. évben nagy pestis dühöngött Erdélyben, az a hír kapott lábra, hogy az üresen maradt jezsuita rendházat és vele együtt a templomot a protestánsok meg fogják szállni. Az épületek fegyveres védelmére a jezsuiták szolgálói mellett két városi polgár állott ki. Az egyik Literátus Márton volt, a száztagú városi tanács tagja, nemes ember és nagy tekintélyű férfiú. A másik polgár neve meg Kakas István.

Kakas István ekkor ifjú ember volt. Tíz éves külföldi egyetemi tanulmányai bevégzése után éppen ez időben érkezett haza Olaszországból. Bátor cselekedete méltán keltett feltűnést és szerzett neki elismerést.

Családja Zalánkeményi előnevet viselt, onnét származott Kolozsvárra. Apja már itt élt s mint vagonos polgár volt ismeretes. Valószínűleg itt született tehát István is. Miután az unitáriusok középiskoláját bevégezte, felsőbb tanulmányok végzése végett Bécsbe, Bolognába, Páduába ment. Jogot tanult és kettős doktori címmel ékesítve tért hazájába. Előképzettsége révén a legragyogóbb közpályát futhatta volna be, azonban inkább bizalmi állásokra vállalkozott. Nagy vagyonú ember volt s ennek kezelése nagyon foglalkoztatta. Bankár féle életmódot folytatott. Kölcsönöket adott a fejedelemnek, másoknak, összeköttetésben állott kora legvagyonosabb bankáraival, a Fuggerekkel is.

Mária Krisztinának, Báthory Zsigmond feleségének lett a titkárává, majd vagyonának kezelőjévé. Mint állami bíró is szerepelt egy ideig. Nagy nyelvtudása miatt a fejedelem többször követségbe küldte őt, úgyhogy tulajdonképpen foglalkozása a diplomáciai pálya volt. Többször járt Lengyelországban, Bécsben,

Angliában is. Erzsébet királynónél oly szépen beszélt s oly jó hatást keltett, hogy a királynő nagyon dicsérte őt a fejedelemhez küldött levelében.

A fejedelem annyira kedvelte őt, hogy Kolozsvárra érkezésekor házában szállott meg. A fejedelmeknek ugyanis nem volt házuk a városban. A fejedelem tehát egyszer-egyszer a kolozsmonostori üres rendházban lakott, amelyet I. Rákóczi György fejedelem utóbb rendbehozott s lakhatóbbá tett. A Kakas-féle ház a főtéren állott s részben áll még manapság is. A közhit Báthoryháznak tartja, mivel a fejedelem ott szállt meg. De a ház a Kakas családé volt. Az udvari részen manapság is faragott ajtó-ablak díszítések láthatók, egy ablakon ott a kakasfőt ábrázoló címer S. K. betűkkel. E díszítések a mai Erdélyi Bank épület udvari részén vannak.

Kakas István részben németes nevelést kapott, második felesége tiroli származású volt, a fejedelemasszony egyik vagyonos s rangos udvarhölgye. Ő maga is felesége tiroli birtokára vonult, miután Báthory András fejedelem az életét olyan váratlanul és szerencsétlenül befejezte.

Nevelése miatt is a németpárti politikusok közé tartozott, ami érthetővé teszi, hogy Rudolf császár-király is kedvelte őt. Tiroli magányából előhívta s követségbe küldte.

Kakas e követséggel világhírűvé vált. Perzsiába kellett mennie, hogy a Habsburg császár-király kapcsolatát a törökök másik ellenfelével, a perzsa uralkodóval erősítse.

Mivel török területen nem mehetett keresztül, nagy kerülővel juthatott Perzsiába. 1602 augusztus havában indult el és Lengyelországon, Oroszországon, a Káspi tengeren át jutott Perzsiába. Krakó, Varsó, Vilna, Moszkva, Kazán voltak úti állomásai. Innét a Volgán a Káspi tengerhez jutott. Ott hajóra szállt s a tengert egész hosszába utazva 1603 aug. havában érkezett meg Perzsiába. A hosszú út fáradalmaitól legyengült. Ivóvíz vagy bor hiányában a tenger vizére szorult. Tíz hét telt el, míg követe az ő érkezését a perzsa fővárosban jelenthette.

Kerek egy esztendőre teljesen tönkre ment. Vele együtt szolgálói is, akik a sanyarú sorsban osztoztak.

A perzsák fekete kávéval erősítették Kakast és nyolc társát, majd serbetet, dohányt adtak nekik, hogy kedélyüket felvidítsák. De ők ez utóbbi izgató szert nem bírták.

A nélkülözésben már többen meghaltak. Ezeket Kakas illendően eltemettette. Maga is annyira rosszul érezte magát, hogy szeptember 5-én maga mellé gyűjtötte társait, hogy végső akaratát velük közölje.

Első sorban arra kérte őket, hogy őt is temessék el tisztességgel, gyujtsanak gyertyát, zengjenek keresztény énekeket s mondjanak imát felette. Adják át a hozott levelet a perzsa uralkodónak, visszamenet meg egyet-mást Tirolban a feleségének. „Végezetül — mondotta nekik — kérlek, teljesítsétek híven e rendelkezéseimet, legyetek istenfélők s tegyétek mindig azt, amit tőlem, szegény vétkezőtől láttatok! Mert a Mindenható aszerint jutalmaz atyailag, amint megérdemlítek. Hiszen látjátok, milyen árnyék és keserű az élet különben is!”

Állapota nem javult, a vérhas emésztette őt, beteg társai is annyira elgyengültek, hogy egymáson alig segíthettek. Ilyen állapotban hordágyon vitték urukat Lahidszánba, a tengerparttól két mérföldnyire eső városkába. Itt 1603 október 25-én Krisztus nevével ajkán meghalt. Kivánsága szerint szállásuk kertjében temették őt el szép terebélyes fa alá.

Szolgái uruk meghagyása szerint folytatták útjokat a perzsa uralkodó székhelyére, de az úton ők is valamennyien meghaltak, csak Tectander nevű angol vezetőjük jutott el célhoz a küldött levéllel. Ő aztán szerencsésen vissza is jött. Kakas útját leírta, kiadta, úgyhogy ez ma több nyelven van forgalomban. Csonkán magyar nyelven is, Szamota: Híres európai utazók c. könyvében.

Dr. Biró Vencel.

Marosvásárhelyi Gergely. 1561—1623.

Marosvásárhelyi Gergely nemesi családból Marosvásárhelyen született és 1561—1623-ig élt. Huszonhárom éves korában lépett a jezsuita rendbe a lengyelországi Vilna városában. Családi Mészáros nevét, a kor szokásának hódolva, ekkor cserélte fel szülővárosa nevével. A próbaévek sikeres kitöltése, a logika s az önismeret és vitatkozás tanának lehallgatása után, beöltözésének harmadik évében, 1587-ben előljárói a kolozsvári rendházba küldik, ahol 15 rendtársa között ő és Ladó Bálint magyar anyanyelvűek és a Székelyföldről a Jézus Társaság első katonái. Bár még újonc (novicius), de már tanít a legelső osztályban, máskor pedig a környéken és messzebbre fekvő vidékeken tart missziókat. Amikor a rendi kiképzésnek minden fokozatán átment és pappá szentelték, előljárói 1593-ban, 32 éves korában Udvarhelyre rendelték missziós munkára. Itt három évig működött mégpedig olyan eredménnyel, hogy nemcsak a plébániát állította helyre, hanem száz tanulóval megalapította a mai gimnáziumot. Székelyudvarhelyről Kolozsvárra tért vissza, hogy a pestis által megtizedelt rendtársainak segítségére lehessen. Hittérítői működésében megfordult Nagyváradon is (1604), ahonnan a török fenyegető magatartása miatt a messzi zempléni Leleszre menekült. De nem azért volt a Jézus Társaságnak harcos katonája, hogy gyáván otthagyja a csatamezőt. Rövid idő múlva a Dunántulon, Alsó-Lendván, majd pedig Pécsen tűnik fel nemes alakja. Itt a török uralom alatt sinlődő katolikus híveknek, rendtársai közül, ő hirdeti elsőnek az Isten igéjét. Élete többször forgott veszedelemben. A török basa halálra is ítélte, mert ellenségei bevádolták, hogy az új, megjavított Gergely naptárt hozta forgalomba. A haláltól azonban megmen-

tette az éppen akkor (1613) Pécsen időző Bethlen Gábor fejedelem, akinek hívására visszatért Erdélybe s átvette a gyulafehérvári rendház vezetését s egyben több főúrnak is udvari papjává lett. Életét egyesek szerint Gyulafehérvárt, mások szerint pedig Kolozsvárt fejezte be 1623 október 18-án, 62 éves korában.

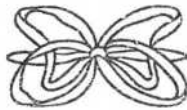
A Szentírással, az Evangéliumokkal és Episztolákkal kapcsolatban több elmélkedő munkát írt. Ezek a munkák alapos ismeretekről és Pázmányéhoz hasonló szép magyar nyelvezetről tanuskodnak. Van két fordított munkája is. Az egyik Canisius Péternek Katekizmusa, amelyet évszázadokon keresztül használtak a kat. iskolákban. Ennek a fordításnak elején naptárt is ad, amelyben a pápák és magyar királyok neveit is közli időrendi sorrendben. A másik fordítása Kempis Tamás Krisztus követéséről szóló munkája. Ezt a munkát kétszer fordította le. Az első fordítás, amellyel Pázmányt harminc évvel előzte meg, a sok háborúság és viszontagság miatt elveszett. A második fordítást, mint Haller Zsigmond, Belsőszolnok vármegye főispánjának udvari papja, ura kívánságára készítette 1622-ben „Betelen Wárába.” A fordítást még ugyanabban az évben kinyomtatták Kolozsvárt.

Ezt a háromszáz évnél régibb, keménykötésű, 12 cm. hosszúságú, 7 cm. szélességű és 5 cm. vastagságú könyvecskét a helybeli kollégium gazdag könyvtárában a sok értékes és nagybecsű könyv között is féltő gonddal őrzik, mint unikumot, amely köztudomás szerint egyetlen ismert példánya Marosvásárhelyi Gergely Kempisfordításának. A könyvet egy, 26 oldalra terjedő, Haller Zsigmondnak szóló ajánlás vezeti be, amelyben köszönetet mond urának, „beteges cáplánja”, hogy áldozatkészségével lehetővé tette a könyv megjelenését. Ebben az Ajánlásban említi fel, hogy több főúrnak a kérésére már 28 esztendővel azelőtt lefordította volt, de az a fordítás elkallódott. A következő három oldalon az olvasónak szóló Ajánlás következik. Az olvasónak a fordítást úgy ajánlja, mint a lelki-üdvösségre vezető utat. „Nem vagy oly tudós doktor, — úgymond — s nem is lehetsz oly bölcs tudományú ember, ki abból nem tanulhat, sem oly szentéletű szerzetes, király,

sem császár, kinek ez a könyvecske tüköre ne lehetne. Az mennyire lehetett a fordításnak állapotja magyar nyelvnek sovány és szűk szavaihoz képest, igyekeztem, hogy világos értelme lehessen, deák írásnak is megtartassák tulajdonsága. Légy egészségben és Istenimádó magadért és beteges szolgádért, Marosvásárhelyi Gergelyért”. — Az olvasónak írt ezen ajánlás után 14 oldalon a könyv „Rövid summája” következik. Maga a fordítás 595 oldalt tesz ki. A fordítást 10 oldalra terjedő „Mindennapi ájtatos imádság” követi. A könyv befejező részét 17 oldalra terjedő „Keresztény embernek maga üdvössége felől való regulák” teszik.

Ime ennek a könyvnek megbecsülésével őrzi a nagyhírű kollégium a gimnáziumalapító székely szerzetesnek emlékét. Kulturális munkájáért, a magyar szó terjesztéséért, értekező prózáink fejlesztéséért valóban megérdemli mindnyájunk hálás kegyeletét.

Biró Lajos.

Wass János.

†1634 körül.

Mintegy 350 évvel ezelőtt történt, hogy Wass János, kinek nemesi előneve Czegei, a jezsuiták kolozsvári intézetébe került. A kiutasított jezsuitákat a trónjára visszakerült Báthory Zsigmond fejedelem ugyanis visszahozta Erdélybe. — Wass Jánosnak apja, anyja korán elhaltak és bátyja, Ferenc, öccse további nevelését a kolozsvári jezsuitákra bízta. A gyermek vallomása szerint tehát atyja és anyja helyett a jezsuiták lettek neki dajkái.

Bátyja úgy gondolta, hogy a fiú ilyen módon jól el van helyezve, azért eltartására pénzt nem is küldött. S a jó atyák, a jövő elrendezés reményében nem küldötték el az ifjút, sőt továbbtanulásra külföldi intézeteikbe: Olmützbe, Prágába is eljuttatták. Ott még ruhával és egyéb szükségesekkel is ellátták. Ilyen módon a fiú adóssága 400 tallérra szaporodott.

A jócselekedetek elvetett magvak, amelyekből idővel a hála virágai fakadnak. Wass János is ez érzésre hangolódott és háláját tettekkkel is kész volt megmutatni. Erre csakhamar alkalom kínálkozott.

Az 1603. év szomorú emlékű a kolozsvári katolikusok életében. Erdély a Básta-korszak nyomorúságaiiban nyögött és szabadulásra vágyott. Sokan csatlakoztak tehát Székely Mózeshez, akit fejedelemnek tekintettek és előtte meghódoltak. Úgy hitték, hogy megszabadítja Erdélyt a német uralomtól. Katonáságának befogadására Kolozsvár is megnyitotta kapuit. A zűrzavaros idők rendszerint zavargásokkal járnak, most is az történt, hogy a felingerelt másvallásúak a jezsuiták intézeteit megtámadták, az atyákat meg menekülésre kényszerítették.

S e szorongatott helyzetben Wass János kardot rán-

tott, hogy nevelőit a bántalmazásoktól megvédje. Más katolikusok is siettek a jezsuiták oltalmazására. Így Tholdi István főúr is, nehogy a földönfutó jezsuiták Székely Mózes segítő társainak: a portyázó török csapatoknak kezébe jussanak, őket gondviselésbe vette és Bogáthy János főúr erős görgényi várába juttatta.

A jezsuita atyák között volt Vásárhelyi Dániel, aki 25 év múlva, 1628 május 28-án ilyenformán hozta Wass János emlékezetébe a történeteket:

Kérkedhetnék, úgymond, Wassnak hozzá mutatott fiúi szeretetével és szeretetéből származott kedves szolgálataival, ha ennek szemérmes természete azt elszenvedné. Alig kezdte őt Wass ismerni, amikor a kolozsvári unitáriusok szélvészei között a konviktusban, a városban és a táborban, nem tekintvén ifjúságának virágát, gyakorta a hozzá és a társaihoz való fiúi szeretetből halálra vetette életét. Az ellenük emelt kardok között, az ellenük felfegyverzett sokaság között félelem nélkül forgott, hogy az atyákkal éljen vagy haljon. E dolog emlékezete az Isten könyvében is fel vagy írva, hogy az utolsó ítélet napján elolvassa és dicsekedhesék az ő ifjúságának hősies erényével. Eszébe jut, folytatja, milyen szeretettel szolgált Görgényben, hogy számkivetésükben milyen szorgalmasan tápláltatta jóakarói által életüket és milyen sírással vált el tőlük.

Azt sem feledheti, írja Vásárhelyi említett levelében, hogy Wass ifjúkori szeretetét az idővel, az emberek szokása szerint, meg nem változtatta, hanem naponkint való sok szolgálatával illusztrálta.

Wass ugyanis örökségéhez hozzájutván, minden alkalmat felhasznált arra, hogy a vett jókat visszafizesse és háláját éreztesse. Egyrészt az erdélyi jezsuitákat támogatta, törekvéseiket előmozdította, másrészt a magyarországi és ausztriai rendtársakat, rendházakat, templomokat segítette.

Pénzt küldött fel, hogy azt szükség szerint felhasználhassák. Máskor ajándékokkal kedveskedett nekik. A jezsuiták viszont könyveket, képeket, kegytárgyakat, juttattak hozzá, római megrendeléseit, szállításait elintézték.

Az akkori valláshullámzások megállítására, az egyházi vagyon kézbenmaradására az erdélyi országgyűlés azt a határozatot hozta, hogy egy-egy helyen a templom és az egyházi vagyon a többségben lévő vallás legyen, a többiek csak imaházat rendezhettek be. A katolikus főuraknak megengedték, hogy birtokaikon saját használatukra katolikus papot tarthassanak.

A katolikus urak tehát házaikban kápolnát rendeztek be, azt a szükséges könyvekkel, egyházi ruhákkal, képekkel, kegytárgyakkal felszerelték. Innét ered, hogy a katolikus urak vagyonelemléteiben annyi egyházi tárgyról esik szó.

Wassnak és a jezsuitáknak ilyenmű összeköttetéseit levélváltás világítja meg. A levélírók között főleg Vásárhelyi Dániel győri rektor nevével találkozunk, mellette az erdélyi származású Forró György nagyszombati rektor, utóbb tartományfőnök, továbbá a hírneves bibliafordító Káldy György levelei maradtak fenn. Levelezésük élénk világosságot vet a kor katolikusainak vallási viszonyaiba.

Három szép könyvecskét is küld levelével együtt, írta Wassnak említett levelében Vásárhelyi.

Wass római rendelkezéseit a megbízott ember elkészítette. Egyben szép ajándékokkákat küldött neki, egy réztáblára vésett igen szép képet, amely a győri kápolna főoltárképének másolata. Szép veres karmazsinba kötött bibliát is csatolt hozzá. Másfelől a két sajtért és két pogácsáért, amelyeket mint Wass ajándékát Nagyszombatból Győrbe juttattak, köszönetét mond. A pogácsákat az ebédlőben elköltötték, a sajtból még van, mivel azzal csak ünnepnapokon élnek. Ő feljűk ugyanis az efféle sajt ritkaság. Wass tetemes pénzösszeget is juttatott a jezsuita atyáknak és diákoknak.

Káldy György könyveket vett Wassnak, Forró meg arról gondoskodott, hogy Wass számára római megrendelését deszkába foglalva meghozzák.

Ennyi kapcsolat, kölcsönös nagybecsülés miatt könnyen érthető, hogy 1634-ben tett végrendelete szerint Wass jótékonykodását utóbb még fokozta. Mivel úgy látta, hogy atyafiai vele szemben idegenségnél egye-

bet nem mutattak, szinte egész vagyonát egyházi célokra hagyta. Az időben különben is általános szokás volt, hogy a végrendelettevő, lelkét Isten oltalmába ajánlva, az egyházra is gondolt.

Wass a pozsonyi, győri, boszniai ferencrendieket a győri trinitáriusokat, kolozsmonostori és gyulafehérvári jezsuitákat pénzzel ajándékozta meg. A pozsonyi, szombathelyi jezsuita kollégiumnak, továbbá a pozsonyi apácáknak állatokat hagyott. Templomi eszközeit: képeket, szent edényeket, kegytárgyakat, könyveket nagy bőségben a kolozsmonostori templomnak adta, ahova temetkezni óhajtott.

Erős katolikus érzése miatt Wassról azt is hitték, hogy jezsuita. De nem volt az, politikai állást töltött be. Táblai bíró volt, amely rang mindjárt a fejedelmi tanácsosság után következett. Állásánál fogva tagja volt az országgyűlésnek is.

Azok közé tartozott, akik nemes elveket vallottak és azoknak érdekében síkra is szálltak.

Dr. Biró Vencel.

Kovacsóczy István.

†1634.

Két Kovacsóczy jutott nagy szerephez a fejedelemség történetében: Farkas és István, az apa és fia.

Kovacsóczy Farkas, nemesi előneve Körtvélyfái, 1540 körül született, szlavón területről jött a fejedelemségbe. Francia és olasz nevelést kapott, Páduában is tanult, miként kortársai közül sokan. Báthory István fejedelem magával vitte Lengyelországba, majd Báthory Zsigmond kiskorúsága idején a fejedelemség egyik kormányzójává tette. Mint kancellárnak Báthory Kristóf és Zsigmond fejedelmek cselekedeteiben jelentékeny része volt. Mivel a töröktől való elpártolást ellenezte, Báthory Zsigmond őt kivégeztette több más tanácsossal együtt. Írásai maradtak fenn Báthory Istvánról, az ország kormányzásáról, továbbá levelei, kéziratok is ismeretesek. Possevino jezsuita diplomata megállapítása szerint azonban a katolikus tenniakarás nem hatotta őt át annyira, hogy különösképpen szorgoskodott volna a katolikus ügyek fellendítésében. Megtett mindent azért, amit a katolikus fejedelmek bevezettek, de önálló alkotásokra nem hangolódott.

E tekintetben fia, István, előbbre jutott. Nagy tudományú férfiú volt, miként az atyja, s kiváló állásokat töltött be. Volt főispán s mint ilyen belesodródott a Kendi—Kornis féle összeskűvésbe, amely Báthory Gábor fejedelem ellen szövődött. A fejedelem emiatt perbe fogta, vagyonától, állásától megfosztotta.

Bethlen Gábor fejedelem azonban igazolta őt, elítéltetését megsemmisítette s titkárává tette. Többször küldötte őt követségbe Pozsonyba, Prágába. Még 1621-ben kancellárrá nevezte ki, amely állását Rákóczi György fejedelemsége alatt is megtartotta. Egyidejűleg főispánságot s főkapitányságot is töltött be.

E protestáns fejedelmek uralkodása alatt is nagy katolikusnak mutatta magát. Érdemessége, tehetsége mellett tanúskodik, hogy a fejedelmek ennek ellenére is őt fényes állásokba emelték, sőt kancellárrá, mint most mondanánk, miniszterelnökké s egyben külügy-miniszterré tették.

Jeles katolikus férfiak egyike, akik a szentferenc-rendet felkarolták, hogy a katolikusok ügyén segítsenek.

A főurak között volt, akik a rendtagok számának növelésére lépéseket tettek. Tholdalagi Mihály, Bálinti Kristóf kincstartó és Kovacsóczy István egyrészt Pázmány Péter érseket kérték, hogy küldjön a fejedelemségbe papokat, másrészt a ferencesek tartományfőnökeit ostromolták hasonló célból. Az érsek paphiány miatt lelkészeket nem küldhetett, de a főurak kérését az egyik tartományfőnöknél pártfogolta.

E tartományfőnök erre a csíksomlyói zárdába küldött is két tagot, a másik tartományfőnök (a boszniai) is néhány tag küldésével tett eleget a főurak óhajának. Ez utóbbiak számára készült a mikházi kolostor.

Kovacsóczy István mint kancellár kieszközölte, hogy a boszniai ferencesek megtelepedhessenek, szabadon járhasanak-kehessenek, alamizsnát gyűjthessenek. A kancellár ilyen módon hathatósan hozzájárult ahhoz, hogy a katolikusok hitélete nagyobb lendületet vehessen s a pártfogolt szerzet megerősödhessék.

E megerősítést célozta az a tette, hogy a csíksomlyói kolostor 32 tagú confrateri intézményét Bethlen és I. Rákóczi György fejedelmekkel is jóváhagyatta. A 32 confrater világi férfiak testülete volt, mintegy védő hátvéd a kolostor megsegítésére. E megsegítés fejében a confraterek a fejedelemtől kiváltságokat nyertek: adó- és hadmentességet.

Kovacsóczy Istvánnak néhány írása maradt fenn. Beszéde, amelyet mint követ a lengyel király előtt mondott, Bethlenhez írott levele, gyászversei Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony halálakor. 1640 körül halt meg, s vele együtt a család is megszűnt.

Dr. Biró Vencel.

Erdélyi István.

†1642.

Erdélyi István, nemesi előneve Somkerekai, már a Báthory fejedelmi család szereplése idejében feltűnt, Zsigmond fejedelemnek volt nagy híve, akitől hűsége jutalmául birtokot is kapott. 1602 óta főispáni méltóságot viselt s ez állását állandóan megtartotta, úgy hogy I. Rákóczi György fejedelemsége korában is főispán maradt. Ez utóbbi fejedelem egy időben helytartói megbízással is megtisztelte.

Bethlen Gábor fejedelem 1614-ben a török portára követ gyanánt küldötte őt, ami politikai arravalóságának bizonyítéka. Főkapitány, ítélőtáblai bírói állást is töltött be.

E sokoldalú, sokféle megbízásban helytálló férfiú a katolikusságnak egyik vezető embere volt, aki ott található, ahol vallása érdekeinek előmozdításáról volt szó. E némű jóhírének felhasználása készítette Bethlen Gábor fejedelmet arra, hogy a Habsburgházi magyar királlyal való alkudozásokban képességeit felhasználja. Kedvelt ember felküldésével jó eredményt akart a maga számára biztosítani.

Igy 1610-ben II. Mátyás magyar királyhoz küldte őt. Az 1615-i nagyszombati békének is Erdélyi volt az egyik aláírója.

A katolikus ügyekért lelkesedő Czegei Wass Jánosnak jó barátja volt, ami gondolatközösségüknek egyik legnagyobb bizonyítéka. Miként Wass, épp úgy Erdélyi is a katolikus érdekek előmozdításában anyagi áldozatot is szívesen hozott.

A kolozsmonostori jezsuita templomot ez időkből villámcsapás érte. A templom teteje leégett, csak a kőfal maradt meg az épületből. Az oltár meg egészen épen került ki a pusztulásból.

Mivel ily módon az alapzat és az oltár sértetlen maradt, egyesek jóslásba bocsátkoztak. Azt olvasták ki ez eseményből, hogy a Básta-kor után békésebb idők következnek a fejedelemségre.

A megrongált templom építését 1606-ban a jezsuiták megkezdették, de a Bocskay fejedelemsége alatt bekövetkezett újabb kiutasításuk miatt a javítási munkát nem tudták befejezni. S a templom azóta elhanyagolt állapotban állott egészen Bethlen Gábor fejedelem koráig. E belátó fejedelem 1615-ben országgyűlési végzést fogadtatott el, amely szerint, ahol valamely vallás többségben van, azé legyen a templom. Ugyancsak akkor mondták ki, hogy több templom közül méltányosságból a katolikusok is kapnak. Így került vissza a katolikusok kezére a monostori templom is.

A megrongált templom építését most Erdélyi István főúr folytatta és azt szerencsésen be is fejezte. Így aztán a katolikusság életében nagy fellendülés kezdődött. A templomhoz egy jótékony nemes asszony: Szentpáliné szül. Galambfalvi Borbála plébániaházát ajándékozott, a jezsuiták meg iskolát építettek. Néhány évtizeden keresztül itt nevelődött a katolikus ifjúság.

Erdélyi István azok közé a katolikus férfiak közé tartozott, akik Bethlen Gábor halála után második feleségének: Brandenburgi Katalinnak fejedelemséget akartak biztosítani. Nem akarták, hogy protestáns kormányzó ossza meg vele a hatalmat, hanem a katolikus érzésű fejedelemasszony egyedül uralkodjék. A terv azonban nem sikerült, a fejedelemasszonynak le kellett mondania. Így az esetleges katolikus nagyobb erőrekapás reménye is megsemmisült.

Erdélyi 1642-ben halt meg, a küzdelmes időkben is helytálló jó katolikus emlékét hagyván hátra.

Dr. Biró Vencel.

Tholdalagi Mihály.

†1642.

Amikor Erdélyi István a fejedelemnek, Bethlen Gábornak megbízásából 1614-ben a török portára követségbe ment, ugyanakkor került oda Tholdalagi Mihály is. A fejedelem konstantinápolyi állandó követévé, mint most mondanánk konzulévá tette meg őt.

Az állandó követ, rendes neve török szóval kapitá, fontos diplomáciai szerepet töltött be. Mivel a kis fejedelemség a töröktől függött, ennek tudta és engedélye nélkül külpolitikai ügyekbe nem foghatott, a kapitá arravalóságán tehát sok fordult meg. Tholdalagi ügyesen helytállott, ami azt eredményezte, hogy a fejedelem követségbe többször is elküldötte őt. Többször volt a török fővárosban egy-egy évig tartózkodó kapitá, ismételten volt főkövet, vagyis olyan követ, aki különleges megbízással ment a török császári udvarba. De nem csak oda, hanem a szomszédos román fejedelemségekbe, a budai török basához is. A diplomácia életpályájává lett Tholdalaginak, 1614—1639 között szinte minden évben útát tett valamerre, nem egyszer évenként többször is. A fejedelemség legnevesebb diplomatájává fejlődött, akit Bethlen, majd Brandenburgi Katalin fejedelemasszony és I. Rákóczi György fejedelem állandóan foglalkoztattak.

Sok ügyességéért az uralkodók őt megjutalmazták, fényes állásokba ültették, második házasságkötésekor meg, 1640-ben, maga I. Rákóczi György fejedelem is megjelent a lakodalmán, úgyszintén ott volt mindkét román fejedelem is.

Több székely székben volt főkapitány, fejedelmi tanácsúr, majd országgyűlési elnök. Mint hadvezér is feltűnt, több sikeres vállalkozást hajtott végre.

Tholdalagi Mihály

E kiváló ember 1580 körül született. Ifjú korában fiatalos tenniakarással Székely Mózeshez szegődött, aki Básta ellen lépett fel. E lépése miatt alig kerülhette el a halált. Szerencsés megmenekülése és nehéz követjárásaiban is tapasztalt megvédélmezései csak erősítették benne a vallásos érzést, amely benne mindig megnyilatkozott. Viselkedése a meggyőződéses és tevékeny katolikusnak mintáját mutatta.

Nagy segítségére volt az a körülmény, hogy első felesége Mihálcz Erzsébet is, mint vallásos nő tevékenykedésre bízta és az ő törekvéseit jóakarattal támogatta.

Tholdalagi vallásos tevékenységének adatai a ferencrendiekkel kapcsolatosak.

A szentferencrend tagjai főleg a székelyek között buzgólkodtak. Egyedüli rend volt, amely a hitújítás korának nehéz küzdelmeiből szerencsésen került ki. Jó ideig egyetleny rendházból, a csíksomlyói kolostorból szertejárva, gondozták a katolikusokat. Mint missziós papok nagy területeken megfordultak s főleg a falvak népét tartották meg ősi vallásában.

Áldásos működésük kifejtésére egyetleny kolostor kevésnek bizonyult, azért több főúr új kolostor alapítását vette tervbe. E főurak közé tartozott Tholdalagi is. Több bosnyák ferencest hoztak Erdélybe, egyikük volt Szalainai István, aki fontos szerepet töltött be a vallásügyek előbbrevitelében.

Az új szerzetesek lakóhelye a mikházi kolostor lett. E kolostor úgy jött létre, hogy Márkodi Gergely és felesége Derzsi Anna egyrésztől és mint a ferencesek képviselői, Tholdalagi Mihály és felesége Mihálcz Erzsébet másrésztől, 1635-ben egyezséget kötöttek. Ez egyezés szerint Márkodi Gergely udvarházát, annak udvarával, kertjével együtt a ferenceseknek ajándékozta, Tholdalagi és más főurak meg pénzt adtak, hogy azon kápolna, szerzetescellák épüljenek. A szerzetesek maguk szintén tetemes összeggel járultak az alapításához.

Tholdalagi vallásosságának jele a fogadalmi kép,

amelyet a ferencrendiek templomában helyezett el. E képen ő maga is rajta van. A kép utóbb a Tholdalagi család birtokába került, s e család arról Tholdalagi képét megnagyobbítva megfestette. — Ez Tholdalagi egyetlen ismert képe.

A kolostoralapításkor kikötötte, hogy oda temetkezessék. De Gyulafehérvárt halt meg, s 1642-ben ott temették el a városi piacon levő templomból.

Nevét irodalmi munkássága is őrzi. Nagyszámú követi jelentésén kívül egy emlékirata és négy naplótöredéke ismeretes.

Dr. Biró Vencel.

Haller István.

†1657.

A Haller család a XVI. század óta szerepel történelmünkben. Fráter György halála után Haller Péter lett a kincstartó. Második felesége Kemény Katalin révén nagyobb kapcsolatba jutott a jelentékenyebb szerepet vivő urakkal. Utódai közül a XVII. században főleg Haller István és János tűntek ki a katolikus ügyek támogatásában.

Haller István négy fejedelemnek volt tanácsosa, volt főispán, a fejedelemség főkapitánya. Erős katolikus érzése, amely érzés egyébként a család katolikus ágában állandó tulajdonság volt, eredményezte, hogy Bethlen Gábor fejedelem őt Bécsbe követségbe küldte. Úgy gondolta, hogy ott mást aligha fogadnának kedvesebben. Ugyanígy gondolkozott s járt el I. Rákóczi György fejedelem is. Utóbbi követsége miatt a fejedelem előtt abba a gyanúba esett, hogy a katolikus érdekeket túlságosan is védelmezte tárgyalásai alkalmával. A katolikus Lengyelországban is megfordult követi minőségben.

Bizalmas tanácsosa volt a katolikusokhoz húzó Brandenburgi Katalin fejedelemasszonynak. Nagy része volt abban, hogy a fejedelemasszonyt még urának, Bethlen Gábornak életében fejedelemmé-utóddá választották s buzgón fáradt abban, hogy a fejedelemasszony katolikussá legyen. A bizalmatlanságot, amellyel a másvallásúak őt időnként nézték, hatálytalanította a kiválóság, amely benne mutatkozott. Ennek tulajdonítható, hogy pályáján emelkedett, megtisztelő megbízásokhoz jutott, 1638-ban az országgyűlésnek is elnöke lett.

Az általános hatáson kívül, amelyet katolikus kortársaira önérzetes fellépésével s iránymutatásával tett, maradandó emléket állított magának a kisfehéregyházi

ferencrendi zárda újjászervezésével és megsegítésével. Haller Zsigmond 1623-ban végrendeletében úgy intézkedett, hogy őt e zárdába temessék el. A zárda azonban ez időben romokban hevert. Haller István tehát, amennyiben a zárda ekkor a Haller-család kezén volt, 1643-ban úgy rendelkezett, hogy a zárda megint jusson a rend birtokába, „meggondolván azt — mondotta, — hogy senki közülünk eleinktől Isten tiszteletére rendelt épületeket vagy örökségeket magának nem tarthat lelkiismeretének sérelme nélkül”. Azért tehát a kolostort, amely a protestáns korszakban többször gazdát cserélt, a ferenceseknek visszaadván, kötelességükké tette, hogy abban állandóan ott maradjanak. Igérte, hogy a templom szentélyét megépítteti s bizonyos jövedelmet biztosít a szerzetesek ellátására.

Az atyák a rendházba be is költöztek s áldásos munkásságukat megkezdették. Rákóczi György fejedelem azonban rossz néven vette, hogy Haller István a ferencrendieket a zárdába visszavitte, csak két rendház működését engedte meg, mire a harmadik jónak látta, hogy kapuit újból bezárja. Maguk a szerzetesek léptek vissza, mire Haller István 1648-ban megígérte, hogy az épületeket gondozza mindaddig, amíg Isten módot mutat, hogy a zárdába a rendtagok visszaállhassanak. A megígért anyagi támogatást sem szüntette be, hanem azzal a csíksomlyói zárdát segítette meg. Ugyane zárdának, vallásos felesége, Barkóczy Anna is 22 ezüst tálat adott ajándékba. Ezek értékét utóbb az orgonavételnél használták fel.

Haller 1657-ben halt meg. Kerelőszentpálon temették el. Családja fényét is nagyban emelte, annak számára díszes kastélyokat is emelt.

Dr. Biró Vencel.

Petki István.

†1667.

Fiatal korában Bethlen Gábor fejedelem udvarába került s az asztal körül teljesített szolgálatot. Jó foglalkozás arra, hogy a fejedelem az ő használhatóságát észrevegye. S csakugyan a fejedelem sokféle megbízással látta el. Azok között volt ő is, akiket Bethlen az érkező menyasszonya, Brandenburgi Katalin elé küldött. Követségbe is elküldötte őt, majd a harcokban foglalkoztatta. I. Rákóczi György idejében többször megfordult a román fejedelemségekben s mindannyiszor sikeres hadi megbízásokat hajtott végre a szövetséges Havasalföld javára.

II. Rákóczi György idejében tanácsossá lépett elő, volt főkövet, hadvezér, egyszer helytartó, főudvarmester. Részt vett az új törvénykönyv, az Approbata Constitutio szerkesztésében.

Keleti hadi tetteivel a lengyelek elismerését is kivívta, úgyhogy honfűsítással tisztelték meg, azaz felvették őt a lengyelek közé. II. Rákóczi György lengyel hadjáratában is részt vett, mint a fejedelem bizalmasa megnyugtatta a zajongó rendeket, akik az országgyűlésen a vesztett hadjárat után számonkérést követeltek. Rákóczi mellett akkor is kitartott, mikor a török miatt új fejedelmet választottak. Majd Kemény János híve lett s nem akart meghódolni Apafinak, akit a török helyezett be a fejedelmi székbe.

Ha akarta volna, Apafi helyett ő lett volna a fejedelem. Ali basa ugyanis, aki ez ügyben az országban járt, először neki ajánlotta fel a fejedelemséget. De Petki a felkínált fejedelemséget nem fogadta el, inkább ellenállt az új fejedelemnek, majd elbújdosott a bosszúálló török nyomása elől.

E nagy férfiú egyben a katolikuságnak egyik ve-

zető embere volt. Nagy állásai alkalmat adtak neki arra, hogy a katolikusok érdekében felszólaljon, befolyása érezte hatását az ügyekben, amelyek katolikusokkal kapcsolatosak. Jelenléte és jó példája bátorítólag hatott mindazokra, akik a katolikuság érdekében készek voltak a cselekvésre.

Erős meggyőződése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nagy katolikus vezető férfiú: Apor István ifjúkorában vallásos nevelést kapott. Nagy akaraterije példaképpül szolgált Apor Istvánnak s biztatóul a katolikus érdekek felvállalására s megvalósítására.

Apor István ugyanis az ő udvarházában nevelkedett. Özvegy édesanyja e keménykezű rokon nevelésére bízta fiát, hogy a gyermek csintalanságait meggátolva, őt erősen tartva, megedzze és komoly férfiúvá nevelje. Petki aztán szép szóval, ha kellett veréssel fegyelmezte a fiút s a katolikusoknak, általában a közügyeknek elsőrendű emberét alakította ki belőle.

A ferencrendiek történetében is szerephez jutott, mint a katolikuság egyik vezető egyénisége. A rendben ugyanis a régi erdélyi páterek és a bejött bosnyák atyák között surlódás keletkezett, mivel a bosnyákok nem akartak az itteni rendtartományba beolvadni. Más viszonylathoz szokva, eleinte nehezen alkalmazkodtak s az országos törvényeket is áthágták.

A helyzet tisztázását a katolikus főurak vették kezükbe, ezek között találjuk Petkit is. A magyar pátereknek adtak igazat és a bosnyákokat több belátásra figyelmeztették, megfenyegették őket azzal is, hogy ha viselkedésükön nem változtatnak, megvonják tőlük az alalmazást. Abból a felfogásból indultak ki, hogy a ferencrendiek a segélyezések fejében, templomban, iskolában hasznos munkát fejtenek ki, amit a bosnyákok nyelvismeret híján nem teljesítettek. Sok huza-vonába került, amíg a rend helyreállott.

Petki István nemesi előneve királyhalmi. 1667-ben halt meg, Csíksomlyóra vitték őt, ahol a ferencrendi zárda kriptájában pihen.

Dr. Bíró Vencel.

Damokos Kázmér.

†1677.

Tholdalagi Mihály, Kovacsóczy István, Petki István vezető férfiaink mellé méltán sorakoznak Szentandrásy István samandrai felszentelt püspök, Damokos Kázmér, coronai felszentelt püspök, Szalinal István, az apostoli misszió főnöke, Kajoni János utódlási joggal kinevezett püspökhelynök, Taploczai Görög István, Moldova apostoli helynök, mind a ferencrendből, akik szervező ősei a mai katolikus életünknek.

Történelmi sorrendben *Szalinal István* az első, aki csodálatos érzékkel és még nagyobb merészséggel arra vállalkozott, hogy megindítja a szervezés belső munkáját és a vallásos élet fellendítését a papság élete színvonalának emelésével fogja biztosítani.

Szalinali tevékenységének hátterében a ferences fráter áll, akit az isteni Gondviselés csodálatos módon segített vissza a magyarországi részekről elhagyott övéi közé. *Damokos Kázmér* Szovátán lakó beteg anyjának meglátogatásakor hallotta, hogy a közeli Mikházán magyarul nem tudó ferencesek lagnak s mikor ezeket meglátogatta, Szalinali kapott az alkalmon, és Domokos Kázmér többé nem tért vissza Nagyszombatba, hanem tolmácsul szegődött a bosnyák testvérek mellé.

Ő irányította az építkezést, járta be az udvarházakat, gyűjtötte össze az alamizsnát, tolmácsolta a népnek az atyák beszédét.

Szalinali felismerte Damokos Kázmérban a maga emberét és amikor önállósítani akarta a ferenceseket, akkor Damokos testvért küldötte Rómába a Hitterjesztési Kongregációhoz a szükséges iratok és engedélyek beszerzésére és azzal a céllal, ha a Hitterjesztési Kongregáció meggyőződése igazolja az ő tapasztalatát, akkor a pappászentelést Rómában végezzék is el.

Damokos Kázmér 1640-ben ügyeinek elintézése után mint felszentelt pap tért vissza és magával hozta VIII. Orbán pápának február 3-án kiállított bulláját, melyben a pápa elismeri a csíksomlyói, mikházi, az alapítandó fehéregyházi és nyujtói kolostorok önállóságát.

A római út után Damokost Fehéregyházára küldték, hogy a Hallerek segítségével újraélessze a kolostort, de a fejedelem parancsára 1648-ban ezt a helyet véglegesen el kellett hagyniok és azután Szalainai mellett találjuk, aki már nemcsak az őrség feje, hanem az erdélyi misszió prefektusa, azaz apostoli helytartója is volt.

Szalainai szükségesnek látta, hogy a fejedelem székhelyén, Gyulafehérváron legyen a lakhelye, s így a fejedelem közelségében megbízatását sikeresebben oldhassa meg. A fejedelem jóindulatának megnyerésére azért volt szüksége, mert az akkori erdélyi viszonyoknak megfelelően a fejedelem tekintélye segítette elő, hogy egyházkormányzati tevékenységében külső akadályok ne merülhessenek fel. Azért 1652-ben Damokost Gyulafehérvárra küldi, ki a Tövisei utcában febr. 25-én meg is vásárolt egy házas telket.

Szalainai 1652-ben meghalt és a gyulafehérvári alapítás is abban maradt.

Mikor a bosnyák és magyar ferencesek között egyenetlenségek keletkeznek, Damokos Kázmérral 1654-ben Rómában találkozunk, kit a magyar testvérek küldöttek oda, hogy szószólójuk legyen a bosnyák testvérekkel folytatott perükben.

Damokos 1657-ben az Őrség öre, aki sorra járja a katolikus községeket, hogy erősítse és megtartsa a szétzórva élő kis csapatot.

Mikor 1661 okt. 21-én a tatárok feldőlják Csíkot, felégetik a templomot és kolostort, Damokos országos gyűjtési körútra indult és eljutott Munkácsig Báthory Zsófia özvegy fejedelem-asszony udvarába is. Mindenhol megértésre és pártfogásra talált és Kajoni Jánossal egyetemben 1665-re már szebben helyreállították a kolostort és templomot. Damokosról a följegyzések megemlítik, oly kedves igehirdető volt, hogy mindenkit elragadott.

Az apostoli Szentszék a lehetetlen helyzeten akart segíteni, mikor Damokosra irányult tekintete. Mivel pedig itt nem volt olyan ember, ki a püspöki teendőket elvégezhetné, azért 1668 június 16-án őt coronai (Görögország) címzetes püspökké nevezte ki a pápa, és Szelepcsényi György érsek Nagyszombatban szentelte püspökké.

Mint apostoli helytartónak a szervezetlenség okozott a legnagyobb gondot. Azért 1669-ben zsinatra hívta Csíksomlyóra a papságot. Itt új egyházfegyelmi pontokat hoznak, az iskoláztatásra és a hitoktatásra különösebb gondot fordítanak.

Damokos Kázmért megbízatása és az azzal járó feladatok megoldása igen kényes helyzetbe hozták ügyrendtársai, mint a papság és a vezető katolikus főurak körében. Emellett a protestánsok vádat emeltek a főurak ellen az országgyűlésen, hogy a törvények ellenére püspököt tartanak az országban. Személyük sem tetszett nekik, hogy Damokos néha püspöki méltósága külső díszével jelent meg az egyes plébániákon hivatalos körútja alkalmával. Ezek neki sok keserűséget okoztak.

Buzgóságát, egyszerűségét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a püspöki címzést soha sem használta. Mindig rendi ruhájában járt. Kilenc évi helynökösködése alatt három zsinatot tartott és 1674 május 29-én a csíksomlyói templomban kihirdette a *Constitutiones Dioecessanae* címen hozott határozatokat. Ahol paphiány volt, önmaga pótolta a hiányokat, ha másképpen nem segíthetett.

Ujfalvi Albert, első életrajzírója feljegyezte róla, hogy ájtatossága, vallásossága, józansága, sok böjtölése, szónoklata és szerzeteshez illő élete miatt szeretett és kedvelt volt az emberek előtt és sok másvallásút térített át még a magyarországi részekben is.

Végső kívánsága, melyet 1676-ban tett írásba, az volt, hogy a csíksomlyói zárdában temettessék el és az apostoli Szentszék kívánságára Kajoni Jánost jelölje ki utódjának a helynökségben, amit Róma is megerősített. Élete 71-ik évében halt meg Csíksomlyón 1677 szeptember 5-én.

Damokos Kázmér szervező munkájával az alapokat rakta le, melyen az itt élő katolicizmus fölépült. A reformáció után ő volt első, ki püspöki minőségben nemcsak rendeleteket adott, hanem azoknak végrehajtására fel is ügyelhetett, mert a leghazamosabb ideig tartózkodott hívei körében.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Lázár István.

†1679.

Petki István leányát vette feleségül, ami már magában is a Petkihez való alkalmazkodás reményét keltette. És csakugyan az após és a vő nagyon tisztelték s szerették egymást, gondolkozásmódjukban, sok alkalommal történelmi szereplésükben is megegyeztek.

Istenfélő, bátor, nagyműveltségű ember volt Lázár István, nemesi előneve szerint szárhegyi. Leányát Kálnoky Sámuelhez adta férjhez, aki szintén kiváló katolikus vezető emberré lett.

Miként Petki, ő is a szabad fejedelem-választók táborába tartozott, szemben a töröktől jövő kinevezéssel, azért kitartott II. Rákóczi György mellett. Barcsay fejedelem emiatt elfogatta őt és kemény rabságban tartotta. Lázár, őrei kijátszásával, csak nehezen szökött meg a fogságból. A rostélyokat leszedte s úgy ereszkedett le az ablakból.

Amikor Ali basa az országot meghódította, Petki oldalán Lázár is ellenállott, majd azzal együtt menekülni kényszerült. Utóbb Apafi hűségére esküdött s főkirálybíró maradt.

Mint zárdaalapító örökítette meg nevét. Apja, István, még 1642-ben a szárhegyi zárdát hozta létre, amelybe ferencrendiek szállottak meg. A zárda a hegyen épült, kerttel volt kapcsolatos.

Lázár adománya telek volt, hogy arra az atyák állapotjuk szerint való lakóházat emeljenek kertecskével összekötve. Őt kápolna az adakozás idején már készen állott, amelyeket az atyák most őrizetbe vettek. Az alapító terve szerint az atyák megtelepedése azt a célt szolgálta, hogy ott éjjel-nappal Istennek szolgálhassanak, őerte és utódaiért imádkozhassanak.

A páterek az alapító szándéka szerint jártak el s aszerint rendezkedtek be. De csak hat évet tölthettek ott zavartalanul, 1648-ban a fejedelem ugyanis csak két zárdának használatát engedte meg, mire egy időre a zárda bezárta kapuit.

Az alapítást 1665-ben fia, a szóbanforgó Lázár István újította fel. A páterek kérésére átgondolván atyjának nemes szándékát, és a szerzet iránt mutatott jóakarata szerint, mint jó fiú atyjának istenes példáját követte és az alapítványnak megfelelően mindent kiadott. Azért őt tekintik a zárda alapítójának.

Írás maradt fenn, amelyben Lázár István a csíksomlyói 32 confrater ügyében rendelkezett. Továbbá szerepe volt a magyar és bosnyák ferencesek vitájának elintézésében is. A katolikus vikárius, azaz püspökhelyettes megbízásából Kornis Gáspárral együtt tiszténél fogva, karhatalommal jelent meg, hogy a szófogadatlan bosnyák atyákat engedelmességre szorítsa. Határozott fellépéssel sikerült is köztük rendet teremteni 1666-ban.

Szerencsétlenségére belekeveredett a Béldi-féle összeesküvésbe, amely a fejedelem tanácsosai ellen irányult. Amikor a szövetség kitudódott, s a részeseket megbüntették, akkor Lázárt is elfogták. Kilenc havi erős fogság közben halt meg 1679-ben, ötvenhárom éves korában. Falujában temették el. Veje, Kálnoky Sámuel gyászverseket írt ez alkalomra, amelyek fennmaradtak.

Dr. Bíró Vencel.

Sámbár Mátyás.

1617—1685.

Sámbár Mátyás nemesi család sarjadéka; 1617 április 27-én született a Dráva mellett fekvő Varasdon. A családi körben gyökerezett bele jellemének alapvonása: a rendíthetetlen hit, a mélységes kat. érzés és magyar öntudat. Középiskolai tanulmányait a Pázmány alapította győri kollégiumban végzi. Pázmány halálának évében, 1637-ben lépett a jezsuita-rendbe. Még a próba-évet ki sem tölti, máris Pozsonyba küldik az I. és II. gimn. osztályok tanítására. Két év múlva Grácba megy. A bölcseltudomány hároméves tanfolyamának elvégzése után előjárói a kolozsmonostori iskolához küldik tanárnak. Itt három éven át oktatja a két felső osztály növendékeit. Még nem felszentelt pap, de nevét már ekkor ismertté teszi nagy vitatkozó készségével és latin nyelvű verseivel, amelyeket jeles erdélyi főurak halála alkalmából írt. Három év letelte után ismét Grácba tér vissza, ahol négy éven át hallgatja a hittudományokat, amelyeknek sikeres elvégzése után pappá szentelik, teológiai doktorrá avatják s egyben felajánlják neki a bölcsészeti tanszéket is. Ő azonban a mozgalmasabb lelkipásztori élet után vágyódik s előjárói parancsára így kerül Udvarhelyre, férfikora küszöbén, 30 éves korában.

A rávárakozó nehéz és küzdelmes munkát bátran, örömmel vállalta. A fiatal, tudományosan képzett, a tettvágytól égő, harcias szellemű jezsuita mindjárt az első fellépésével bebizonyította, hogy nem könnyen ijed meg és nyílt sisakkal lép fel, mert másoktól élté rően nem álruhában, hanem papi öltözetben mutatko-

zik a székely anyavárosban. Átvesszi a plébánia és a vele kapcsolatos gimnázium vezetését s megkezdí izzó lelkesedéstől hevített munkáját. Hol itt, hol ott szónokol, hogy a híveket meggyőzze az általa hirdetett elvek igazságáról. Fáradságos munkája közepette találja II. Rákóczi Györgynek 1653-ban kiadott ama rendelete, amely a jezsuitákat kitiltja Erdélyből. Sámbar azonban álrühában egy ideig még itt marad s félelmet nem ismerő bátorsággal folytatja megkezdett munkáját a városban, a vidéken, sőt még Moldovába és Havasalföldre is átrándul, hogy szónoklataival az odaszakadt magyarokat a katolikus hitben megerősítse s az elpártoltakat visszavezesse az egyházba. Csak akkor távozik, mikor pártfogóinak miatta bántódásokban és zaklatásokban lett része.

A Gyulafehérvárra távozott Sámbart 1658-ban névre szóló határozattal tiltják ki Erdélyből, — annyira közismert és félelmetes lett vakmerő bátorsága és fényes vitatkozó tehetsége miatt. Útja Nagykároly felé visz, ahol Károlyi Ádám rendházat alapít és Sámbart teszi meg házfőnöknek. Azonban itt sem maradhat sokáig. A következő évben (1659) komáromi hitszónok; két év múlva pedig Győrött a rendi iskolákat igazgatja s egy falút térít vissza a kat. vallásra. Sámbar Mátyás igazi típusa a vándormisszionáriusoknak. Amint Szekfü is feljegyzí róla, csak kisegítőként vette át néhány hónapra a vegyes felekezetű község plébániáját s a katolikusok számát megegyeszer annyira emelve adta vissza a parochusnak, hogy maga batyuját nyakába vetve, tovább vándoroljon. A Dunántúlról a Felvidékre kerül s 1661-ben kiadja a nagy irodalmi vitát előidéző „Három idvességes kérdés” című művét. Az 1666. évtől kezdve Kassán, a főiskolává fejlesztett jezsuita-kollégiumban a Szentírás-magyarázat, a hitvédelem és szónoklattan tanára. Ebben a minőségben 11 éven keresztül nemcsak elméletileg tanítja tanítványait, hanem számos alkalom nyílik arra is, hogy széleskörű tudásáról, fölényes vitat-

kozó tehetségéről gyakorlatilag is tanubizonyságot tegeyen azokban a hitvitákban, amelyek akkor annyira divatosak voltak, mint napjainkban a különböző verseknek.

Sámbárt az irodalomtörténészek sokáig ellenszenvesnek rajzolták. Ezzel szemben Horváth Lajos, legújabb életrajzírója megállapítja, hogy Sámbárt a maga korában a protestánsok is nagyra becsülték és szívesen hallgatták. Ime néhány példa: Sárospatakon Pósházi János prédikátor szellemi mérkőzésre szólítja fel. Sámbár elfogadja. Ekkor történt meg, hogy midőn egyik ottani kálvinista tanár háza előtt a körmenetek üdvösséges voltáról szónokolt, a tanárnak annyira tetszett a páter prédikációja, hogy egy kosár gyümölcsöt küldött elismerésül. Egy másik eset: Nagy vitatkozás van az utcán. Arra megy egy kálvinista főember, házába hívja a vitatkozókat és ott terített asztalnál folytatják a mérkőzést. A vita hevében egyik kálvinista akadémikus gorombaságot mond a páternek, amiért a kálvinista professzor: „Hallgass, te szamár” szidással torkolja le a fiatal embert. Egy másik példa: Egy alkalommal Sámbár hívja vitára a pataki professzorokat. Ezek egy kat. úr kocsiján mennek Kassára s velük tartott egy pataki jezsuita is, aki ugyanabban a kocsiban utazott oda és vissza, amelyben a kálvinista vitatkozó tanárok ültek. Békésen, csendben foglaltak egymás mellett helyet és társalogtak az eseményekről. Hajuk szála sem görbült meg, sem a vita színterén, sem útközben.

A hitvitázók különben, amikor nyugodtan írnak, igazi tudósoknak mutatkoznak. Nyelvezetük tartalmas, magyaros s olyan sajtóságokat tartalmaz, amilyenekkel napjainkban nem találkozunk irodalmunkban. Éppen azért hitvitázó irodalmunk — Szekfű szerint is — jobb módszerrel kezelve, szellemtörténetünk egyik kiváló forrása lehetne.

Sámbár éppen 60 éves volt, amikor befejezte ta-

nári működését s ismét a lelkipásztorkodás terére tért vissza. Négy éven át Győrött hitszónok, majd Kőszegen és Sopronban segít a lelkipásztorkodásban. Sopronból Zágrábra költözik s itt, szülőföldjén éli le utolsó éveit. Az a nagy vágya, hogy Julián szerzetes példájára felkeresse a Scythiában rekedt magyarokat, nem teljesülhetett, mert 1685 február 14-én befejezte küzdelmekkel teljes földi pályáját.

Sámbárt a katolikusok Erdély és Felvidék Pázmánya névvel tisztelték meg. Harcos alakjáról rendtársai olajfestményű képet készítettek, amely érdemeit méltató latin felirattal ellátva az udvarhelyi plébánia ebédlőjének falát díszíti.

Biró Lajos.

Kajoni János. 1630—1687.

Damokos Kázmér halála után a világi papság nem fogadta el a püspökhelynöki kinevezést Kajoni János személyére nézve, hanem gyorsan gyűlést hívtak össze és Szebelébi Bertalan kézdiszentléleki plébánost választották meg helytartónak és a fejedelemtől az ő megerősítését kérték. A fejedelem meg is erősítette, de a Szentszék a Kajoni Jánosnak kilátásba helyezett külön felhatalmazásokat és a püspöki címet neki soha sem adta meg, mint nem az ő választottjának.

Kajoni mielőtt hivatalba lépett volna, visszavonult.

Kajoniban pedig minden rátermettség megvolt arra, hogy a Damokos Kázmér által megkezdett reform munkálatokat továbbfolytassa és fejlessze, mert élete és munkássága igen sok rendkívüliséget mutat fel. Széchy Károly protestáns egyetemi tanár nem hiába nevezte őt Erdély Pázmányjának.

Életrajzi adatai röviden a következőkben foglalhatók össze. Születési éve saját állítása szerint 1630-ra tehető. Szülei görögkeleti románok voltak. Irataiban, mint jelzőt igen gyakran használja a „Valachus” elnevezést.

A kolozsmegyei Kis-Kaján községből származik. Hajlamaiból és ismerettségeiből következően a kolozsmonostori jezsuita iskolának lehetett növendéke, ahol a tanulmányi előismereteket szerezte meg. Judit nővérének házassága révén ismerkedhetett meg a csíksomlyói ferencesekkel. A rend ruháját 1648 szept. 17-én kapta meg Csíksomlyón s egy év múlva fogadalmat tett. 1650 nov. 17-én még Csíksomlyón találjuk. Hittudományi tanulmányait Nagyszombatban és Alsósebesen fejezte be. Pappászentelése 1655 szept 5-én Nagyszombatban

ment végbe. Felszentelő püspöke Zongott Zsigmond esztergomi nagyprépost volt. Felszentelési okmányát szept. 10-én állítják ki. Erdélybe való visszatérésére a Viterboban végzett Jegenyei Ferencsel együtt az engedélyt szept. 21-én megkapja, de csak okt. 14-én kel útra a sebesi kolostorból, mint újmisési pap. Csíksomlyói mesterei Somlyói Miklós és Damokos Kázmér voltak. Munkára, megfigyelésre a javíttatások, berendezkedések, tűzvész alkalmával alkalma volt elég. 1662-ben az Őrség tanácsosai között látjuk. A bosnyák per befejeződésével a mikházi kolostornak ő az első főnöke.

A vesszőből font kolostort kőből építette újra. A kolostor keleti szárnyának néhány cellája most is eredeti állapotában menedékhelye a testvéreknek. Mikházáról 1669-ben Szárhegyre helyezik át, hogy ott a kolostorépítést befejezze, s mint ottani házfőnököt 1675-ben az Őrség élére állítják. Ebben a minőségben éri Róma bizalma és nevezik ki 1677-ben az erdélyi Vicarius Apostolicus koadjutorává. 1687-ben visszakerül házfőnöknek Szárhegyre, hol be is fejezte április 23-án munkában gazdag életét.

A felsorakoztatott adatok csak fordulópontjai munkás életének, melynek tervezetései csak sejtetik velünk azt a sokoldalúságot, amellyel mindenre kiterjesztette figyelmét.

Kajoni munkálkodása belevág a gyakorlati élet minden ágába. Áhítatos buzgóságának, ideális papi lelkületének megnyilatkozásai ott jelentkeznek mindjárt szerzetesi életének kezdetén, mikor elsősorban a saját szükségletére egy imádságos könyvet állít össze Hortulus devotionis címen. Megengedhető a föltevés, hogy ennek az imakönyvnek összeállításánál a nyilvánosságot is szem előtt tartotta. A gondosság, mely az általa összeállított imakönyvet jellemzi, jelentkezik később, a meglelt ember életében is, mely kizárja, hogy az első ilyen tartalmú munkának létrejöttét a kezdő buzgóság javára írjuk.

Két oltár állott előtte. A külső, mellyel a fölszenteléssel jutott közvetlen kapcsolatba. Onnan indul el és oda tér vissza. Magára alkalmazhatta a zsoltáros szavait: Zelus domus tuae comedit me, mert valóban en-

Kajoni János

nek áldozatában égett el és élete nem volt egyéb a folytonos megújuló áldozatnál. A belső oltár, melyet ritka s csak kivételes lelkek tudnak művésziesen fölépíteni, melyen a meggyújtott tömjénillat áthatóbbá teszi a külső oltárnak szolgálatát.

Kajoni munkásságának súlya eleve föltételezi az elmélyedő lelkületet. Az imádságos szellemben az átlag emberek fölé emelkedett.

Élete az Úr hajléka körül zajlik le, mint minden papé és szerzetesé, de akinek hagyatékában annyi értékes darab marad fenn, annál a mélyebb lelkiséget is kutatnunk kell. Aki nem elégedett meg a belső lelki adottságnak szűkebb körbe való vetítésével, időhöz kötöttségével, az nem göngyölíthette volna fel azt a munkát, amelyet kifejtett, nap-nap után foglalkozván önmagával, élete céljával, az eucharisziával, a szerzetesi élet örök napjával.

Önmagában kiépíti a ferences lelkületet. Amennyiben módjában áll, szívesen vállalkozik a külső építkezésekre is, s a ferences lelkületbe igazán akkor kapcsolódik bele, mikor a templomok belvilágát igyekszik vonzóbbá tenni, áhítatába érzést vinni, mélységet lehelni és ferences egyszerűséggel telíteni. Erre gondolok, mikor azokat a zeneműveket forgatom, melyeket ezelőtt háromszáz évvel kezdett írni, s melyeknek ő szorgalmas összegyűjtője, továbbfolytatója volt. Ezekben kiterjed figyelme mindenre, ami az istentisztelet fényét emelheti, változatosabbá teszi. Minden ünnepet a maga jegyében, méltóságában és színében akar hangulatosabbá tenni.

Élete delelőjén, sok tapasztalat után rájött a reformok szükségességére s az erdélyi egyházi zene terén az egyöntetűséget énekeskönyvével valósította meg. A terjedelem kiszélesítésére írta a himnuszokat és gyűjtötte abba a hatalmas feldolgozatlan kéziratba, mely az erdélyi ferencesek hangyaszorgalmának és fáradhatatlan meglátásának még elrejtett büszkesége. Szerzartásokat honosít meg és Missalet javítgat.

A szív nemes érzelmeiben felolvadó lelkek irányítására írta a szép havasi Breviáriumát (Breviarium pro

Széphavas) és az Aranyos ház című imakönyvet. S amennyire értékesek Cationale, a Sacri concentus, az Organo Missale, a Kajoni Kódex néven ismert gyűjtemény és ehez hasonló kéziratok a szív húrjainak felhangolására, éppen annyira fontos szerepet tölthetett be az ő életében és munkálkodásában Herbariumának (Füvészkönyv) összeállítása, melynek munkabavétele alkalmával már túllépte a lelkipásztori munkakör határait és a testi betegségek enyhítésével szociális érzékét árulta el. Kiváló tehetségeinek ezzel újabb arculata jelenik meg előttünk. Mindez azt bizonyítja, hogy a műveltség, melyet a fölszentelésig megszerzett, a fölszentelés után nem maradt parlagon. Studiuma nem merült ki a cselekvő munkába lépés után néhány prédikációs könyv-füzet átlapozgatásában, hanem minden újdonság izgatta, tettekre készítette, gyakorlatiassá tette.

Építkezései mellett főképpen a zenének volt nagy kedvelője. Négy helyen épített orgonát: Csíksomlyón, Mikházán, Szárhegyen, Udvarhelyen a jezsuita atyák templomában. Ugyanakkor mindenhova kántorokat is képezett ki. Az általa alapított csíksomlyói könyvsajtón (1676) is először énekes könyvet nyomtatott ki és ebben összegyűjtötte a nép száján fennmaradt erdélyi énekeket. A könyvsajtó feladata volt, hogy az iskolába járó növendékeket tankönyvekkel lássa el.

Széleskörű ismereteinek alapját, továbbfolytatóját a könyvek képezték. A könyvtár olyan kimeríthetetlen forrás, melyhez mindegyre visszatér. Ha nem volna több bizonyítékunk, mint a csíksomlyói könyvtár értékesebb anyagainak kézjeggyével való ellátása, az is elegendő lenne annak kihangsúlyozására, hogy neki legjobb barátai a könyvek voltak.

Kajoni alakja háromszáz esztendő távlatából figyelve is megtartotta nemes veretű vonásait. A kor nehézségeit ismerve, a felekezeti surlódásokat tanulmányozva, az egyházas élet belsejébe hatolva és a szerzetesi élet feladatai előtt állva, ha a háromszáz esztendőből csak azt a negyven, ötven esztendőt tekintjük, melyet életében a köz javára írhatunk, akkor Kajoniban egy munkás ember és példás életű szerzetes tűnik föl

előttünk, akiről a kortársaknak alig van elismerőbb véleménye, mint másokról: ha pedig átengedjük az idők rostáján, amíg mások súly nélkül hullanak ki belőle, addig a munka embere értékben egyre növekszik.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Haller János. 1626—1697.

Apafi Mihály fejedelemségének első éveiben fejedelmi tanácsos, majd főispán volt. A kormányzási viszonyokkal azonban elégedetlen volt, tehát azok mellé állott, akik a legbefolyásosabb tanácsosokat, főleg Teleki Mihály kancellárt, a fejedelem mellől el akarták távolítani.

A történelem Béli-féle összeskűvés néven ismeri e mozgalmat, amelynek elnyomása után Haller János is fogságba került. Felesége, Kornis Kata ugyan kiszabadítása érdekében lépéseket tett Telekinél, közbenjárása azonban jóideig eredménytelen maradt. Haller másfél évet töltött el kemény fogságban.

A fogság helye Fogaras volt, annak várában. Az elzárás szigorúságára jellemző, hogy gyermek rokonát, Haller Sámuel se engedték be hozzá, sőt még ablakához se bocsátották közel.

Pedig a gyermeket vallásáért szakították el anyjától s jól esett volna neki egy kis vigasztalás. Később megírt kis önéletrajzocskájában mondja el Haller Sámuel, hogy katolikus édesanyjának halála után félárvaságra jutván, mostoha anyjától, Bethlen Évától is elvették, hogy az anya rokonsága s a fejedelemasszony őt protestáns vallásban neveljék. A gyermek csodálatos állhatatosságán azonban minden törekvésük megtört, ő ugyanis kitarított katolikus vallása mellett.

Az erős fogságban Haller János a tudományban keresett szórakozást. Nemcsak olvasott, hanem tollat vett a kezébe s könyveket írt. Ilyen módon nemcsak önmagának szerzett felüdülést, hanem mások tanítására és felhangolására is vállalkozott. Munkálkodása ugyanis nem a kedvtöltő író szerény próbálkozása, hanem a hívatott író komoly munkálkodása. Az ő esete mutatja,

hogy a Gondviselés a megpróbáltatással telt napokból is örvendetes és hasznos fejleményeket segít előteremteni.

Haller a rabság idejét főleg irodalmi tanulmányokkal és más nyelvű könyvek magyarra fordításával töltötte. „A békességes türésnek pajzsa” című mű magyarra fordításakor nem csak magát erősítette, hanem arra is ráeszmélt, hogy a latin nyelv miatt a magyar irodalom fejlődése nagyon hátramaradt. Az volt a cél ugyanis, hogy az írók a nemzetközi latin nyelv révén műveiket minél szélesebb körben elterjesszék.

Tehát magyar nyelvű könyv írására vállalkozott. Így jött létre a „Hármas História”, korának egyik legjelentékenyebb műve. A szerző ókori történetekkel, főleg meg példázó elbeszélésekkel gyönyörködteti benne olvasóit. Ez elbeszélések sok erkölcsi és vallási tanulságot tartalmaznak, melyek révén a kortársak és utódok valóságos életének fejlődésére erősen kihatottak. Annál inkább, mivel e munkát az olvasók felkapták, könnyed, vonzó nyelvezete és tartalma miatt szívesen olvasták. A könyv nyolc kiadást ért meg, ami könyv életében ritkaság.

Miután Haller a fogságból 1682-ben kiszabadult, ismét nevezetes szerepekhez jutott. Követségben járt Bécsben, hogy a törökök visszaszorítása miatt előállott új politikai helyzetben a fejedelemség sorsáról tárgyaljon. 1686-ban létre is jött egy megállapodás, amely Haller-egyezmény néven ismeretes a történelemben. Ez egyezmény alapja a Lipót-féle diplomának, amely néhány évvel később a közügyeket szabályozta.

A bekövetkezett elrendezésben Hallerre a pénzügyek vezetése esett. Ez állásban kapott utasításai a pénzügykezelés módszerét hosszabb időre szabályozták. A most szervezett kormányzótanács tagjává is lett 1692-ben.

Tevékenykedése sokoldalú: kiváló író, politikus, buzgó valláspártoló. Mindenki jó embernek tartotta őt és igazságosságával köztiszteletet szerzett magának. 1697-ben halt meg, Kerelőszentpálon nyugszik.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Apor István. 1638—1704.

Apafi Mihály fejedelem halála után (1690) a fejedelemség megszűnt. Külön közigazgatása és törvényhozása azonban megmaradt. A kormányzást a tizenkéttagú tanács, úgynevezett gubernium (főkormányshézék) gyakorolta, élén a kormányzóval, ú. n. gubernátorral.

A volt fejedelemség ezentúl tartomány, ország-rész szerepet töltött be, melyet közvetlenül Bécsből irányítottak. Új helyzetét külön alkotmány, ú. n. Lipót-diploma szabályozta, amely a belügyekben általánosságban a fejedelemség korabeli rendszer betartását ígérte meg. Az új időkkel a katolikusok szebb napra virradtak. A protestáns fejedelmek helyett a katolikus Habsburgok lettek uralkodókká, akik a katolikusokat a többi vallással való egyenlőjogúságra segítették. Lelkes főurak állottak az egyenlőjogúságért megindult küzdelem élére. Ilyenek voltak: Gyulaffy László, báró Haller István, gróf Mikes Mihály, különösen pedig gróf Apor István.

Apor István, nemesi előneve altorjai, a család tulajdonképpeni felemelője. Érdemeivel előbb báróságot, majd grófságot is szerzett. A főurak általában most emelkedtek grófi, bárói rangra. Ezt a Habsburg-uralkodók osztogatták, a fejedelemség kora nem ismert ilyen megkülönböztetéseket.

Apor Istvánt Petki István nevelte fel, mivel özvegy édesanyja e rokonának kezére bízta. Nagy okossággal és szigorúsággal vallásos, megbízható emberré tette, aki a kortársak között vezető helyre emelkedett.

Volt főispán, a hadsereg fővezére, legfontosabb állása azonban a kincstartóság, mintegy pénzügyministerség. E téren végzett munkája bámulatot keltő. Maradandó alkotásai azonban a vallás terén maradtak fenn.

A Lipót-féle diplomának első, második és kilencedik pontja foglalkozott a vallással. A katolikusok az

Gróf Apor István

abban biztosított eredményt kevésnek találták, mivel elvett régi templomaikból szerettek volna visszakapni, másrészt iskoláik felvirágoztatására egyházi személyeket akartak behozni. A diploma azonban, mivel a protestánsok a jezsuitarend visszatelepítésétől félték, az egyháziak bejövételének ellentmondott.

Az uralkodó egyezkedésre hívta fel a vallásokat, mire a megbeszélés az 1692. március havi fogarasi országgyűlésen megkezdődött. A katolikusok hat pontba foglalták követeléseiket, melyekben a püspökség visszaállítását, iskolák építésének megengedését, a katolikus egyházi személyeknek a többi vallásbeliekhez mérten egyenlő jövedelmet, egyházi személyek beengedését, templomokat kívántak. Amikor a megegyezés ilyen alapon nem sikerült, a további tárgyalásokra minden vallás megbízottakat küldött ki, a katolikus megbízottak között szerepelt Apor István is, akinek szereplése vallásügyben most kezdődött.

Sok húza-vona után a döntést végre is az uralkodó hozta meg, aki 1693 április 9-én a vallásügyben kiadott pótló diplomában megengedte, hogy a katolikusok egyházaikat és vallásgyakorlataikat állandósíthassák. Ettől fogva az lett az elv, hogy a vallások építhetnek templomot, ha módjuk van hozzá és az építésre a felségtől engedélyt szereznek.

A tárgyalásokat a katolikusok részéről a Katolikus Státus vezette, amelynek különös súlyt Apor István személye adott. A Státus az ő irányítására teljes mértékben beleveti magát a katolikus érdekek előmozdításába. Mindazon ügyekben, amelyeket ez időben a Státus intézett, Apor István állott előtérben, és a katolikusok mellett ő adott mindenkor legerősebb és leghatározottabb hangot. A tárgyak, amelyek szőnyegre kerültek, az ő magánleveleiben is megfigyelhetők. E leveleket a dolgok előmozdítása végett bécsi pártfogóihoz írta.

Apor kifogyhatatlan volt a tervezgetésekben, a katolikus érdekek felismerésében, azok szóvátetésében, megvitatásában és végrehajtásában. Megszokták, hogy ami katolikus ügy, annak ő a védelmezője, a katolicizmus és ő akkor egy fogalmat jelentett. Tekintélyét, ál-

lását és egyéni súlyát vitte bele a siker érdekében. Egyrészt a katolikusokat irányította és buzdította, másrészt a más vallásúakat lefegyverezni és meggyőzni iparkodott.

Eleinte ketten voltak a Katolikus Státus vezetői. Gyulaffy László és Apor István. Gyulaffy, főkormányzó tanácsos, főispán 1699 április 11-én bekövetkezett halála után Apor jórészt egymagára maradt. Gyulaffy halálát sajnálta, mivel mint mondta, őt egyedülinek ismerte a katolikusok közül, aki ezek dolgait lelkesen és igen nagy hatással kézben tartotta.

A jezsuiták törvényesen megengedett visszatelepítését a Katolikus Státus szintén kívánta. Bethlen Gábor óta ugyanis, előzetes kiutasításuk miatt, elnézésből laktak bent. Amikor aztán hallgatólagos elnézésből 1699-ben tömegesen jöttek be, akkor Apor István örvendett. Szíve teljes öröme — mondta — jöttek be. Ellentmondás és zaj nélkül, kiki a neki kijelölt helyre.

A katolikusok megerősödésében hatalmas lépést jelentett a Mikes-féle pontok leküldése. Mikest a Katolikus Státus főleg annak elnyerése végett küldötte Bécsbe, hogy a hivatalokban a katolikusok arányszáma megjavuljon, és mindazon törvények erejüket veszítsék, amelyeket a katolikusok a fejedelemség korából magukra sérelmeseknek tartottak. Mikessel mentek Csáky István, Apor Péter, Boér Simon, Petki Dávid.

Az uralkodó a kérésnek diploma leküldésével tett eleget. Eszerint a katolikusok a tized negyedrészt ezután saját papjaiknak fizetik. A főhivatalokra jelöltek egyike katolikus legyen. A városi, községekben levő hivatalokba katolikusok is választassanak. A törvények, amelyeket a katolikusok magukra sértőnek találnak, eltöröltessenek. Az ország három pecsétje közül az egyik a katolikusoknál legyen és a levéltári örök között is legyen katolikus.

Bámulatos az a sokkal törődés, áldozatkészség és odaadás, amelyet Apor a templomok és iskolák felsegélyezésére, építésére és díszítésére szentelt. A katolikus vallás és egyben az országos műveltség előmozdításában fáradtságot és pénzt nem kímélt. Városok és falvak manapság is a hála virágaival övezik emlékét.

Fogarasba és Kézdivásárhelyre még a fejedelemség utolsó éveiben vitt katolikus papot. Gyulafehérváron a Báthory-templomot hozatta helyre, a jezsuiták rendházát hasonlóképpen megépíttette. E rendház visszanyerése érdekében előzőleg sok lépést tett. Ugyanekkor az iskolának négyezer forintot adott. Kolozsvárt az óvári templomban és rendházban is sok szükségletet elégített ki. 8000 forint adományával lehetővé tette, hogy a főiskolában a bölcselet tanítása 1698 óta megkezdődhessen. A nevelőintézetben elhelyezett tanulók ellátásához 5000 forintot adott, amely összeget végrendeletében 30.000 forinttal bővített ki. Páratlan adománya miatt a nevelő intézet manapság is az ő nevét viseli. (Báthory-Apor Szeminárium.).

Kézdivásárhelyen iskolaépítésre telket adományozott. Tövisen a templomot, amely eddig romokban hevert, megépíttette, mellette rendházat emelt, ahová pálosokat telepített. Fenntartásukra átengedte a rendház mögött lévő malmát, ez adományát még 4000 forinttal megnagyobbította, adakozását a templom kiadásainak fedezésére még 1000 forinttal megnagyobbította. Désre ferencrendieket vitt be és az ottani elhanyagolt zárdába helyezte. A szebeni jezsuita missziót 100 forinttal segítette.

Pénzbeli adakozásai Erdély határain túl is terjedtek. Így segítette a nagyszombati apácákat évi 100—100 forinttal. Hasonlóképpen támogatta a pozsonyi apácákat, a moldvai katolikus misszió céljaira is időnkint segélyösszegeket küldött, 400—400 forintról van feljegyzés. Rómának 300 forintot küldött.

Az iskolák belső élete iránt is érdeklődött. Őszinte öröm töltötte el, hogy a kolozsvári iskola benépesült. Azt meglátogatta, a vizsgálatokon jelen volt, a kongregációs könyv névalírását ma is őrzi. Marosvásárhelyen az iskolát megnézte, az ifjak latin szavalásában és talpraesett feleleteiben gyönyörködött. Könyvjutalmakat osztott ki és a jezsuitákat további támogatásáról biztosította. Pénzadományokon kívül terményekben is nyújtott támogatást, így a kolozsvári tanulók fenntartására 10 szász dézsmát kötött le.

A templomok ékszereinek gyarapításához is hozzá-

járult. Hevenessy Gábor, jezsuita házi önök 1702-ben az ő kívánságára két kis szentségtartót és egy áldoztató kelyhet küldött le. A kolozsvári piarista templom ma is kegyelettel őrzi a tőle adományozott szentelt olajokat tartalmazó szelencét, amelynek fedőlapját az ő neve díszíti. Ugyanúgy a remek szentségtartót.

A sok szolgálat, amelyet Apor a katolikus érdekekért tett, a pápák figyelmét is felkeltette és elismerésük kifejezésében nem voltak fukarok. 1684 november 4-én XI. Ince pápa érdemeire való tekintettel magánházaiban való misetartást engedett meg neki, böjti felmentést adott és halála órájában teljes búcsút engedélyezett neki az esetre, ha Jézus nevét kimondva vagy reá gondolván, költözik ki a világból. 1698 július 5-én XII. Ince pápa érdemei felsorolásával áldását küldte. Érdemeit abban látta, hogy a papok befogadására igen nagy költséggel tágas házat emelt, továbbá az apostoli szentsékekkel szemben ősei példájára tisztelettel viseltetik.

A katolikusok száma ez időben lényegesen megnagyobbodott, amennyiben az elszakadt görögkeletiek egy tekintélyes része a katolikus egyházba visszatért. A valásegyezség (Unio) érdekében a Katolikus Státus és a saját személyében külön is Apor nagy utánjárást fejtett ki.

Az egyesültek új püspökét: Atanaziuszt 1701-ben iktatták be székébe. A román papok Gyulafehérvárt zsinatra gyűltek össze és a beiktatáson együttesen résztvettek. Apor István a maga házából saját hintáján ünnepeles körmenet kíséretében vitte a Vitéz Mihálytól alapított templomba a püspököt.

A papnevelés szempontjából nagyjelentőségű cselekedete, hogy végrendeletében tett alapítványát elsősorban papok nevelésére szánta. Évtizedeken át átlag 10 papnövendék tanult az alapítványból. E növendékek Kolozsvár főiskoláján tanultak s a gimnáziumi tanulók konviktusában laktak. S míg a püspöki papnevelő el nem készült, a papképzést jórésben Apor intézkedése oldotta meg.

Apor 1704-ben halt meg. Kolozsvárt a volt jezsuita, most ú. n. piarista templomban pihen. Megérdemli, hogy az utókor hálát érezzen iránta.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Kálnoky Sámuel.

†1706.

Kálnoky kancellári állásával szerzett nevet a történelemben. A fejedelemség megszűnése után a Bécsből történő kormányzás szükségessé tette, hogy az uralkodó mellett kancellári hivatal működjék. Így alakult meg az udvari kancellária, amelynek első vezetője Kálnoky lett. Mivel a főkormányzók kancellárja, Bethlen Miklós, református volt, méltányosnak látszott, hogy a másik kancellár katolikus legyen. Ez következett a Lipót-féle diploma szelleméből is, amely a vallások között nagyobb közeledést helyezett kilátásba.

Az új kancellár eddig is figyelemreméltó sikerekkel dicsekedhetett. Mint fiatal ember Bécsben bölcseletet tanult. Zrinyi Péter mellett katonai és politikai ügyekben iskolázottságot szerzett. Zrinyi őt karddal is kitüntette, ami jeles katonai cselekedeteinek tudható be. Ott volt a bécsi ostromzár idején, majd egyik székely székben mint főkapitány foglalatoskodott. A bizalom irányában többször megnyilatkozott. Apafi fejedelem hadi megbízást adott neki, utóbb a bécsi udvarnak lett kedves embere. Thököly fejedelem emberei Havasalföldre vitték őt, ahonnan megszabadulván, került Bécsbe 1695-ben.

Mint udvari kancellár a katolikusok érdekében sokat tehetett. Már pusztán ottléte jótékony hatással volt a katolikus ügyek elintézésében. Hozzájárult, hogy jó és tevékeny katolikusnak is mutatta magát és felvilágosításaival, közbenjárásaival használni segített.

Apor Istvánnal közelebbi rokonságban állott, leánya Apor Péternek, az írónak volt a felesége. Apor sokszor kérte őt fel ügyei elintézésére s elősegítésére. Hogy mennyire becsülték őt Bécsben, mutatja az a körülmény is, hogy leánya esküvőjén az uralkodó is képviseltette magát.

Mint író is feltűnést keltett. Verselt is, Bécsben 1702-ben ő adta ki másodszer Pethő Gergely krónikáját. Apornak utóda lett a kincstartóságban, emellett grófi rangra emelkedett.

Bécsben halt meg 1706-ban, az ágostonrendiek kriptájában lelt nyugóhelyet.

Dr. Biró Vencel.

Nagy Mózes.

†1709.

Nagy Mózes a háromszékmegyei Esztelneken született nemes székely szülőktől. Születésének pontos idejét nem tudjuk megmondani, mivel az akkori anyakönyvek a gyakori török-tatár beütések alkalmával a felgyújtott templomokkal és plébániai épületekkel együtt legtöbb helyen a tűz martalékává lettek. Így hát következtetésekre vagyunk utalva. XI. Ince pápához 1680 november 14-én Esztelneken kelt jelentéséből megállapíthatjuk, hogy 15 éves korában hagyta el szülőföldjét. Szombathelyen nyert papi kiképzést. Tizenkét éven át mint plébános Vasváron és Nagykanizsa környékén működött, amelyek akkor török megszállás alatt állottak. Maga beszéli el, hogy másfélévtized alatt 25 plébániának szétszórt híveit gondozta. Buzgóságának híre oly nagy volt, hogy a lutheránus hívek is eljöttek hozzá, nagy szeretetet mutattak iránta és mint édes atyjukhoz ragaszkodtak hozzá. Nem lehet ezen csodálkozni, hiszen mint tűz izzik belőle töretlen magyarsága és buzgó apostolsága. Mindenki lelki, de egyben testi vigasztalást is kapott tőle. Dunántúlról 1674-ben tért vissza szülőföldre „pátriájába”, hozta a lelkét égető nosztalgia, honvágy. Szelepcsényi György esztergomi érsek hazaengedte, mivel jól tudta, hogy Erdély, különösen a Székelyföld nélkülözik és nagy hiányt szenvednek buzgó katolikus papokban.

Erdély fejedelme ebben az időben I. Apafi Mihály, aki az 1653-ban kiadott *Approbatae Constitutiones* (P. I. tit. I. art. 2.) szerint intézte az egyházi ügyeket. „A négy recepta Religio k az országnak ezen megegyezett közönséges végezései szerint, ennek utána is in perpetuum pro receptis tartassanak, bol-

dog emlékezetű Eleinknek dicséretes példájok szerint.” Az erdélyi püspök ebben az időben Sebestyén György, aki azonban minthogy 1556 óta katolikus püspök nem tartózkodhatott Erdély földjén, mint leleszi prépost Leleszen lakott, itthon az ő helyettese Szebelébi Bertalan vicarius, kit a Katolikus Státus gyűlésének jelölése és javaslata alapján Apafi fejedelem 1678 július 10-én kelt Diplomájában megerősített vicariusi méltóságában, mint az következik az idézett App. Const. P. I. tit. I. art. 9. rendelkezéséből: „A négy recepta közül... a katolikusoknak vagy Pápistáknak pedig vicáriusuk legyen, akik az ő Religiojuk és inspectiojuk alatt az egyházi rendekre vigyáznak, mindazonáltal az elejitől fogván obszerváltatott usus szerint a Püspökségekre vagy Vicáriusságra választatnak az közönséges Egyházi gyülekezeteknek tetszésükből és végzésekből, azok Fejedelmektől confirmáltassanak.” Az egyházi és világi törvények szerint joghatóságot gyakorló püspöki helynök Nagy Mózeset szülőfaluja központtal Lemhény—Nyujtód falvak és Bereck város plébánosává szabályszerűen kinevezte. Így nyílt meg előtte az a hatalmas terület, Kézdiszéknek a Nagy Sándor hegye alatt elterülő az a széles területe, hol a sivító Nemere szele szokott bebújni a háromszéki síkságra, hogy metsző fogaival belevágjon minden élőbe és elnémítson minden életet. A katolikus magyar élet megtartása, a pusztulás és halál helyett új élet fejlesztése jutott a hazatért buzgó pap feladatává. Ezt a szép, de zordon vidéket járta az új pap éjjel és nappal, napos időben és zimankós teleken, nem volt percnyi pihenője, hiszen rajta kívül még csak három pap működött egész Háromszéken. Mint jó pap és Krisztus szerelmétől hajtott és emésztett próféta dolgozott, tanított és oktatott. Apáról fiúra szállt a hálás hívek mondása „miszerint Nagy Mózes nélkül csak lelkiüdvük kockáztatásával élhetnek és halhatnak meg.”

De nemcsak, mint jó halász mélyre vetette hálóját, hanem éles szemével mélyen bele is tekintett népének életébe s ott meglátta a dolgok lényegét, az elmaradottság és a lelki sivárság okait. Meglátta, hogy a katolicizmus, a katolikus székelység az állam védelme alatt nagyranőtt és megerősödött protestáns tengerben el fog las-

san sorvadni, lassankint elvész, ha nem lesznek jó papjai és lelkes vezetői. Mindig fülébe csengett a szó: „Megverem a pásztort és elszélednek a nyáj juhai.” Már el is széledtek. Csak Csíksomlyón állott Szent Ferenc fiainak a zárdája, különben alig volt katolikus pap az erdélyi fejedelemségben, s aki volt, az sem tartotta meg a papi fegyelmet, hanem házasodott és anyagiak után futkosott. Katolikus iskola a közelben csak Csíksomlyón és Székelyudvarhelyen működött s azután a messzi Kolozsváron. Nagy Mózes buzgó lelke nagyot gondolt és eszerint cselekedett. Iskolát akart emelni és nevelőintézetet, ahol a jövő papjai elkészülhetnek szent hivatásukra, honnan a következő nemzedék tanítói kikerülhetnek. Az orvos a baj forrására tapintott, megtalálta a sebhelyét és megakarta gyógyítani. Az új hit legnagyobb erőssége az iskola, a tudás volt és az iskolából kikerült, tudással felfegyverzett papság és vezetők. Ezt nélkülözték a katolikus hívek, akik azonban a Székelyföld keleti részein, a Kárpátok magas bércei alatt és völgyeiben madárfészekként meghúzódó falvaikban hűségesen ragaszkodtak az ősi hithez s szívükben őrizték apáiknak üdvözítő vallását. *Nagy Mózes nagy cselekedete az volt, mikor elhatározta, hogy szülőfalujában Porondi András pixidariustól ajándékba kapott és Szent Simon és Judás apostolok tiszteletére rendelt plébánia-templom keleti részén fekvő telken 1680-ban háromemeletes szép épületet emeltet „Seminarium Clericorum Regularium” címen. Eddigi munkás hat éve alatt is maga köré gyűjtötte a gondjaira bízott székely községek tehetséges fiait és maga tanította őket a műveltség alapelemeire és szent vallásunk igazságaira. Már ekkor látta, hogy nagyon termékeny talajon mozog, csak alkalmas magvető kell. Ilyen magvetőkre akadt Moldovában a minorita szerzetesek között, akik a római Propaganda de fide (pápai hittenjesztő egyesület) megbízásából, az örök városból jöttek keletre, hogy megőrizték és terjesszék a szent és igaz katolikus hitet a törököktől leigázott tartományokban. Poéti József Konstantin olasz származású tartományfőnök átengedte neki a szintén olasz származású Guarini Bonaventura*

mester atyát (magister) és Lucioli József Miklós atyát, akik a Székelyföldre jöttek és elvállalták az új iskola vezetését. Mellettük működtek világi tanítók és tanárok is négyen: csíkcsomortányi Csomortányi Imre, altorjai Nemes Szabó Mihály, Litteráti Tamás és berecki Kovács Miklós. Az iskola ugyanis kettős tagozódású volt, az elemi ismereteken kívül a humaniorákat is előadták, különös tekintettel a vallási ismeretekre. Az iskola szabályzatát az alapító állította össze 1681-ben, s már 1690-ben néhány ifjút, kik a IV. oszt. elvégezték, papi ruhába öltöztetett fel.

A nagy kezdet azonban sok nehézséggel járt. A bátor alapító alig tudta a szükséges költségeket fedezni, noha ő maga nyakába vette az egész vidéket, körüljárt és minden felhasználhatót összegyűjtött iskolája részére: szekereivel és zsákjaival gyakran tért haza, ruházatot, vásznat, posztót, gabonát, babot, borsót, lencsét, kukoricát hozott, hogy a szegény növendékeknek legyen ruhája és élelme. Már kezdetben 1680 november 14-én Bonaventura atyát Rómába küldötte XI. Ince pápához, iskoláinak jóváhagyását kérte s azonkívül anyagi segélyért is folyamodott. Küldöttje 1681 november közepén tért vissza az örökvárosból. Jó híreket hozott. A Szent Atya nemcsak az iskola alapítását hagyta jóvá nagy megalégedéssel, hanem egyben saját pénztárából évi 40 scudi (1 scudo = 5'18 kor.) segélyt utalt ki két tanár fizetésére.

Nagy Mózes is elindítván az iskola életét, a felső háromszéki hívek lelkigondozását Bonaventura atyára, az iskola vezetését pedig Lucioli atyára bízta s ő elvállalta mint plébános Szentkatolna, Hatolyka, Imecsfalva, Petőfalva, Zabola, Zágon Kőröspatak és Ilyefalva községeknek lelkigondozását. Különösen Zágon ügyét viselte nagyon szíven, ahol Jankó Péter és neje Domokos Zsuzsánna házában fordult meg gyakran. Éppen ebben az időben született zágoni Mikes Kelemen, a bujdosó II. Rákóczi Ferenc fejedelem későbbi hűséges íródeákja, akit 1690 augusztusában bizonyára ő keresztelt meg.

Az iskola nagyon látogatott volt és jól működött. Felfigyelt rá az erdélyi róm. katolikus főurak, nemesek,

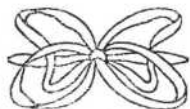
egyházi és világi személyekből alakult Katolikus Státus is s azt ajánlotta az alapítónak, hogy a félreeső Esztelnekről vigye át az iskolát Kézdivásárhely város tőszomszédságában fekvő, Felsőfehérvármegyéhez tartozó Kanta faluba, mivel ez központi fekvésénél fogva alkalmasabb nevelőintézetnek és a szülők is könnyebben tudják ellátni tanuló fiaikat élelemmel és ruházattal. Ezen okból épült fel 1696 év őszén szintén fából Kantában az új iskolaépület zágoni Jankó Péter és neje Domokos Zsuzsanna által az alapítónak adományozott telken. Itt november végén kezdődött meg a tanítás a sárosmegyei származású Raszlaviczy Bálint minorita atya vezetése alatt, míg a syntaxist és a poezist Fénya András csíkszenttamási születésű minorita adta elő, akik mellett megmaradtak továbbra is az előbb említett világi tanerők, akik Esztelnekről Kantába költöztek át. Nagy Mózes a távozó minoriták helyébe Esztelnekre a megreformált úgynevezett observáns ferencrendieket (a nép ruhájuk színéről „cseri barátok”-nak nevezte őket) telepítette be.

Kantában az új iskola élete nagyon felvirágzott. 1699-ben meglátogatta az új intézményt gr. Apor István erdélyi kincstartó, a katolikus Státus vezetője, aki az alapítónak nemcsak bátorító szót mondott, hanem az intézménynek szokása szerint anyagilag segítségére sietett. Az iskola szomszédságában fekvő két telkét odaajándékozta és azonkívül a költségekről is gondoskodott, hogy az iskola épületét az általa adományozott telekre vigyék át. A terv olyan gyorsan öltött testet és valósult meg, hogy 1700 október havában a tanítást már az új egyemeletes tágas épületben kezdhették meg.

Az Apor-féle telken emelt iskola helye is nedves és süppedékes lévén, a Katolikus Státus kívánságára 1709-ben a Kereszturi testvérektől (János, Mihály, István és Krisztina) még 1695 május 14-én ajándékozott telekre, mely az országút mellett húzódott el, telepítették át az épületeket, ahol négy tágas terem szolgált tanítási helyül. Ezt a pillanatot azonban Nagy Mózes már nem érte meg. 1709 február 1-én téli zimankóban és Nemere fúvásban Esztelnekről Zágonba ment kedves hívei, köztük az anyyira szeretett és becsült

Jankó Péter és neje meglátogatására, de már lázas betegesen érkezett meg. Itt ágyynak esett. Betegségének hírére hozzá sietett a kantai ház főnöke és iskola igazgatója Razlavicz Bálint atya. Vigasztalta őt és a szentséggel megerősítette. Február 8-án halt meg Jankó Péter házában, honnan holttestét február 10-én Kantába vitték. Február 11-én az egész háromszéki papság és az érte rajongó rengeteg nép jelenlétében helyezték öröknyugalomba a kantai templomban, a szentély előtt háromlépésnyire. Lenkes Péter lemhényi plébános tartotta a gyászbeszédet, abból indulván ki: „Mózes, az én szolgám meghalt.” Megpihent tehát a munkától és gondtól fáradt teste, de előbb meglátta az ígért földjét, melyet rajongó lelke annyira óhajtott: a tespedésbe süllyedt és ellankadt székely katolicizmus életrekelését.

Dr. Boga Alajos.

Báró Haller István.

†1710.

A katolikus ügyek előbbrevitelében Apor Istvánnak és Mikes Mihálynak társa Haller István. 1692-ben fő-kormányiszéki tag lett, 1699-ben bárói rangot nyert. A család számára a grófi rangot is megszerezte, de azt halála után hirdették ki. 1708-ban a főkormányiszék elnökévé lett s mint ilyen, a legmagasabb politikai méltóságot töltötte be.

A katolikus ügyekben fáradságot nem ismert. Jámbor, szelíd természetű ember volt, de a vallás dolgaiban nagy erélyt tanusított és kitartással munkálkodott. Azon volt, hogy a katolikusok más valláshoz viszonyítva hátrányban ne legyenek, ellenkezőleg szegényes helyzetükből kiemelkedjenek és intézményekben megerősödjenek. Egyik egykorú református történetíró őt elfogultsággal is vádolja, de jó igyekezete nem mások ellen irányult, csak saját vallását segítette a megillető helyzetbe juttatni. A Haller-családból kortársa volt György is, akit szintén a katolikus vezető emberek között emlegetnek. A kolozsvári jezsuita templom jötevői között szerepel.

Egykorú csoportosítás felsorakoztatja azokat, akik Hallerrel egyidőben kisebb-nagyobb mértékben erélyesen a katolikus ügyek mellé állottak. A történelem nem jegyzett föl olyan mozzanatokat, melyek alapján róluk nagyobb keretben meg lehetne emlékezni, de példájukkal, határozottságukkal nagy hatással voltak kortársaikra. Az egykori névsor ezeket tünteti fel: gr. Csáky István és László, gr. Pekri Lőrinc, br. Jósika Gábor ítélőtáblai bíró, br. Száva Mihály a sóbányák főfelügyelője, Thoroczky István, Matskási Péter és János, Petki Dávid, Lázár Ferenc, Bálint György, Olasz Mihály, Balogh Ferenc főadószedő, Baranyai Mihály, Jankó Péter, Bo-

doni Zsigmond, Boér Simon, Fogaras vidéki főkapitány és Boér Ferenc, Thoroczky György és neje, Pekri Krisztina 1742-ben Toroczkó-Szentgyörgyön — a szentferencrendiek részére kolostort építettek és három páter eltartására alapítványt tettek. A Boér-család fontos cselekedete, hogy a jezsuitákat ők vitték be Marosvásárhelyre.

Haller István harmadik felesége Szalánczy Annának, Szalánczy István híres portai követ leányának a leánya. 1710-ben halt meg, Szentpálon nyugszik.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Mikes Mihály.

†1721.

A fejedelemség megszűnése után fellendülő katolicizmus egyik vezető embere. Itélőtáblai bíró, egyik székely megye főkapitánya, 1693-ban báró, 3 év múlva gróf lett. Mint főispánt a II. Rákóczi Ferenc-féle felkeléskor a székelyek lecsendesítésére őt küldték ki, de ott elfogták és Rákóczi pártjára vonták. Mint a székelyek fővezére harcolt Rákóczi mellett. A fejedelem elbujdosása után ő is Moldovába menekült s csak a békekötés után tért haza. Ezután főkormányszéki tanácsos lett.

Az erőre kapó katolikusok berendezkedésében nagy buzgóságot fejtett ki. A híres Mikes-féle pontokat 1699-ben ő hozta le Bécsből. A katolikusok ugyanis, mivel a Lipót-féle diploma vallásügyi intézkedéseivel elégedetlenek voltak, jobb intézkedések kieszközlése végett őt küldötték az uralkodóhoz. Küldetése sikerrel járt s a lehozott pontok a katolikusok részére több tekintetben orvoslást biztosítottak. Eltörölték ugyanis a törvényeket, amelyeket a fejedelemség idejében a katolikusok megrovidítására hoztak. A katolikusok is bejuthattak ezután a közhivatalokba.

Az erkölcsi támogatás mellett anyagilag is elősegítette a katolikusok ügyeit. Több adomány mellett orgonát létesített a ferencrendiek egyik kolostorában, a dési ferencrendi zárdatelekek egy részét ő adományozta a rendnek.

Jószándékú törekvésében lelki erejét fokozta az a megértés, amelyet felesége, gr. Bethlen Druzsianna, Bethlen Farkas történetíró leánya tanúsított. 1692 óta volt Mikes felesége, ura politikai magatartása miatt fogóságot is szenvedett. Gr. Apor István bécsi útjáról írott naplójában külső megjelenését dicsérte, ehhez méltó volt lelkülete is. A kolozsvári jezsuita templom építkezését figyelemmel kísérte és annak belső berende-

zését értékes adományaival gazdagította. A főoltár díszítésére ötszáz tallér értékű ezüsttel szőtt anyagot ajándékozott, két kazulát két oltárterítővel és két dalmatikával együtt, halála előtt meg az összes oltárok részére díszítések beszerzésére tett ígéretet. A hálas jezsuiták a templomból temették őt el 1724 ben. Holttestét a templom kriptájában tették örök nyugovóra, emlékét pedig háromnapos ünnepélyes szertartással szentelték meg. Maga Mikes Mihály a csíksomlyói ferencrendi kriptában pihen.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Kornis Zsigmond.

1677—1731.

A Kornis családból eddig Gáspár szerzett nagyobb nevet. Ő még a fejedelemség korában élte le életét. Apafi fejedelem b i z a l m á t megszerезvén, főkapitány, befolyásos államférfiú lett. Zrinyi Miklós udvarában nevelkedett, onnét katonás és katolikus szellemet hozott. Családja fényét nagyban emelte, amit a közügyekben való sok fáradozásának tudhatott be.

Feljegyzései maradtak fenn, amelyekben a katolikus szempontok méltó kiemelését nyernek. Erkölcsi, vallási nézetei értéket adnak feljegyzéseinek, amelyek e mellett történeti szempontból is figyelmet érdemelnek. Családtörténeti adatai az ország belső ügyeibe is belevilágítanak. Írása mutatja, hogy pap, apáca került ki a családból, ami a család hagyományos vallásos érzését még fokozta.

Ez érzés jellemezte Kornis Zsigmondot, utóbb a főkormányzók elnökét, gubernátort. Fényes pályát futott meg. Császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, udvari kancellár, majd kormányzék elnök lett.

Ez állásában különösen sokat tett a katolikusság talpraállításában. Figyelme mindenre kiterjedt, s ahol arra szükség volt, mindenütt segített. Kolostorok, szerzetes rendek megsegítésében, anyagi áldozatok juttatásában ott találjuk őt.

Családi birtokán káplánságot szervezett, amely káplánság, mint a dési plébánia filiája, ma is létezik. Désen a ferencrendi házhoz telekrészt adott. A kolozsvári ferencrendi templomban a Kornis-családnak kriptát készíttetett. Közreműködött abban, hogy a ferencesek e templomukba bevonulhattak, s a rend ugyancsak az ő közbenjárására mehetett vissza Medgyesre. Ő hoz-

ta Bécsből a máriacelli Szűz Mária képet, mely a mikházai ferencrendi templom kiváló ékessége. A templomba ugyanott új orgonát állított be. Fáradozott abban, hogy e rend Szebenben templomot kapjon.

Jótevény kezét a jezsuiták is megérezték. A kolozsvári jezsuita templom ezidőben épült és annak felszereléséhez sokat adományozott. Az ő érdeme, hogy a Szűz Mária kegykép vidékről e templomba került. Ő juttatta azt a rend birtokába. A képnek mennyezetet készíttetett háromszáz forint költséggel, továbbá a templom használatára orgonát adott. A keretet, amelyben Szűz Mária képe van téve, ezüsttel borítottatta. A határtalan tisztelet, amellyel a szent Szűz iránt viselkedett, eredményezte, hogy akkora áldozatkésztséget mutatott. A régi apátsági templomot jó kő-tégla padlózat-tal látta el.

Az ő idejében kerültek vissza a fehérvári püspöki birtokok is, amelyekbe a püspököt most Kornis iktatta be. 1731-ben halt meg, a kolozsvári ferencrendi templom kriptájában temették el.

A Kornis családból e korban Antal is nagy buzgóságot fejtett ki. A medgyesi templomban lévő kriptá építését az ő költségén fejezték be. Bökezűségét s vallásosságát hirdeti a kolozsvári régi jezsuita konviktus, most piarista templom előtt álló szép barokkstíliú Szűz Mária szobor, amelyet 1746-ban ő állított. Nemes cselekedeteiben készséges segítőtársa felesége: gr. Petki Anna.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Kornis Zsigmond

Báró Orbán Elek.

†1753.

Lengyelfalvi Orbán Elek állására nézve főkirálybíró volt, több alkalommal az országgyűlésnek tagja. Életét maga mondja el végrendeletében, amely történelmi forrásművé szélesül. Koráról ad képet, ami miatt e végrendelet kiadást is ért. A II. Rákóczi Ferenc felkelését követő nyomorúságok rajza élénken bontakozik ki e végrendeletből.

Orbán Elek rokonságához tartozott Péchy Simon, a Bethlen Gábor fejedelem korabeli kancellár, a híres szombatos vezető férfi. E Péchynek életadatai, tanulmányújtjai részletesen olvashatók e végrendeletből.

Rokonságban állott a Felvinczi és Nápoly családokkal, amely családok jótékonykodásaikkal, a katolikus ügyért való fáradozásaikkal tűntek ki. Harasztosi Felvinczi Klárát, Nápoly György feleségét: a kolozsvári jezsuita s ferencendi templomok „jótévőik” közé számították. Ugyanily vallásos buzgalmú ember volt Felvinczi Zsigmond, aki a jezsuita templomnak címerével ellátott ezüst gyertyatartókat és egyéb ékességet adományozott. A templom kriptájában nyert temetőhelyet.

Orbán felesége — galgói Rácz Borbála. Vallásos nő volt, halálos ágyán több ferencendi zárdának hagyatkozott. A kolozsvári jezsuita templomban temették őt el 1726-ban.

Hasonlóan Orbán Elek is jó katolikus volt, jóakaratú, három mostoha gyermeket nevelt fel, egyet gróf Mikes Mihály udvarába adott finomodás, kiművelés végett.

A ferencrendiek e házasokról feljegyezték, hogy jótevőik között szerepelnek — ugyanis telekadomány-nyal segítették meg a rendet. Orbán Elek végrendeletében Harasztost jelölte meg temető helyéül és az irodalom úgy hiszi, hogy ott nyugszik. De Kolozsvárt pihen a felesége mellett. Nemesi címerével diszített sírzáró kőlapján olvasható, hogy 1753-ban halt meg. Kora tekintélyes emberei közé tartozott.

Dr. Biró Vencel.

Győrffy Pál. 1681—1748.

Győrffy Benedek Pál a ferencrendiek Szent Istvánról nevezett rendtartományának volt tagja.

Győrffy élete és munkálkodása a katolikus restauráció korára esik. E kor feltűnő szaporasággal termelte ki a nagy embereket, akiket azért nem ismerünk eléggé, mert kevésbé érdekelt a múltunk, melyekből eddig csak a háborús eseményeket húzták alá, mint fennmaradó emlékeket.

Győrffy Pál munkássága a XVIII. század első felére esik és művelődéstörténeti szempontból sokféle-képpen tagozódik.

Mindenekelőtt meg kell emlékeznünk arról, hogy a Győrffy család az egész Székelyföldön és főképpen az Olt és Maros felső folyásában nagyon szétágazott és a ferences rendtartománynak egy század folyamán 21 rendtagot adott.

Pál Gyergyószentmiklóson született 1681-ben és 20 éves korában lépett a ferencrend tagjai közé, hogy 1701 aug. 1-én megkezdje az ujonc évét Mikházán. Teológiai kiképzését a mikházi, somlyói kolostorban nyerte és mestere volt a belga származású Nizzet Ferenc, kiváló teológus, pedagógus, egyházi szónok, akinek kéziratait a medgyesi kolostor könyvtára őrzi.

Győrffy Pál egészen fiatalon a rendtartomány vezetőemberei közé küzdötte fel magát és mint buzgó és fegyelmezett szónoknak, fáradhatatlan szervezőnek és írónak maradt fenn emléke.

Működésének első színtere a Székelyföld. Mint kiváló hitszónok kerül 1715-ben a mikházi kolostor élére, hogy példás életével is útmutatója legyen a ferencrend első zsengejének. Majd Szárhegyen és Som-

lyón találkozunk vele mint házfőnökkel, s itt kapcsolódik bele munkásságának második irányába: a kolostorok visszaszerzési tevékenységébe.

Györffy Pál nevéhez fűződik a segesvári, brassói, gyulafehérvári kolostorok visszaszerzése. — Rendtársainak bizalma 1721-ben az Őrség élére állítja és a bizalomnak derekasán meg is felelt. Mint őr jelent meg 1723-ban a XIII. Ince pápa elnöklete alatt tartott római nagy káptalanon, melynek eredménye gyanánt könyvelhetjük el, hogy visszatérve tartományából ifjakat küldött a külföldi hittudományi intézetekbe és a teológiai főiskolát Csíksomlyóról Kolozsvárra helyeztette át és Rómában a római hasonló intézettel (Studium generale) egyenragú Hittudományi főiskolának ismertette el. Országrészünknek ekkor ez volt egyetlen katolikus teológiai főiskolája.

Sok nehézséggel küzdött meg, míg ez előbb említett rendházak visszaszerzését keresztülvihette, de lankadatlan buzgóságának gyümölcsét élvezhette is.

Erdélyben ez időben nem voltak szervezett női szerzetesek. Egyes kolostorok mellett találkozunk közösségben élő vállalkozókkal, de ezek nem tekinthetők szigorú egyházi fennhatóság alatt álló intézményeknek.

A katolikus restaurációs munka vezetői ennek hiányát korán tapasztalták és már 1722-ben tárgyalások indulnak meg az Orsolya renddel, hogy Szebenbe Orsolya apácákat telepítsenek át, de csak 1734-ben vált valóra a kedves terv.

Györffy volt az első, ki önállóan szervezte meg az egészen erdélyi alapítású Erzsébet apácák intézményét, melyet II. József rendeletei szüntettek meg. Györffy a szervezésre az engedélyt az általános rendfőnöktől már 1727-ben megkapta, de őrségváltás lévén, utódja Csató Elek elejtette özv. Nápolyné Felvinczi Klára asszony kívánságának teljesítését, hogy püspöki klauzura alatt élhessen, és újból Györffynek kellett jönnie, hogy 1733 május 18-án Felvinczy Klárát két társával beöltöztethesse.

Első házuk a Farkas-utcában a mai református parochia mellett volt. Innen 1734-ben költöztek át a Karo-

lina vagy mint akkor nevezték a kis piactérre a mai ipartestület helyén álló két kőházba.

Az első szabályzatot a pápai határozatok szellemében Györffy állította össze és az Erzsébet apácák rendjének kezdetben a legnagyobb erdélyi nemes családok sarjai adtak tagokat. Tagjai csak magyarok lehettek.

Györffy tevékenysége az irodalmat sem kapcsolta ki.

Irodalmi tevékenységét a rend anyakönyveinek összeállításával kezdi, melyben nagy segítségére volt Bányaai Venánc rendtársa. Összeállítja és kiadja rendtartományának szervezeti szabályait (municipalia), majd 1737-ben kiadatja Rómában Kajoni János följegyzéseit, és ugyanazon időben jelenik meg az ő összefoglaló munkája: Ortus, progressus, vicissitudines, excisi et restauratio olim Custodiae, nunc ab anno MDCCXXIX Provinciae Transsylvaniae Or. Fr. Min. stb.

Rendjének kitűnő védője volt és széleskörű ismereteit használta fel, midőn meg kellett védenie hivatalos minőségében a ferences intézményeket.

Györffy szerzetesi életét Mikházán kezdte és ott is fejezte be 1748 jan. 5-én. Emléke és munkálkodása több elismerést érdemelne, mert életében egész Erdély munkatérnek számított. Mindenhol találkozunk vele, és vezető szerepét élete végéig megtartotta.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Csató Elek.
1693—1741.

A reformáció után Erdélyben az első nagy hittudományi munkát Csató Elek ferences teológiai lektor állította össze, mely művében azokkal a kérdésekkel foglalkozik, melyeket a protestantizmus állított szembe a katolikus hittételekkel.

Csató Elek Csíkdelnén született 1693-ban s egész fiatalon került a ferences papjelöltek mellé tanárnak. Ez állásában gyakorlati tapasztalatait és a vitaanyagot képező tételeket tette fejtegetéseinek alapjául, hogy a leendő hitszónokoknak megkönnyítse a gyakorlati lelkipásztorkodást.

A kiváló tehetségű ifjú tizennyolcéves korában a poétikai tanulmányok elvégzése után elhagyta szüleinek házát és a szomszédos csíksomlyói kolostorban megkezdte ujoncévét 1711-ben, hol filozófiai és teológiai tanulmányait is folytatta. Pappászentelése után nem engedték ki a studium kereteiből, mert megbízást kapott a filozófiai tudományok oktatására s azért hol Csíksomlyón, hol Mikházán, majd Esztelneken, Szebenben és Kolozsvárt találkozunk vele, mely helyeken a tanítás mellett hithirdetéssel is foglalkozik.

Korán bekapcsolódik a rendtartomány vezetésébe, mert hétéves pap korában, 1724-ben a rendtartomány őre mellett van titkári minőségben és 1727-ben a szépen sokasodó ferencesek élére állítják s ezzel munkaköre kiszélesedik. Tudnunk kell erről az időről azt, hogy a katolicizmus életében lüktetett az erő és a ferencrend is izmosodó erejében állott. A rendnek már 78 felszentelt papja, 28 kispapja és 31 segítőtestvére volt. A házak száma is feltűnő módon szaporodott. Míg a század elején csak a négy székelyföldi kolostorban élnek Szent

Ferenc fiai, addig 1728-ban tizenkettőre emelkedett a rendházak száma és éppen a mondott évben adtak be felségfolyamodványt az atyák III. Károly királyhoz, hogy sebesi házukat is visszakaphassák.

Ugyancsak ezen esztendőben küldenek atyákat Fogarasra és Szászvárosra s tartják meg utolsó gyűlésüket, melyről Csató Eleket azzal a megbízással küldik a milánói nagy káptalanra, hogy ott ismertesse el az erdélyi őrséget önálló tartománynak.

Az őr nem ment üres kézzel ezen megbízásában, hanem magával vitte az erdélyi Róm Kat. Státus ajánló levelét. A nagy káptalan nemcsak meghallgatta, hanem el is fogadta az atyák kérését és első tartományfőnöknek Csató Eleket nevezte ki.

A gyorsütemű munkában nemcsak kiváló rendtársak állottak Csató mellett, mint elsősorban Györffy Pál, Schirmer Antal, Ács János, Antalfy István, Bögözi László, Botár Joakim, hanem a világi urak közül a rendnek generális confrateri voltak gr. Kornis Zsigmond, br. Haller István gubernátorok, Virmond Hugó Damján, Lechtenstein Mária Anna hercegnő, gr. Kornis Antal, br. Bornemissza János, gr. Steinwielle István, gr. Mikes Imre, Csáky Zsigmond stb., kik készséggel siettek az atyák segítségére s így érthető a rend váratlan terjeszkedése, mely nagy hatással volt a vallási élet átalakulására és országgrészünk vallásos térképeinek kialakulására.

Az a tevékenység, melyet Csató Elek kifejtett a rend kormányzásában és a rendi papnevelő fejlesztésében, a világiak figyelmét is ráirányította és vele szemben, tiszteletet s elismerést parancsolt. Ez abban nyilvánult meg, hogy br. Szorger György erdélyi püspök halála után, mikor az erdélyi kat. Státus képviselői püspökjelölő gyűlésre jöttek össze, a három jelölt között őt is bemutatták Mária Terézia királynőnek. De mielőtt döntésre került volna a püspöki szék betöltése, Csató János Elek, mint az erdélyi ferences rendtartományfőnöke 48 éves korában meghalt Szebenben 1741 május 14-én.

Csató neve mint hittudósé ismeretes. Munkái közül nyomtatásban megjelent a Kajoni könyvsajtó révén a Theologia Beatorum c. munkája 1727-ben, és három ki-

adást ért meg a Deus discernens, a kegyelemről és a szentek kiválasztásáról szóló munkája. Ennek a műnek második kiadását 1751-ben Csató öccsének, Csató Zsigmond császári és királyi tanácsosnak és az erdélyi fejedelemség előadójának ajánlják, melynek előszavában a következőképpen emlékeznek meg a kiadó atyák: Testvér, nekem és te rendednek keveset éltél; ha cselekedeteidet vizsgáljuk, nagy dolgokat alkottál, azaz sokat éltél, mert műveid túlélnek téged.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Báró Apor Péter.

1676—1752.

Neveltetését a híres Apor Istvánnak köszönhette. Atyja, János ugyanis a dühöngő pestisnek esett áldozatul, mire nagybátyja, István gondoskodott a gyermekéről.

Ez elhelyezkedés Apor Péter gondolkozásának is irányt szabott. A nagy katolikus nevelőapa ugyanis Pétert ugyanolyan szellemben nevelte, mint amilyen saját lelkét eltöltötte. A családi hagyomány és a nevelői irány szerencsésen kapcsolódtak össze, hogy Pétert erős hitű és tevékeny katolikussá tegyék.

Elemi iskolai ismereteit szülőfalujában, Ajtorján sajátította el, középiskolai tanulmányait Kolozsváron a jezsuita atyák kollégiumában végezte, felsőbb iskolául a nagyszombati jezsuita egyetemet választotta. Vallásos lelkületével, szorgalmával mindenütt kitűnt. A kolozsvári kongregációs könyv tanúsága szerint tagja, sőt egyik vezetője volt a kongregációnak. Nagyszombatban bölcséletet tanult. Húsz éves korában azzal az erős elhatározással tért vissza, hogy életét a közügyeknek szenteli.

Kiindulásul házassága szolgált. Bécsben ugyanis nőül vette az udvari kancellárnak, Kálnoky Sámuelnek leányát, Borbálát. Ott tartózkodása ideje alatt ismerős lett a bécsi államférfiak előtt. Ennek, valamint Kálnoky és Apor István tekintélyének volt tulajdonítható, hogy őt rövidesen főispánsággal bízták meg.

Ez időre esett II. Rákóczi Ferenc felkelése. E mozgalom bonyodalmaiba ő is belekeveredett. A felkelőkkel való egyetértés gyanúja miatt hosszabb fogságot is szenvedett.

Tevékenykedését a bécsi udvar figyelemmel kísérte. Ennek jelei, hogy őt 1713-ban bárói rangra emelte.

majd politikai és egyéb fontos megbízásokkal látta el. Állandóan tagja volt az országgyűlésnek, főkirálybírói állást is látott el. 76 éves korában húnyt el, 1752-ben.

Jelentősége az, hogy történetírói munkásságával maradandó alkotásokat hagyott hátra, katolikus szempontból külön érdeme, hogy írásaiba erős vallásos érzést, katolikus szemléletet vitt be.

Lusus mundi, Synopsis c. munkái latin nyelvűek, családtörténeti és egyéb történelmi feljegyzéseket tartalmaznak. — Legfőbb munkája a Metamorphosis Transylvaniae c. műve, amelynek csak címe latin, különben magyar nyelvű. Ugyane művét versbe is szedte. Ezeken kívül terjedelmes levelezése maradt fenn.

A Metamorphosis Transylvaniae c. műve a társadalmi átalakulást szemlélteti, amely az erdélyi fejedelemiség megszűnése után bekövetkezett. A fellépő német hatás kikezdte a régi nemzeti szokásokat. Nyelvi kifejezésekben, ruházatban, lakásberendezésben, érintkezésben újítások tűntek elő, amelyek Apor Péter konzervatív felfogásába ütköztek. Tolla fogott, hogy rajongó szeretettel régibb s szebbnek látott nemzeti szokásokat s életmódot állítson az idegenszerű, újabb világgal szembe. Így lett megőrzőjévé a régi műveltségnek s örök forrásává a nemzeti hagyományok megismerésének.

Jóleső érzéssel állapítjuk meg olvasás közben, hogy Apor Péter vallásos érzése nemcsak átüt az egyszerű közlés szintelenségén, hanem lelket, szellemet sugároz írásaiból. Így lesz nemzeti szokásokat fenntartó s vallásosságot terjesztő nevelővé, kinek hatása századokon át észrevevődik.

Egyházának hű fia mindenkoron, emellett másoknak is megadta a magukét. Gyermeküket is hasonló szeltemben neveltette.

Dr. Biró Vencel.

Gyalogi János. 1686—1761.

A katolikus fellendülés jórészben a megerősödött jezsuita rend lelkes munkásságának tudható be. Megnyílt főiskolájuk, középiskoláik az öntudatra nevelt ifjúság tömegét bocsátották ki, népmissziók, templomi tevékenységük sokakban ébresztett lelkesültséget s sokakkal kedveltette meg a katolikus vallást.

Sok jeles rendtag emlékezetét őrizte meg a történelem, akik mint tudósok, jeles tanárok, kiváló latin nyelvű s részben magyar nyelven működő írók, nagyszerű szónokok lettek ismeretesekké. Ezek felsorolása azonban elvonná a figyelmet azokról, akik magának a hithirdetésnek, a tömeggel foglalkozásnak, ilyen módon a katolikus restauráció elérésének nehéz munkájára vállalkoztak.

Az utóbbiak közül Kapi Gábor, Kolozsvári Pál hithirdető, Csete (Vizkeleti) István, főleg Gyalogi János tűnnek ki.

Kapi Gábor hat éven át volt a kolozsvári kollégium rektora, egyben a missziók főnöke. A tömeges misszióállomások az ő bölcsen irányító utasításai szerint tevékenykedtek. Igen sokat tett a Szűz Mária-kultusz fellendítésére.

Kolozsvári Pál, eredeti nevén Jövedecsi, Kolozsvárt született. Szülőhelyén mint bölcsélettanár működött, igazi munkatere azonban a hitszónoklás volt. Főleg a székelyek között prédikált. Nagyszabású, született szónok volt, aki tüneményszerűen hatott hallgatóira. Szabad ég alatt felállított szószéke köré tízezer ember is csoportosult egy-egy alkalommal. 1731-ben halt meg.

Csete (Vizkeleti) István tizenkilenc évig fáradozott

e területen. Jó magyar nyelvezete, tartalmassága s ékes előadása miatt magyar Cicerónak is nevezték. Prédikációi nagy tömegben maradtak fenn latin nyelven, de egy részük már azidőben magyar fordítót kapott. Mint kolozsvári plébános oly sikerrel működött, hogy maga Apor István lépett közbe, hogy a rend őt e városból ne vigye el. 1718-ban halt meg.

Gyalogi János (1686—1761) tevékenységének jó részét Kolozsváron és Marosvásárhelyen fejtette ki. Amikor a kolozsvári jezsuita templom alapkövét letették s mikor felszentelték, ő volt az ünnepi szónok. A marosvásárhelyi templom alapkövetételekor ugyancsak ő mondotta az ünnepi beszédet. A templom építési munkálatai vezetésében buzgón és eredményesen fáradt.

Mint szónokot, a jezsuiták történetírója, Velics László, így jellemzi őt: „Haladottabb korában felette kedves jelenség volt; mindenki kegyelte. Kedvessége azonban magasztossá lőn, midőn a szószékre lépett, hogy mint az Isten hírnöke szóljon a néphez; arca ilyenkor megdicsőült és túlvilági nimbusz látszott őt környezni. Anyanyelvét minden mesterkélés nélkül igen művelten és válogatott szavakkal beszélt. Szónoki hírneve a más felekezetűeknél is elterjedt, kiket őszintesége, érveinek dönthetetlen alapossága, a szent ügy iránti buzgalma annyira meggyőzött, hogy nagy számban a katolikus valláshoz tértek vissza.”

Gyalogi kiváló volt, mint író is. Csete (Vizkeleti) István prédikációit magyarra fordította, II. Rákóczi Ferenc felkelése idejéből kis magyar krónikát írt. Inkább latinul írt, e nyelven is verselt. Latin írásainak száma igen nagy. Mint alkalmi költő sokszor hangolódott versírásra.

Az egykorúak tisztelettel vették őt körül, emlékét az utókor is megbecsüli.

Dr. Biró Vencel.

Mikes Kelemen.

1690—1761.

Pályafutásának megindulása a Pázmány Péterére emlékeztet bennünket. Miként Pázmány, ugyanúgy Mikes is protestánsból lett katolikussá. Mostoha apjának, Boér Ferencnek volt tulajdonítható, hogy a katolikus vallást a gyermek Mikessel megkedveltette és őt e vallásra vonzotta. Továbbá miként Pázmány, úgy Mikes is a kolozsvári jezsuita kollégiumban tanult és innét vitte el a vallási hatásokat, amelyek érzésvilágát egy egész életre megszínésítették.

Tanuló éveiből rajz maradt fenn, amely a hit, remény és szeretet allegóriája. E képet Petki Dávidnak küldte névnap ajándékkul és reá jegyezte, milyen imádságokat és szent cselekményeket ajánl fel és végez el annak lelki üdvére.

Még ifjan II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvarába került, kinek mély vallásossága mély benyomást gyakorolt az ifjúra. Mindenesetre a fejedelem ritka egyénisége bilincselte le őt annyira, hogy annak hatása alól nem tudta és nem is akarta magát kivonni. A bujdosó fejedelem kísérőjévé szegődött s nem hagyta el őt halála napjáig.

Élethivatás az ő egész élete. Eszménynek élt s eszményül maradt hátra. Az önfeláldozás, a másoknak élés, az erkölcs szépségében gyönyörködés, a vallásos, emberies világnézetközlés az ő érdeme és ékessége.

Törökországi levelei jelölik ki helyét az irodalomban. Ez írásokban megnyilatkozó erkölcsi magaslat és tartalmi gazdagság örökértékűvé teszik alkotását.

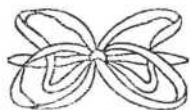
Nevelési elvei, tudományos ismeretei, életbölcselete, a napi élet sok érdekessége, a szóban forgó nagy emberek életadatai a filmlepergetés változatosságával s fontosságával gazdagítják az olvasót.

Mély, odaadó, megnyugvó vallásossága az őszinteség üdeségét lehel. Az Isten akartában való megnyugvás adott neki erőt sok baja leküzdésére. Ennek látása, tanító hatása századokon át sok ember lelkében keltett bizalmat s szerzett kitartást.

Egyéb írásai e szellemet tükröztetik vissza. Sok eredeti vagy fordított kisebb-nagyobb, többnyire kéziratokban fennmaradt munkája erkölcsi vonatkozásokat őrzött meg, vagy egyenesen a vallás teréről vette tárgyát. Evangélium magyarázatokkal, a katekizmus nyomán összeállított oktatásokkal foglalkozott. Az Üdvözítő élete, a régi keresztények szokásai közelebbről érdekeltek őt.

Mikes Kelemen hosszú életet élt. A meggyőződéses katolikus ember mintája.

Dr. Bíró Vencel.

Báró Bajtay Antal.

1717—1773.

„Nemes, vagyonos családból származott. Atyját elvesztvén, özvegy édesanyja férjhez ment idősebb Grászalkovits Antalhoz, aki ezután nemesi rangból csakhamar gróffá, a magyar állami kincstár elnökévé, több uradalom urává, s így Magyarország legelőkelőbb főurai közé emelkedett. Mostoha atyjától, mint ifjú, előkelő neveltetésben részesülvén, elhatározta, hogy belép a kegyesrendbe. De nagy eszének kiművelésére szűk lévén a magyar föld, jámbor színleléssel búcsút mondott a rendnek addigra, míg kezébe kaphatja az atyai örökséget. Ebből 40.000 forintot kapván, azonnal visszatért a rendbe, ennek ajándékozván önként az örökség egy részét; az örökség másik részével bejárta a külállamokat: Németországot, Angliát, Franciaországot, az olasz félszigetet és Európa más műveltebb részeit, ahol oly gazdag tapasztalatokat és a különféle tudományokban oly bő ismereteket szerzett, hogy még a szaktudósoknak is inkább volt bámulat, mint utánczás tárgya. A magyar, latin, német, szláv, francia, angol, olasz nyelvekben annyira jártas volt, mintha valamennyi közül csak egyet tanult volna egész életében. Költő volt, szónok, bölcsész, matematikus, teológus, mindenekfelett pedig nagy történettudós, aki 20 éves korában, a római Sapienciában, még a papi hajkoronát sem kapván fel, a bölcsészet nyilvános tanára lett, s kedveltje sok kardinálisnak és fejedelemnek: ezek között volt Rezonico kardinális és maga XIII. Kelemen pápa is, akitől így később, mint püspök könnyen szerezhette meg a gyulafehérvári nagyprépost számára az örökös infula-viselés kiváltságát. Magyarországra visszatérve rendjének provinciálisává lett. Mária Teréziától, a nagy elmék méltó értékelőjétől, József trónörökös mellé rendeltetett tör-

ténettanárnak. Ezt a hatalmas feladatot nagy hírnevéhez méltóan oldotta meg, úgyhogy 1760 október 7-én, amikor fejedelmi tanítványa esküvőjét tartotta a spanyol infáns hercegnővel, pármiai Izabellával, a boldog tanítómester éppen azon a napon neveztetett ki erdélyi püspökké; majd bárói rangra emelve valóságos állalmi tanácsos lett.¹

Nagy tervekkel dolgozó ember volt. Halmágyi István egykorú történetíró, aki őt ugyancsak nem szerette. Naplójában kiemelte, hogy „meg kell vallani, promptus (készséges), disertus (ékesszóló), és széles tudományú ember” volt. Ha a guberniumban felszólalt, véleményét csakhamar elfogadtatta. Meggyőző erejével, szónoki tehetségével, éles felfogásával csakhamar vezető szerephez jutott, úgy annyira, hogy vallásügyben az ő megkérdése nélkül ritka esetben határoztak.

A szerep, amelyet betöltött, sokszor hálátlansággal fizetett. Mária Terézia titkos rendeletei sugalmazójának gondolták s azt tartották felőle, hogy a protestánsoknak sokat ártott. Pedig mindebből sok volt a látszat. Maga mondotta, hogy az Erdélyben töltött tizenkét év a lelkiismeret és kötelességteljesítés összeütközéseinek láncolata volt. És Halmágyi előtt őszintén feltárta lelkét: megvallotta, hogy egészségének milyen nagy romlására van, hogy a tanácsban oly gyakran egyenetlenséget kell cselekednie, amelytől természete, amely a felebaráti szeretetet mindennél jobban óhajtja, irtózik. Itt pedig különböző vallások, nemzetek, törvények, kiváltságok léteznek s ha egyik mellé hajlik az ember, a másikat megsérti. Ha a vallásügy jön elő, maga tudja, hogy kötelességében áll nagy trónuson beszélni, amely a protestánsokat idegeníti el.

A felszólalásra leggyakrabban az 1751-i apostasia rendelet (kitérések, vegyes házasságok, ifjak nevelése ügyében) miatt, továbbá a hivatalok aránytalan megsztása miatt kerül sor. Az utóbbi miatt mindkét részről sok volt a panasz. Így 1764-ben a reformátusok panaszkodtak, hogy ők a gubernium személyzetében

¹ A gyulafehérvári káptalan 1799-i jegyzőkönyvéből. Latinból fordította Dr. Fejér Gerő.

Antal Bajtay, S. P. Assistentis Fidei, Hung. Vir eruditiss. et
in rebus Publicis et Privatis Proceptor in Episcopo S. Rem Regis Ad
Episcop. Hungar. promot. et Ill. Hon. f. Ang. Imp. et Rus. Amiq.

Báró Bajtay Antal

kicsiny számmal vannak, mivel a guberniumot luteránus szászokkal rakták meg. A katolikusok viszont olyan esetekre hivatkoztak, amikor ők voltak kisebbségben. A püspök azt az elvet állította fel beszédében, amikor a guberniumban felszólalt, hogy a Lipót-diplomának az egyenlő megosztásról szóló része olyan esetekre vonatkozik, ahol a katolikusok még kisebbségben vannak.

Az apostasia rendelet miatt is volt baj. Megtörtént, hogy némelyek az ítéleteket a felséghez való felelősség előtt végrehajtották. Máskor egyeseket bezárták és az elfogottakat huzamosabb ideig fogságban tartották. Amikor az elfogatások miatt a guberniumban felszólalás történt, a püspök azzal érvelt, hogy azok nem lehetségesek, hiszen mindenütt vannak tisztviselők, akik ez esetekről jelentést tettek volna a guberniumnak.

Az 1751-i rendelet értelmezésében a püspök belátására vall, hogy belement abba, hogy akik kiskorukban tértek ki a katolikus vallásból s időközben nagykorúakká lettek, azokra ne vonatkozzék a nagykorúakra vonatkozó törvény. Továbbá, hogy a visszaesők, azaz másodszor kitérők a felség ítéletéig kezesség mellett elbocsátandók.

Bajtay püspöksége idejében a katolikusok ügyében több üdvös intézkedés történt, amelyek az ő személyétől el nem választhatók. Így az ő idejében több plébánia létesült. A királynő 437.305 forintot tett le, hogy annak kamataiból templomok, iskolák, épüljenek. Ha nincs annyi jövedelmük, a papok évi díja 150 forintra egészíttessék ki. Ahol egy templom volt, ott érvényben maradt a törvény, hogy bizottság állapítja meg a többséget, amely aztán birtokába vette a templomot. Templomot most is csak a felség engedélyével lehetett építeni. Ezt a szabályt pontosan megtartották.

Fontosabb esemény továbbá, hogy a királynő a kolozsvári ispotályt katolikus alapításának jelentette ki s hogy Bajtay ajánlatára a szebeni árvaházat felállította. Az intézetben csakhamar 83 árva talált elhelyezést, akik szép rendben laktak, mindegyiknek volt paplanos ágya, külön ládája. Mindenféle felekezetűt felvettek, a növendékek szederjes színű posztóruhában jártak. Az intézetet a jezsuiták vezették.

Mária Terézia az erdélyi érdekek szerint cselekedett, amikor a szebeni és brassói dékánusokat, amelyek eddig az esztergomi érsekséghez tartoztak, a gyulafehérvári egyházmegyéhez csatolta, de a katolikusok nem szívesen látták, hogy a róm. kat. Státus megrövidítésével a katolikus ügyek intézésére a gubernium keretében vallási bizottságot (catholica commissio) szervezett (1767). E catholica commissio eredeti rendeltetése az ú. n. lusitániai-alap kezelése, vagyis azon összegé, amelyet a Portugáliából kiűzött jezsuiták vagyonából Mária Terézia megszerzett s Bajtay ajánlatára az erdélyi katolikusoknak adott. 1760—1772-ig volt püspök.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Batthyány Ignác.

1741—1798.

Németújvári Batthyány Ignác erdélyi püspök, a Batthyaneum nevű könyvtár és csillagvizsgáló alapítója, egyike a tudományos világ büszkeségeinek. Vele született történelmi érzékére itt minden lebilincselően hatott. Maga a püspöki palota, ahol megelevenedett lelkében minden, ami ez ország rész multjából szép és nagy-szerű volt. A palotában, amely erdélyi fejedelmek lakó-helye is volt, folyt le az udvari élet, amely a Báthoryak és Bethlen alatt a külföldiek előtt is méltó feltűnést keltett. Itt fordultak meg a külföldi követek is, hogy politikai összeköttetést teremtsenek.

Ősi emlékekben gazdag maga a város is. A dákok is lakták, a hódító rómaiaké is volt. Sok országgyűlés emléke fűződik hozzá, a székesegyház nyugvóhelye meg magában véve is egész történelem. Hunyadi János, Hunyadi László, Martinuzzi Fráter György, János Zsigmond fejedelem, Izabella királyné, Bocskay István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György fejedelmek, sok jeles püspök aludták benne örök álmukat.

Batthyány Ignác püspök tehát olyan körbe került, ahol rá minden csak biztatólag hatott. Sok alkotó szellem példája bátorította, saját püspök-elődei között is több követendő akadt: Geréb László, Váradi Ferenc, Statilius János, Bornemisza Pál. Akinek lelkében annyi nemes vágy uralkodott, mint az övében, ennyi nagyság között tétlen nem maradhatott. Finom lelke, amely, nemes arcvonásaiban is visszatükrözik, ott keresett tenni-valót, ami hozzá legjobban illett: a vallás és tudomány terén.

Németújvárott született (Vas megyében) 1741 jú-

nius 30-án. Atyja Batthyány Imre tárnokmester, anyja Sauer Anna grófnő volt. Alsóbb iskoláit Pesten végezte a piaristák intézetében, ahol a családi nevelésben kapott vallási mély benyomásai a helyes vezetés mellett csak fokozódtak. Innét a nagyszombati jezsuiták nevelőintézetébe jutott. Utóbb azután a „papi állományba adván magát” teológiát tanult. Grácban, majd Rómában folytatta tanulmányait. Rómában nagy szeretettel fogadták, amire mindvégig méltónak mutatkozott. Már Rómában kitör belőle a tudománykedvelő lélek: a vatikáni könyvtárban szorgalmasan jegyeztetett s a magyarországi író-emberekkel összeköttetést tartott fenn.

Visszajövén Egerbe ment, ahol az áldozatkész iskolaépítő gr. Esterházy Károly püspök mellett, mint kanonok, főleg egyháztörténelmi emlékek gyűjtésével foglalkozott. Az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárában van több levél, amelyek Batthyány Ignác művészet-szeretetének ékes bizonyítékai. Messze környéken másolatja a Szűz Mária oltárképeket, Mária-tisztelete szinte gyermekes rajongássá fokozódott. Nemcsak gyűjtött, hanem mint pártfogó mást is segített.

1780-ban erdélyi püspökké lett. Eddig sem volt ismeretlen, most vezető állásba került. II. József kora ez, amikor a vallás sok sérelmet szenvedett.

Valami nagy alkotáson törte a fejét. Alkotni akart, olyan dolgot létesíteni, amely állandó értékű, amely a távol jövőben is a közügy érdekét szolgálja. Előbb egyházi-irodalmi társaságot akart szervezni, majd aztán az erre szánt összeget csillagvizsgáló intézet felállítására fordította. Mártonfi Antal nevezetű papját Bécsbe küldötte, s mikor ez négy évi tanulás után visszatért, a csillagvizsgálót felszerelte. Mártonfi lett az első csillagász-kanonok, utóda B e d e J ó z s e f k a n o n o k évi 400 forint fizetéssel. A csillagvizsgáló jelentősége, hogy itt reáltudományokat adtak elő, amelyeket valálaskülönbség nélkül mindenki hallgathatott.

De ez csak egyik fele volt munkájának. Nagy szabású alkotása, hogy nagy könyvtárt is állított fel. Megvette gr. Migazzi Kristóf bíboros, váci püspök nagy könyvtárát is. Az így alakult könyvtár Mártonfi József

Gróf Batthyány Ignác

püspök könyveivel, Szepesy Ignác püspök vételével, Buczy Antal kanonok és Kovács Miklós püspök könyveivel is nagyobbodott és tekintélyes könyvtárrá lett.

A csillagvizsgáló felszerelése ma már elavult, másrészt az 1848-as mozgalmak idején ágyúgolyó a műszerekben nagy kárt okozott, de a mai állapot az alapító érdemét cseppet sem kisebbíti. A könyvtár azonban magas színvonalon áll, láncos könyvek, gyűjteményes munkák, kódexek, ősnymtatványok lepik meg a látogatót.

De Batthyány nemcsak a mások munkáját méltányolta, nemcsak a mások tudományos törekvéseit pártolta, hanem maga is író volt. Gr. Kemény József egyik munkájában összegyűjtve találjuk művei címeit. Nagyobb részt egyháztörténelmi, teológiai művek, de vannak világi történetiek is, amelyek ma is becses forrásul szolgálnak. A könyvtárhoz járult a püspöki nyomda, amelyet Gyulafehérváron szintén ő helyezett el. E nyomdából már az ő idejében jeles munkák kerültek ki.

Batthyány püspök szentéletű ember volt, s másokat is vallásosságra nevelt. Papjai számára könyvet állított össze, melyben a nap helyes eltöltésére, a kézimunkára, imádságra vonatkozólag adott utasításokat. Könyvet írt, ebben olyan imádságokat tett közzé, amelyeket egész egyházmegyéjében naponként közösen imádkozott a nép. Egész egyházmegyéjét közös imádságban így akarta összefogni.

Szeretete mindenkire kisugárzott. Egyeseket még külön is felkarolt. Így sok fiút a saját költségén kitaníttatott, a szegénységet erősen támogatta. Valóban igaz pástora volt nyájának. 1798 november 17-én halt meg.

Dr. Biró Vencel.

Mártonfi József.
1746—1815.

A székely püspökök vallási ereje a családi hatáson messze túlmenően népi adottságokban gyökerezik. Az élő fa is akkor lesz sudár és terebélyes, ha a termőföld egészséges táplálékkal támogatja azt. Ha meggondoljuk, volt idő az egyházmegye életében, amikor az itt-ott kisebb számmal elszórt katolikusokon kívül, egy századnál több időn át a katolicizmust főleg a székelység jelentette, akkor tisztán áll előttünk, mit jelent a népi adottság, amelynek lángja a püspökben különösen magasra lobbant, annyi ezret megvilágított és cselekvésre vezetett.

A katolikusság a hitújítás után Csíkban alkotott összefüggő, egy testben élő erőt. Ez egységben és a vallás folytonosságában való megmaradásuk tartotta meg mély hitüket, amely az egyeseket és a közösséget állandóan áthatotta. Továbbá a megye vallásos kegyelete központot kapott, amely hitét állandóan élesztette és állhatatossá tette. A csíksomlyói Szűz Mária kegyhely, az odavaló zarándoklás, lelki élményekhez vezetett, amelyek a nép vallási tevékenységét átítták és megszínésítették. A vallásbeli egység és a kegyhely a csíki nép erősségei és a vallásban való megmaradás biztosítékai. Csodálkozhatunk-e tehát azon, ha a XVI. század óta, amióta Csík katolikus jellege olyan nagy fontosságot nyert, székely püspökeink mind Csíkból kerültek ki.

Az erdélyi püspökség visszaállítását 1713-tól, *Mártonfi György* kinevezésétől számították. A katolikus restauráció óta ő az első székely püspök.

Az ő kinevezésével kezdődik az a joggyakorlat, amely a Katolikus Státusnak hosszú időre a püspök jelölésébe beleszólást engedett. A státusgyűlés rendsze-

rint hármat, közben többet is jelölt, és az uralkodó azok közül egyet kinevezett.

Mártonfi György püspöksége (1716—1722) a katolikus berendezkedés színes korszaka. Szerte az egész egyházmegyében új élet indult meg a katolikus hit felvirágozására. Ennek légkörében folytak le a bekövetkezett intézkedések. A kolozsvári főtéri templomban Mártonfi püspöksége óta újra katolikus ének hangzik fel. A püspök a gyulaféhérvári székesegyházban a fennmaradt régi síremlékekből négy márványoltárt emeltetett.

Az 1716. évben a papságot gyűlésre hívta össze, ahol megerősítették mindazokat a határozatokat, amelyeket előzőleg a vikáriátus idejében hoztak. Hozzácsatolták azokat a kérdéseket, amelyek különösen időszerűek voltak.

Mártonfi György saját költségén két kanonoki stallumot alapított. Végrendeletében kegyes célokra 24,500 forintot hagyott hátra.

A következő székely püspök *Antalfi János* volt (1724—1728). Gyulaféhérvári nagyprépostból lett püspökké.

Az ő püspöksége idején fontos esemény, hogy a gyulaféhérvári és kolozsvári hiteles helyek (levéltárak) visszanyerték újból egyházi jellegüket. Az uralkodó ugyanis elrendelte, hogy a mostani világi levéltárosok halála után ismét egyházi férfiak következzenek.

A következő székely püspök *Mártonfi József* (1799—1815). Vele a püspöki jelölések új módja kezdődött. A megalakult katolikus bizottság, a *Catholica Commissio*, magát a státusképviselő kebelbeli bizottságnak tekintvén, kérte, hogy püspökjelölő joggal élhessen. Kérése teljesült, mire a bizottság hármas jelölést tett. Mártonfi mellett a bizottság felhozta, hogy volt tanár, lelki vezető érdemének elismeréséül eddig csak címetek kapott. A jelöltek között az uralkodó tekintete reá esett, és így ő nyerte el a püspökséget.

E méltóságra a *Catholica Commissio* előadói tisztéből emelkedett fel. Ezt a működési kört püspöksége alatt is megtartotta. Első intézkedései sejtetni enged-

ték, hogy alkotó és szervező erő van benne, aki már tanár korában és előadói tisztében elsajátított tulajdonságaival a jelentősebb munkatéren is nagyot és emlékezésre méltót fog teremteni. Még mielőtt püspöki széket elfoglalta, kieszközölte, hogy a Pázmáneumban nevelkedő három erdélyi papnövendék eltartására a valálalap 1000 forintot utalványozzon. Mint püspök azonnal constitutiót adott ki, amelyben az egyházmegyei joghatóságot, az esperes-kerületeket, ezeknek látogatását és a felsőbb rendeletek végrehajtását szabályozta. Felhívta a papságot, hogy a volt jezsuita házak könyveit a papnevelő könyvtárba küldjék be. Szabályzatot írt elő a szentszéki bíraskodás tárgyában, amely 33 cikket és egy toldalékot foglal magában.

Az ő idejében történt, hogy egyes kegyes adakozók a külföldön tanuló papnövendékek fenntartására alapítványokat tettek. Így Bálintfy Gergely, gyergyói főesperes, Szeredai András a Nagyszombatban tanuló növendékpapokat segítették ilyen módon, az erdélyi származású egri kanonok, Pál András meg kötelezte magát, hogy egy Gyulaféhérváron tanuló papnövendéket eltart. A püspök ezen adakozókra hivatkozva felhívta a papságot, hogy ilyen célra még életükben áldozzanak. Előírta az egyháziak végrendelkezésének kellekeit, amikor is erre a jótékonykodásra még külön is felhívta a papság figyelmét. Hivatkozott Lászlófy András kanonok-főesperes példájára, aki legújabban vállalta egy papnövendék tartását.

A papságot és a híveket egyaránt kellemetlenül érintette az 1811-i pénzelértéktelenedés (devalváció), amelynek következtében az egyének és az intézmények élete megnehezült. Emberszeretetének szép példáját mutatta, amikor a megcsökken lelkészi jövedelmek pótlásához a sajátjából évi 6.000 forint támogatással hozzájárult. A püspökség részére szerzett ingatlanok fejében elrendelte, hogy a papnevelő részére utódai is évi 1,200 forinttal hozzájáruljanak. Felemlítvén, hogy a külföldön tanuló papnövendékek költségeihez mennyivel járult hozzá, kijelentette, hogy e költségek visszatérítését elengedi olyan feltétel mellett, hogy a papnövendékek uzsonnát kapjanak, részükre majális ünnepélyt ren-

dezzenek és zongorát állítsanak be. Végrendelete szerint hagyatékát tíz egyenlő részre osztották, amelyekből három rész a papi nyugdíjalapot, szegény plébánosok és kántorok alapját volt hívatva segíteni.

Püspöksége alatt önálló lelkészségekké emelkedtek Gyergyótölgyes, Magyarigen, Mikóújfalú. Érdeme, hogy a káptalant az alvinci uradalom kezelésével megbízván, vagyonilag is függetlenné tette. Érdemes megemlíteni, hogy követelte és bebizonyította a püspök jogát, hogy a kolozsvári plébániális épületben is lakhatik. Székhelyén és látogatásai alkalmával szóval és tettel sok nyomorgón segített. A székesegyház díszítésére áldozott, a tudománykedvelő férfiakat tanáccsal, könyvekkel, pénzzel segítette. Művészi hajlamát az is bizonyítja, hogy költői tehetséggel is rendelkezett. Így a bányavidéket látogatván a szelistyorai hegyekben elmergett és gondolatait versbe öntötte.

Értéke ebben vonható össze: éber főpásztor, szigorú kormányzó, okszerű gazda volt.

Dr. Biró Vencel.

Bolla Márton. 1751—1831.

Az érdemes jezsuita rend munkája 1773-ban megakadt, amennyiben ez évben a rendet megszüntették. A kolozsvári középiskolában és nevelőintézetekben, Mária Terézia királynő intézkedéséből, helyüket 1776-ban a piarista, más néven kegyesrend foglalta el. A rend a főiskolai, azaz akadémiai karon is működött.

A rend legkiválóbb embereit gyűjtötte egybe, hogy a vállalt munkakört minél jobban elláthassa. Első előjáró Pállya István volt, drámaíró, a dán Holberg fordítója, Széchenyi Ferencnek, a M. Nemzeti Múzeum alapítójának irányítója. Koppi Károly kiváló történetíró, utóbb egyetemi tanár. Guul Jánois, az egyetemes történelemnek tizenöt éven át tanára e főiskolán. Jósika Miklós regényírónak volt nevelője és tanára. Gegő Adolf jeles matematikus és Koros Imre bölcsélettanár. Kettőjük tanítványa Lazár György, a román szellemi élet fellendítője. E kiváló emberek közé tartozott Bolla Márton történetíró, nagyhatású tudós ember.

Bolla Márton (1751—1831) életének javarészt Kolozsvárt töltötte el, ahol jeles lelki tulajdonságaival nagy tiszteletet szerzett magának. Költeményei maradtak fenn, amelyeket a kor szokása szerint inkább latin nyelven írt meg. A megállapítás szerint komoly gondolkozás kifejezői e versek. Mint az egyetemes történelem tanára a főiskolán, élénk és feltűnéstkelő irodalmi munkásságot fejtett ki. Legnagyobb hatást a románokról írott értekezésével ért volna el, de e munkáját későn adták ki nyomtatásban.

A főiskolai hallgatók részére írott világtörténelme úttörő munka volt az ő korában, mivel addig a világtörténelem egész anyagát felölelő ilyenmű munka nem jelent meg. E munkát tartalmi gazdagságán, jó beosztásán kívül magas erkölcsi felfogás teszi becsessé, amelyben e mű

megíródott. Legfőbb célja az erkölcsi tanítás. Az események sokféleségében az isteni Gondviselést szemlélve, lát útát az erények megvilágítására s követésére. A hitélet terén szerzett érdemei közül kiemelést érdemel a Mária Társulat felvirágoztatása. A társulatokról írott munkájával az érdeklődést s szeretetet méginkább fokozta. Mint hitszónok szép nevet szerzett magának.

Az egykorú megítélés szerint feddhetetlen életével, kiváló egyházi és világi tudományával, helyes ítélőképességével, derék cselekedeteivel nagy elismerést szerzett. Jeles tanításának hírére nemcsak az ifjak, hanem a felnőttek is köréje gyülekeztek, hogy őt meghallgassák.

Közkedveltségének jele, hogy gróf Bánffy György kormányzó fiait vele neveltette. 1800-ban az a kitüntetés érte, hogy világtörténelméért I. Ferenc magyar király őt aranyéremmel jutalmazta.

Érdemeit maga a rend is méltányolta s őt főnökévé választotta. E minőségében két évtizeden át kormányozta nagy bölcseséggel rendjét.

Dr. Biró Vencel.

Gróf Kemény József. 1795—1855.

Már születésekor feltűnést keltett. 1795 szeptember 11-én ugyanis Gerenden született és még aznap Kolozsvárt a piaristák templomában megkeresztelte őt Mártonfi József püspök. A csecsemőt mintegy 80 km. távolságra csodával határos módon hozhatták el.

Anyja gr. Batthyány Ignác püspöknek volt a nővére. A ritka tudományú püspök lelkületét örökölte Kemény József is. Ő is nagy nevet szerzett mint tudós, szorgalmas régiséggyűjtő és író.

Középiskolai tanulmányait a kolozsvári piaristáknál végezte, majd jogot tanult. A hivatalnoki pályán próbált emelkedni, de kincstartótanácsi titkárságnál többre nem vitte. Hajlama ugyanis a tudomány felé vonzotta őt s inkább e téren keresett és talált szórakozást és élethivatást.

Szenvedéllyel gyűjtött minden régi kéziratos munkát és tárgyat. Okleveleket, krónikákat, verses műveket, római korbéli érmeket, pénzeket, földrajzi és néprajzi adatokat nagy számban szedett össze.

Munkálkodása nem volt ötletszerű, hanem a szakavatott kutató rendszeres gyűjtése. Abban a meggyőződésben válogatta össze anyagát, hogy nemcsak az elkallódástól védi meg azt, hanem az értékes múlt szemléltetésén kívül a jövő történetírásnak is szolgálatot tesz.

Végeredményben Erdély oknyomozó történetének megírásához készülődött, de a rövid élet elfutott, és csak mások arattak az ő vetésein. Ennek tudata azonban őt nem bántotta, mivel lelkesültsége messze túlszárnyalta a kicsinyes emberi hiúság határait.

Rengeteg anyaggyűjtéséből azonban ő maga is merített. Kitűnően értett latinul, emellett beszélt németül.

Tehát e nyelveken, főleg meg anyanyelvén tekintélyes számú közleményt, cikket írt, sok forrásmunkát meg közzé tett a folyóiratokban. Ezeken kívül köteteket tesznek ki feljegyzései, amelyeket előttünk már sokszor ismeretlen forrásokból szedegetett össze.

A XIX. század közepe Erdélyben a múzeumalapítás időszaka. Rájöttek ugyanis arra, hogy a régiségeket központba kell elhelyezni, ahol azok együtt maradnak, és ahol azok tanulmányozására legjobb alkalom nyílik. Így érlelődött meg az Erdélyi Múzeum Egylet és Múzeum eszméje. A Múzeum a régiségek helye, az Egylet meg társaság, amely a gyűjtéssel, meg a régiségtani irodalom fejlesztésével törődik.

Kemény József ily célra már 1841-ben felajánlotta gyűjteményét, de a kedvezőtlen viszonyok miatt az elhelyezés csak 1859-ben történhetett meg. Eddig tartott ugyanis, amíg az Egylet megalakulhatott. Főurak és más lelkes emberek szorgalmával, adományával és áldozatkészségével a nagy gondolat így végre is testet öltött.

Különös jelentősége van Kemény egyháztörténelmi művének, amely kéziratban várj a napfényre jövetelét. Az erdélyi püspökség története ez 1588-ig, több mint kétszáz lapnyi terjedelemben. Latin nyelven írott mű. E munka méltán sorakozik Bzensky Rudolf tudós jezsuita ugyanily tárgyú művéhez, amely az ő koráig, 1700-ig terjedően kiadatlan maradt.

Kemény e munkája mutatja, hogy a vallás kérdései őt közelebből érdekelték. Ennek legszebb megnyilatkozása, hogy 1855-ben a nagy útra elkészülve és a halotti szentségekkel megerősítve halt meg. Hűséges káplánja, Antalfi Boldizsár ekkor is mellette tartózkodott.

Dr. Biró Vencel.

Kovács Antal.
1791—1857.

Kovács Antal örök érdeme marad az, hogy 1837 október 1-én szerény keretek között kat. középiskolát alapított, mely igazán „katolikus” — általános — volt, befogadott mindenkit és egyforma szeretettel oktatott a tudományra, jóra és nemesre minden tanulni vágyó ifjút.

Kovács Antal nemcsak azért kiváló jelenség, mert a brassói gimnáziumot alapította, nemcsak azért értékes a munkássága, mert a brassói egyházközség érdekeit védte, hanem azért is, mert igazi krisztusi szeretet lobogott benne, egyformán karolta fel faj és valláskülönbőség nélkül elnyomott embertársai védelmét.

Felfalusi Kovács Antal 1791 febr. 3-án született Désaknán. Édes atyja K. János sóbányai tisztviselő, édes anyja Szonda Anna.

1807-ben gyulafehérvári papnövelde növendéke; teológiai tanulmányait részben a nagyszombati egyetemen is végezte. 1813-ban pappá szentelik, 1814-ben Mártonfi József erdélyi püspök, végrendelete végrehajtásának nehéz tisztét bízta rá.

1815-ben özv. Bethlen József grófné gyermekei mellett nevelő, mely állásban 9 évet tölt el, 1824-ben Zalatnán segédlelkész, 1825-től Szebenben tanár, 1825-33-ig Nagyágon plébános. Mint ilyen járt először Brassóban, midőn Lámásch József 1831 május 12-én aranymiséjét mondotta és manuductora Tusnádi Kovács Miklós erdélyi püspök volt.

1833 július 12-én a Pozsonyban élő Szabó Elek ny. kegyesrendi professzorától azt a biztatást kapja, hogy tekintettel arra, hogy Fogarasy Mihály, a későbbi erdélyi püspök, az akkori erdélyi normális iskolák főinspektora, bécsi udvari káplánnak és a Frintiniánium felsőbb pap-

képző intézetbe directornak kinevezett, — pályázza meg a megüresedett inspectorságot, mely a legszebb és legdiszesebb hivatal Erdélyben és amelyre reá is termett.

Kovács Antal be is adja pályázatát, melyet áldott emlékü püspöke ezzel az ajánlással terjeszt fel: „Első helyen ajánlom Kovács Antal világi papot, jelenleg nagyági plébánost, ki 43 éves, tud magyarul, németül, olaszul, franciául, latinul, románul. Szerencsés észtehetségű, általános tudású, ritka szónoki képességű, munkabíró, feddhetetlen előéletű, megbízható, ki a Bethlen gyermekek nevelésével és Gyulafehérvárt, Zalatnán és Szebenben tanításban, továbbá a lelkek gondozásában 19 éven át kiváló érdemeket szerzett és ezzel Ő Felsége kegyére is magát kiváltképen érdemessé tette.”

I. Ferenc magyar király 1834-ben tényleg ki is nevezte őt erre az előkelő állásra. A főtanfelügyelőség díszes méltóság volt, de Kovács Antalt nem elégítette ki, mert elsősorban lekipásztor akart lenni, másodsor azért, mert a főtanfelügyelői állás a paragrafusok útvesztőjével minden egyéni kezdeményezést elfojtott. Szívesen cserélte volna fel más állással azért is, mert látása gyöngült és attól félt, hogy édesanyja sorsára jut, aki megvakult.

1835 október 30-án meghalt Lámásch József 80 éves korában, helyébe u. e. év november 7-én az akkori egyházközségi tanács, mely 10 katolikus német centumparterből állott és mintegy patrónusi jogot formált magának, — egyhangulag Kovács Antalt választja meg plébánosnak, mint azt Dorrez Antal (órásmester) akkori főgondnok nov. 9-én kelt levele jelenti.

Már az 1836—37. iskolai évben kéri Kovács Antal a püspököt, hogy rendelje el, hogy az akkori normális iskola igazgatója tanítsa a latin nyelvet is azoknak, kik a létesítendő gimnáziumba akarnak beiratkozni.

1837 szept. 8-án bejelenti az egyháztanácsnak, hogy a plébánosi lakás ebédlőjében okt. 1-én a gimnázium I. osztályát be akarja állítani, kéri az egyháztanácsot, hogy a szükséges felszerelésre és egy tanárnak a fizetésére évi 120 pengő forintot szavazzon meg.

A tanítás 1837 okt. 1-én meg is kezdődik 20 tanu-

lóval, kiket addig is, míg Muresan Jakab dec. 1-én meg nem érkezett, maga Kovács Antal tanított.

A következő iskolai évben a II. osztály is megnyílt a tanteremmé átalakított fásszínben, utána a III. osztály a kibővített fásszínben, azután a IV. osztály a sekrestyési lakásban.

A tanárok fizetésére már 600 pengő forint kellett, melyet közadakozásból, de legtöbbször a sajátjából fedezett, mert gyanús módon sokszor ismétlődik mint bevétel e kifejezés: „A gymn. fenntartására N. N. 400 forintot adott.” A két világi tanárnak Marosán (Muresan) Jakabnak és Andrásnak kicsi fizetését azzal pótolta, hogy nekik kosztot, szállást, fűtést, világítást adott a sajátjából.

1845-ben személyesen utazik Bécsbe, hogy a már 6 osztályú gimnázium ügyét rendezze. Kiváló összekötéseivel fogva ezt el is éri, mert a kat. tanulmányi alapterhére az 1847 júl. 12-én kelt királyi leirat 1821 forint 36 krajcárt p.p. állapít meg és ezzel a gimnázium sorsa biztosítva lett.

1847 júl. 24-én az építendő gimnázium terve és költségvetése is jóváhagyatott és az építésre szükséges összeg 14,303 frt. 54 krajcár ki is utaltatott. 1848. év tavaszán fogtak az építkezéshez és u. e. év november 1-én a tanévet már az új épületben kezdték meg, abban, hol ma az elemi iskola van.

1849 januárjában a városi tanács e gimnáziumot jelölte ki kórháznak, ahol a császári orosz sereg katonáit ápolták 1850 január 1-ig.

Az abszolutizmus tanügyi rendszere 4 oszt. algimnáziummá süllyesztette vissza a félig-meddig nagygimnáziumi jelleget viselő 6 osztályú intézetet.

A szakrendszer behozatalával, a tandíj eltörlésével a gimnázium fenntartása mind nehezebb lett, a tanulmányi alap nagyobb évi segílyt nem adhatott és így a brassói kat. társadalomra hárult az a szép feladat, hogy az intézet segítségére siessen. Jelentős összeget hozott össze, melyet még Fogarasy Mihály püspök és a székes káptalan is bőségesen gyarapított. De az intézet éltető lelke mégis csak Kovács Antal volt, ki 1857-ig nemcsak

bölcs igazgatója, hanem támogatója is volt. Lehetetlen megindulás nélkül olvasni azokat a sorokat, melyeket 1845-ben a karácsonyi éjféli mise után írt. Ájtultan vittek el az oltártól és midőn eszméletre tért, megható szavakban kéri leendő utódát, hogy a gimnáziumot ne hagyja elveszni.

Midőn 1857-ben mind inkább hanyatló egészsége miatt a terhessé vált igazgatói tisztet nem tudja ellátni, azzal a szokatlan kéréssel fordul az akkori Haynald Lajos püspökhöz, hogy utódjául Muresan Jakabot nevezze ki, aki 20 éven át leghűségesebb munkatársa volt. És a püspök teljesíti a legkedvesebb embere kérését, a görög kat. vallású civil Muresan Jakabot nevezi ki igazgatónak, ki 1875-ig állott az intézet élén.

Kovács Antal 1857 dec. 9-én fejezte be érdemekben, de küzdelmekben is gazdag életét. Utolsó sorai a gimnáziumra vonatkoztak, azzal a reménnyel hányta le szemét, hogy kedves intézetét jó kezekre bízta és ebben nem is csalódott. Muresan folytatta a fenntartásért folyó nehéz küzdelmet és a jó Isten meg is segítette.

Bogdán János kereskedő még 1859-ben 5 drb. budai sorsjegyet ajándékozott az intézetnek és ezek közül egy az 1867. jún. 15-én tartott húzásnál 30.000 forinttal sorsoltatott ki.

Ezt, az akkoriban hatalmas összeget a meglévő alapokkal egyesítve, egy bérpalota építésére használták fel, melyet az egyházközség telkén 36,427 frt. 68 krajcár költséggel építették fel 1869 nyarán.

3500 frt. bért hajtván a palota, most már az ötödik osztály is megnyílt, amelyet a további években a többi osztályok követtek. 1872—73. tanévben a VIII. osztály is megnyílt, mert Haynald Lajos akkor kalocsai érsek, Fogarasy Mihály püspök a fáradhatatlanul buzgó Marosán (Muresan) Jakob igazgató által folytatott tőkegyűjtést 4.000—4.000 frt.-tal gyarapították.

1881-ben lejárt a bérház adómentessége, ami 800 frt. bevételi különbözetet jelentett, a tanári fizetések a kor szükségletétől messze elmaradtak, az egyházközség teherbíró képessége is leromlott. Az 1848-ban épített gimnáziumi épület sem felelt meg már a követelmények-

nek, így mindinkább nehezebbé vált az egyházközségnek, mint fenntartónak a helyzete.

A gimnáziumot végre is az erdélyi r. k. Státus igazgatótanácsa menti meg, midőn 1889 aug. hóban szerződészerűleg a maga közvetlen kezelésébe veszi.

Kolozsvári Sillye Béla.

Vass József.
1813—1873.

Húsz éves korában a gimnázium hat osztályát elvégezvén, a kegyes tanítórendbe lépett. Két év múlva — a kor szokása szerint — már próbaéves tanárnak küldték ki az akkor még piarista kézben lévő kalocsai gimnáziumhoz. Tapintatos eljárásával előljárói és társai bizalmát és szeretetét sikerült megszereznie, úgyhogy a próbaév letelte után nehezen bocsátották el magasabb tanulmányainak folytatására. 1841-ben áldozópappá lett s ettől fogva állandóan tanított. Amikor 1850-ben a gimnáziumban a szakrendszert behozták, Vass Kolozsvárra került. Itt könnyen megszokott, hiszen könyvek közé jutott, melyeket annyira szeretett. A rendházzal kapcsolatos gazdag liceumi könyvtár bő anyagot nyújthatott neki, mert éppen őreá bízták a könyvtár kezelését. Mi sem gátolta tehát a búvárlataiban, s hogy mennyire tudott élni az alkalommal, arról kifejtett munkássága tanuskodik. Jóakarattal vették körül; maga Haynald Lajos erdélyi püspök biztatja a munkára, amint erről Vasshoz írt levele is bizonyosságot tesz. Tanársága és irodalmi munkássága mellett megragadta az alkalmat arra, hogy lelkigyakorlatok tartására vállalkozzék. Haynald pedig köszönetét mond neki azért, hogy Kolozsvárt lelkigyakorlatokra összesereglett erdélyi papság előtt vallásos beszédek tartott. Jó Nap címen imakönyvet írt a katolikus székelyek számára, amely 1857-ben már két kiadást ért. Külföldi lapokban is dolgozott. Igen sokat és sokfélélt írt. Vannak értekezései, nagyobb dolgozatai a magyar nyelvészet, magyar irodalom, egyháztörténelem, művelődéstörténelem köréből. Több kiadatlan iratot közöl, könyvismertetésekét ír. — Történelmi munkái részint általános érdekek, részint Er-

délyre vonatkoznak, vagy csak Kolozsvárról szólnak. — Legnagyobb nyelvészeti munkája „A Dunántúli nyelvjárások”, melyet a M. Tud. Akadémia pályadíjjal tüntetett ki.

A magyar irodalom körében a többek között a Béli-kódex-szel, Szótár-irodalmunkkal foglalkozik. Egyháztörténelmi értekezései: Kalásztát az erdélyi egyháztörténelem mezején, az ősegyház és ősnymatok. Szépen megírt útirajzai vannak a székelyföldi s még külön a csiki utazásáról. A latin nyelv ékes szókötése e nyelvnek stilsztikája, de magyar nyelven írva. A latin nyelv tisztaságáról (szó, értelem, szórend, mondat tisztaság), a tisztaság elleni hibákról szól benne. A Finály-féle latin szótárban három betűt (b, c, p) ő dolgozott fel. Munkái közül kettőt az Akadémia, hármat a budapesti egyetem, egyet az Erdélyi Múzeum-Egylet, egyet a Vasárnapi Irság tartott jutalmazásra méltónak.

Nagyobb dolgozatai azonban a művelődéstörténelem körébe esnek, s ezek a művek vannak hivatva arra, hogy nevét fönntartsák. Ide tartoznak: A hazai és külföldi iskolázás az Árpádok alatt, Egy időszak a nemzet művelődéstörténetéből, Az Anjouk és műveltségünk, Béla király névtelen jegyzőjének kora, Erdély országgyűlései a vajdák alatt 1002—1540-ig, Nemzetünk, műveltsége az Árpádok alatt, Erdély a rómaiak alatt.

Történelmi felfogása szerint a történelemnek nem az a föladata, hogy elbeszélje, hogy az ellenség miként dült, győzött, igazott, gyilkolt, zsarolt. „Ma — mondja Vass — a történelem kérlelhetetlen szigorral vonja feleletre a diadalmi hőst, mi gyümölcse győzelmének? az emberiség közügye vagy népüdv nyert-e fegyverei által? nem szenvedett-e a jog? nem semmisült-e meg az egyéni közszabadság? szépült-e a meghódított föld s áldás forrásává lett-e a vérözön? ipar, szorgalom, közvagyonosodás, ismeretek, tudomány, művészet új emeltyüket nyertek-e a diadalíveken? szelidült-e Isten országa, közeledett-e a meghódított birtok végső rendeltetése felé, hogy legyen megelégedett nemzet boldog hazája? Ha mindezekre híven meg nem felel a történelem, úgy a mesés Sybillakönyvnek sorsát megérdemelte.”

Történelmi munkáiban az egykorú bírálók leginkább a pontosságot, az adatok hitelességét emelik ki. Lelkiismeretesen kutat, kutatásainak eredményét áttekinthető módon rendezi. Így munkáinak fősajátsága lett a pontosság, alaposág, az egykorúaktól is annyira magasztalt szép előadás.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet megalkotásának egyik lelkes vezetője. Jó viszonyban volt gr. Kemény Józseffel s a többi szervező emberrel. Az E. M. E. 1860 február 1-én tartott ülésen két bizottságot alkotott, történelmit és természettudományit, az előbbi bizottságba Vass József is bekerült. 1860-ban Haynald Lajos püspök 300 forint pályadíjat tűzött ki erre a kérdésre: Erdély története a rómaiak alatt, a meglevő emlékek figyelembevételével. A két dolgozat közül a bírálók jutalomra ajánlottak egyet, Vass Józsefét. 1859-ben a M. Tudományos Akadémia tagjává választotta.

Az egykorúak őt rendkívül fűrges észjárású, szellemes embernek mondják, ki, ahol csak megjelent, élénkséget, jó kedvet teremtett. Magyar és latin nyelvű szónoki beszédei híresek voltak, tele voltak ügyes fordulatokkal, felköszöntői élccel, finomsággal. Megállotta helyét mint tanár, mint író, mint magánember. Kortársai előtt nagy tiszteletben állott, s ha csakugyan az utókor erénye a hála, a jövő is elismeréssel fog adózni neki. 1873-ban halt meg, hatvan éves korában.

Dr. Biró Vencel.

Haynald Lajos. 1816—1891.

Haynald Lajos 12 éven át (1852—1864) a legnagyobb körültekintéssel és apostoli buzgósággal kormányozta nagykiterjedésű egyházmegyéjét s minden idejét egyházmegyéje helyreállításának szentelte. Hogy a bajokról és szükségletekről meggyőződjék, már 1852 november havában megkezdte egyházmegyéje látogatását. A főpapot, akit a reakció emelt a főpapi székebe, kezdetben nagyon bizalmatlanul fogadták, de az ő lebilincselő nyájasságával csakhamar megnyitotta a legelzárkózottabb szíveket is. Az 1855 febr. 2-i körlevelében már örömmel adja tudtul, hogy egész egyházmegyéjét beutazva „személyesen győződött meg” annak bajairól és szükségleteiről. Ugyanezen körlevelében rendeli el a zsinatvizsgát és ugyancsak itt intézkedik, hogy a papság a nagybőjt bármelyik napján esperesi kerületenkint gyónást és áldozást végezzen. Nyugdíjalapok, jótékony egyesületek, kórházak, iskolák megteremtésében, mint bőkezű alapító, mindig előljárt.

Több helyen plébániát alapított. A templomok, iskolák és plébánosi lakok fölszerelésére 45.145 forintot adott. 1863-ban 43.000 forinttal alapította meg a gyulafehérvári kórházat, amelyet az irgalmas nővérek vezetésére bízott. Szerette volna a székesegyházat is renováltatni, de mivel az erre szükséges 600 ezer forintot nem tudta előteremteni, meg kellett elégednie a székesegyház külső és belső falainak legszükségesebb kijavításával, amely amúgy is 24.000 forintot emésztett föl. Szívesen adományozott templomépítési célokra, ezen a dományainak összege a 34,000 forintot meghaladja.

Nemcsak a tanítói és kántor-tanítói nyugdíjintézetnek vetette meg az alapját, hanem 63.250 forintot tett le a káptalan és a vallásalap kezelésébe, mint állandó ala-

pítványt a szegényebb alsó papság és a kántortanítók szomorú helyzetének javítására, mely összeget kalocsai érsek korában még újabb 25.000 forinttal növelt. A nyugdíjalapon kívül 1885 márc. 16.-i körlevelében egy állandó segély-nyugdíjalap érdekében közadakozásra szólította fel híveit. A gyűjtésből 3205 ezüst forint gyűlt be, melyet Haynald előbb 2000, majd kalocsai érsek korában ismét 2000 forinttal növelt. Bőkezűségét érezték az iskolák is. Elemi iskolákra és gimnáziumokra püspöksége alatt összesen 60.800 forintot adományozott.

A növevelés fontosságát Haynald a legnagyobb mértékben átérezte s látva azt, hogy pl. Franciaországban az atheizmus társadalom-romboló hatásának csupán a nőnem keresztényies és vallásos nevelése vetett gátat, azért egyházmegyéjében a növevelés céljaira is rengeteg sokat áldozott. Így a nagyszebeni Orsolya-zárdát segítette 1855—58-ig 14.000, 1874-ben pedig 3000 forint segítségével; a gyulafehérvári a páli Sz. Vincéről nevezett irgalmas nővérek vezetése alatt álló leányiskolának is a város határában fekvő „nemesek rétjét” ajándékozta, építkezésre 10.200 forintot, a tanszemélyzet javadalmazására 16.640 forintot, magának az iskolaépületnek fenntartására 1900 forintot adományozott.

Egyéb leányiskoláknak 1859-től kezdődőleg több mint 14.000 forintot adott segélyképpen. Haynald a növevelés céljaira kisebb-nagyobb összegekben 60.800 forintot adott.

Politikai okok miatt Bécsből felszólítást kapott, hogy lemondását nyújtsa be. 1863 dec. közepén már Bécsben volt és a pápai nunciusnak emlékiratot nyújtva át, vizsgálatot kért maga ellen, hogy az alattvalói hűség esküt mennyiben szegte meg. Egyúttal az uralkodóhoz intézett felterjesztésében tudatta a püspökségről való lemondását. IX. Pius pápa 1864 május havában Haynaldot Rómába idézte s úgy akarta a dolgot megoldani, hogy a gyulafehérvári egyházmegye vezetését egy coadiutor püspökre bizzák mindaddig, míg a viszonyok kedvezőbbre fordulnak. Az osztrák kormány erről tudni sem akart s így a pápa fájó szívvel bár, de az 1864 szept. 22-én tartott consistoriumban Haynaldot fölmentette az egyházmegye kormányzás alól s egyben karthágói cím-

zetes érseknek promoveálta. A pápa az 1864 szeptember 22-i *consistoriumi* határozatról még ugyanazon napon értesítette Haynaldot s iratában azt mondja: „...lelkünk nagy fájdmára kényszerítve látjuk magunkat arra, hogy ismételt kérésedet meghallgatván, az erdélyi egyházat legjobb, előttünk is legkedvesebb pásztorától megfosszuk...” IX. Pius Haynaldot Rómába hívta s a rendkívüli egyházi ügyek vezetésére alapított *congregatio* tagjává téve, fontosabb egyházi ügyekben gyakran kikérte tanácsát. Egész a kiegyezésig maradt itt Haynald, míg végre visszatérve a hazába, a kalocsai érseki székbe került. Mi volt ő az erdélyi egyházmegyének, legszebben mutatja Ráduly János nagyprépost és *vicarius* körlevele, aki azt mondja: „Fuit ille nobis *praesul* *vigilantissimus*, *benefactor* *munificentissimus*, *sub cuius* *suavi* *regimine* *Ecclesia* *Transsilvanien-sis*, *quam* *episcopus* *Haynald* *eloquendi* *doctrina* *et* *exemplo* *illustravit*, *novam* *et* *laetio* *faciem* *induere* *coepit...*¹

Dr. Várhelyi Gyula.

¹ Az erdélyi katolicizmus multja és jelene c. gyűjtőműből. 1925.

Fogarasy Mihály.
1800—1882.

A székely püspökök sorából való *Kovács Miklós* püspök (1828—1852). Amikor székely lovasbandérium kíséretében, ágyúdörgés és harangzúgás közt püspöki székhelyére bevonult, mindenki szeme rajta csüngött, örvendve, bizalommal fogadták és sok jót reméltek tőle. És élete csakugyan a jó cselekedetek szakadatlan láncolata. Mintegy nyitott tenyérrel járt, amelyből a megsegítések mindenki számára kijutottak: intézmények és egyesek részére egyaránt. Paptársai, az ifjúság, általában hívei élvezték szeretetének áldásait. Emellett azzal a történelmi érzékkel is rendelkezett, hogy felismerte a nagy idők jellemző és döntő fontosságú mozzanatait, amelyeket azután hívei és egész egyházmegyéje javára értékesített.

A papságot felszólította, hogy a papi nyugdíjalap javára javadalmaik arányában adakozzanak. Erre a célra ő maga is jelentékenyen áldozott. Az egyházmegye majdnem minden részében megtaláljuk alkotó keze nyomait. Túrben templomot kezdett építtetni és arra sokat juttatott a magából. Farkaslakán ugyancsak az ő segítségével jött létre az Isten dicsőítésére épült szép hajlék. A fehérvári ferencendi templomot alapjában restauráltatta. Szebenben az orsolyita apácák és az árvaház részére gazdag alapítványokat tett. Szilágysomlyón gimnáziumot létesített. A brassói iskolát különösképpen felkarolta és alapítványokkal bőkezűen gazdagította. Kolozsvárt az örültek és némák intézetét látta el bőséges adományokkal. A csíksomlyói és gyergyószentmiklósi iskolák állandóan érezték jótékony támogatását. Kolozsvárt a külmonostor-utcai kápolnát, valamint a bánffyhungyadi templomot és iskolát jelentékeny összegekkel segítette. Ez utóbbi helyeken kiváló munka-

társa akadt Jósika János kormányzó feleségében, gróf Csáky Rózáliában. Szülőhelyét, Tusnádot, különösen felkarolta. Az ő idejében a falú jó részét tűzvész hamvasztotta el, a jó püspök főpásztori látogatása alkalmával alig győzte vigasztalni és segíteni a kárvallott embereket. A szegények között nagyobb összegeket osztott ki. A falu templomának új szószékét, új oltárt adományozott és gazdag felszerelésről is gondoskodott. Nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Tusnád gyógyfürdővé fejlődjék. Székesegyháza számára is arannyal-ezüsttel átszőtt értékes egyházi ruhákat adott.

Az 1848-as idők szellemét felhasználni akarván, öszszehívta a státusgyűlést azzal a céllal, hogy ez az egyházi és alapítványi ügyek kezelését megszerezze és ezekkel rendelkezék. Majdnem egy időben a papságát zsinatra gyűjtötte össze, hogy velük az időszerű kérdéseket megtárgyalja. A zsinat a forrongó idők hangulatában folyt le, és csak a püspök nyugodtsága és tekintélye tudta azt a kellő mederben megtartani. Az ő békés lelkülete nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az egyházmegye ezeken a nehéz időkön viszonylagosan nyugodtan esett át. A püspök lelki nagysága és szerető gondoskodása különösen ezekben a különböző feszültségekkel teli időkben éreztette jótékony hatását. Ennek a jótéteményekben gazdag főpapi életnek méltó befejezése, hogy végrendeletében félmilliót hagyott jótékony célokra.

Csikinak számít az erdélyi egyházmegye egyik legnagyobb püspöke: *Fogaraszy Mihály*. 1800-ban Gyergyószentmiklóson született. Teológiai tanulmányait Bécsben végezte, majd visszatérése után liceumi tanárrá, az elemi iskolák igazgatójává, utóbb udvari káplánná, kanonokká lett. A katolikus autonomia érdekében élénk tevékenységet fejtett ki, jó és olcsó könyvek kiadására a Szent István társulatot szervezte.

Amikor püspöki székhelyére 1864-ben bevonult, beszédét e szavakkal kezdte: „Békesség nektek!” E mondat lett a jelszava és ezt a békességet iparkodott egyházmegyéjében állandósítani.

Nagyobbszabású elgondolásoknak, mélyreható terveknek volt az embere. Bajtay és Batthyány Ignác püs-

Fogarasy Mihály

pökökkel lehet őt összehasonlítani, mint akinek a lelkét szintén nagy tervek foglalkoztatták.

Elérkezettnek látta az időt arra, hogy a katolikus Státust az őt megillető jogokhoz juttassa. 1866. év elején státusgyűlést hívott tehát össze a szükséges lépések megtételére. E gyűlés megállapította a Státus autonómiájának a tervezetét és hatáskörét és feliratot szerkesztett, hogy a Catholica Commissio megszűnván, annak hatáskörébe tartozó ügyek a státusgyűlésre és annak kebeléből választandó 24 tagú igazgatóválasztmányra bizzassanak. Nemcsak a kezdeményezés, hanem a további kialakulás is az ő nevével kapcsolatos, úgyhogy a Státus neki köszönhet legtöbbet önkormányzatának biztosításában.

Az általa gonddal létrehozott egyházmegyei segélyalap nevét hálás emlékezés tárgyává tette. A kolozsvári Szent József szemináriumot kitartó utánjárással rendeltetésének visszaszerezte és saját költségén 80 főiskolai ifjú befogadására berendezte. A vatikáni egyetemes zsinat (1869) alkalmából papjait összegyűjtötte és őket összetartásra, a napi kérdésekben való együttes gondolkozásra buzdította. Pályázatot hirdetett Erdély egyháztörténelmének megírására jelentékeny pályadíj kilátásba helyezésével. A katolikus sajtó pártolását szívéen hordozta abban a meggyőződésben, hogy nemcsak a hivatalos tekintély, hanem a napilapok által terjesztett közvélemény is irányadó. Az elemi tanítói nyugdíjintézetet felkarolta és anyagilag is támogatta. Ötvenéves áldozópapságának emlékéül 100,000 forint alapítványt tett le azzal a szándékkal, hogyha e tőke idővel 800,000 forintra emelkedik, akkor ebből az összegből egy katolikus főiskola alapját vessék meg. Szabályzatot adott ki az egyházi, iskolai és alapítványi vagyon megőrzéséről, átadásáról és leltározásáról.

A fiú és leányifjúság nevelésének előmozdításában nem ismert mértéket. A státusgyűlés ismételen köszönetét mondott atyai gondosságáért. A fehérvári normális iskola alapításához, a leánynevelő építéséhez, a nagy-szebeni szentferencrendi apácák nevelőintézete nagyobbitásához, a gyergyószentmiklósi leánynevelő építéséhez nagy összegekkel járult hozzá. Ezekon kívül ide-oda

sokat juttatott. Hasonló lelkesedéssel karolta fel a segílyre szoruló plébániák és egyházközségek ügyét. Egész sereg templom az ő bőkezűségének köszönheti létezését. Különösen Apanagyfalu és Vice érezték támogató és megtartó szeretetét.

A nagy püspököt mély bölcsesség, gondos és erélyes kormányzás és határtalan jótékonyság jellemezték.

Dr. Biró Vencel.

Simon Jukundián. 1813—1894.

A reformáció viharából legyengülve kikerült katolikusok énekesei a ferencesek voltak. Az egyházi népének fejlesztése nemcsak a ferencesek kötelessége volt, hanem azt ők kezükben tartották és lankadni nem engedték.

A XVII. század közepén Mikó jezsuita énekgyűjteménye, amely a kis Kajoni növendék kezéhez kerül, kibővül, megszínesezik tartalmában és alakban, jelképezve azt a hatást, mely a művész lelkében végbement.

A zenekedvelő Kajoninak csak nyeresége volt, hogy tanulmányait Erdélyen kívül kellett befejeznie, mert megismerkedett a Szalvatoriánus rendtartomány énekgyűjteményével és énekeinek hatásaival. Dusi Jakab és Czandler Didák „a Sebes-Bodva mentében” írták és másolgatták a népénekeket éppen ott, hol Kajoni befejezte teológiai tanulmányait.

Kajoni túltett a mestereken, mikor 1676-ban kiadta az erdélyi Cantus Catholici-t és lehetővé tette ezáltal, hogy ahol magyarul énekelhettek, ott egyöntetűen nyílt meg a nép ajka az Isten dicséretében.

Kajoni munkájának hatását mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Balázs Ágoston 1719-ben kénytelen másodszor is sajtó alá bocsátani és kibővíteni a Cationale Catholicumot. Balász Ágostonon, Szentes Mózesen, Deák Imrén, Molitorisz Ferdinándon kívül kik voltak a XVIII. században Kajoni folytatói, még nem tudjuk, mert neveik valahol lappanganak, de az bizonyos, hogy Andrassy Rafael 1805-ben szükségét érzi a népének-gyűjtemény újabb kiadásának és harmadszor bocsátja közre a Kajoni gyűjteményt lényegesen kibővítve. Nem volt Erdélynek eldugott katolikus temploma, ahol a három kiadás valamelyikével nem talál-

kozhattunk volna még a múlt század közepén is. Éppen akkor, midőn Simon Jukundián megkezdte szűkebb hazájában az egyházi zene reformjait.

A múlt század közepén jelentkezik Kajoni méltó utódja és nagy testvére, Simon Jukundián személyében, aki sok időre irányt szabott az egyházi zene fejlődésének Erdélyben.

Simon Jukundián vérbeli zenész volt, akár csak nagy elődje, aki a leggyengébb szerkezetű nyomós hang, szeren is meg tudta szólaltatni lelkét és kihozta az általa érzett, meglátott zenei szépséget. Nevelő szerepében tehetségének ezen előnyeit használta ki növendékeivel szemben akkor, midőn az ifjú kántorjelöltnek elment minden kedve a zene iránti érdeklődéstől és azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy a nehézségek elől egyszerűen meghátrál.

Egykori tanítványai, kikből ma már kevesen élnek, büszke önérzettel beszélnek, ha látta növendékeinek arcán az elkedvetlenedés vonásait, közéjük ült, játszani kezdett a harmoniumon vagy zongorán s a kedélyek az akkordok alatt lecsendesedtek és mire befejezte a megkezdett darab lejátszását, elült minden vihar a jelöltek lelkéből, elillant minden ellenszenv a szigorú mesterrel szemben s azzal biztatták egymást: lehetetlen ezt nekünk is meg nem tanulni, milyen szép!

Simon Jukundián természetére kicsiny volt, de hatalmas erő lakott benne. A székely tehetségnek tipikus példája. Életrajzi adatait nagy vonásokban a következőképpen rajzolhatni meg. Simon Péter Jukundián 1813 április 29-én született Csíkszentkirályon. Középiskolai tanulmányait a ferencrendiek csíksomlyói gimnáziumában végezte s később a rend ruháját kérvén, azt meg is kapta 1830 okt. 14-én. Az ünnepélyes fogadalmat Keresztes József teológiai lektor kezébe tette le 1835 okt. 4-én reggel 9 órakor, Kolozsváron. Pappászentelése után (1837 aug. 7.) Désre küldötték tanítónak, de innen egy év múlva Csíksomlyóra kerül, melyet 1840-ben Vajdahunyaddal cseréltek föl. Vajdahunyadon első alkalommal csak egy évet töltött, mert a következő két esztendőben Marosvásárhelyen találkozunk vele szintén tanítói minőségben. 1844—1847 között a csíksomlyói gim-

Simon Jukundián

náziumban tanít. A forradalom Vajdahunyadon éri (1848—49). 1852—1853-ban Szászvároson házfőnök. 1854-ben bogarasra kerül vikáriusnak, mely minőségben találjuk beosztva 1845-ben Csíksomlyón is. 1856-ban Szebenben, 1857-ben Brassóban házfőnök és gimnáziumi tanár. A következő évben is Brassóba van kinevezve, de Bécsben, Csíksomlyón tartózkodik.

Haynald Lajos erdélyi püspök fenkölt szelleme a szabadság elvének magaslatain ívelt s mikor a magyarság habozott határozott álláspontot elfoglalni, akkor ő az ékesszólás fegyverével kel Erdély népeinek jogvédelmére. Politikai állásfoglalása élelátásának bizonyosága s a politikai szabadság eszméje nem homályosította el benne az egyházas érzületet. Mikor az alsó és középfokú oktatásban a nyomatékot a német nyelvre teszik, akkor ő biztosítja a csíksomlyói tanítóképző nyilvános jogát és magyar jellegét, Haynald érdeme, hogy Simon Jukundiánban felismerte azt az embert, akire neki nagy szüksége van. Azért még 1857-ben elkérte a rendtől, hogy Bécsbe küldhesse, hogy a gyakorlati tudáshoz a mesteri képezést írásban is megszerezze. Bécsi kiküldése csak éppen forma volt, mert bécsi tanárainak utasítására Haynald püspök 1858 július 25-én hazahívja és az október 4-én megnyilando első erdélyi katolikus tanító és kántorképző intézet igazgatójává nevezi ki.

Ekkor éppen életének javakorában van, 45 éves. A feladatok nagyobb és terhesebb része ezután nehezedik vállára, melyet ő szerencsés kézzel oldott meg. 1859-ben a rendtartomány főnök titkára. 1865-ben a Min. Generális és az erdélyi püspök a rendtartomány meglátogatásával bízzák meg. A gyűlésen definitorrá és csíksomlyói házfőnökké választják meg (1874-ig). Ettől kezdve a rendtartomány tanácsában valamilyen tisztséget visel 1892-ig. Még kétszer nyer megbízatást Rómából (1877, 1880) erdélyi rendházak végiglátogatására, háromszor választják tartományfőnökké (1874, 1877, 1880), 1886 VII. 25-én negyedszer is megválasztották, de öregkorára való tekintettel a vizitátor minden kérése ellenére is lemondott, 1883 október 2-án a tanítóképző igazgatásától már előzőleg megvált.

Papi életének nagy részét Csíksomlyón töltötte. A háznak kilenc évig volt főnöke. A tartományt is kilenc évig innen kormányozta. Huszonöt évig állott a tanítóképző élén, mely annyira a szívéhez nőtt, hogy a legnagyobb elfoglaltsága alkalmával sem szakította meg a kapcsolatot az intézettel. Keze alól 255 rendes oklevéllel ellátott tanító került ki az intézetből. Az oklevél nélkül működő tanítók részére jogosítvány elnyeréséért két ízben rendezett (1870, 1875) póttanfolyamot. Az első alkalommal 71, a második alkalommal pedig 58 tanító kapott oklevelet.

Csíksomlyói tartózkodására esik az orgona elkészítése. Tartományfőnöksége alatt fejeződik be a harminckét Confrater pere (1878), mozgalmat indított a templom rendbehozatalára és 1876 augusztus 20-án áldotta meg Fogarasy Mihály a templomot, mely alkalommal a szent misét Simon Jukundián végezte. Újabb áldozatkészsége lehetővé tette a gazdasági épületek rendbehozatalát. Ő fedette be a kolostort, restauráltatta a sekrestyét s látta el egyházi ruhákkal a templomot. A csíksomlyói háztörténet vezetője szerint érdemeit lehetetlen felsorolni. (II. k. 121. l.) Kajoni János emlékét kiemelte az ismeretlenség homályából.

1880-ban vizitatori útja alkalmával Szászsebesen értesült arról, hogy Őfelsége a tanügy terén kifejtett érdemeinek elismeréséül lovagkereszttel tüntette ki, melyet július 29-én nagy ünnepségek keretében vett át. Tiszteletére megjelent az egész vármegye képviselője.

Miután megvált a tartományfőnökségtől, Szebenbe került házfőnöknek (1883—1886), majd Kolozsvárra (1886—1892). Kolozsvári tartózkodása alatt 1887 augusztus 7-én ünnepelte áldozópapságának 50 éves jubileumát a rendtartomány tanácsának környezetében. Ugyancsak ezen évben a király kolozsvári látogatása alkalmával *Simon Jenő* tartományfőnökkel egyetemben külön kihallgatáson fogadta. Kolozsvárról visszakerült Nagyszebenbe (1893—1894), ahol 1894 április 22-én életének 81. és papságának 57. évében két oldali tüdőgyulladásban meghalt. „*Hozzád fohászkodunk áldott védasszonyunk*” gyönyörű szép Mária ének dallamának szerzője nem is fejezhette be másképp életét, mint azt róla talál-

juk feljegyezve. „Súlyos betegségében is ágyában feltérdelve végig énekelte a lorettói litániát és az Antifonát.”

Aki a XIX. század erdélyi egyházi zenéjével meg akar ismerkedni, az nem nélkülözheti Simon Jukundián Katolikus Egyházi Énekeskönyvét. Az Isten nemcsak kitűnő zenei tehetséggel áldotta meg, hanem alkalmá is volt ismereteinek gyarapítására. Mikor maga köré gyűjtötte az oklevél nélküli kántorokat vagy hivatalánál fogva bejárta Erdélyt, megismerkedett azokkal az igaz gyöngyökkel, melyek a nép ajkán éltek és ünnepnapok alkalmával a templomokban megcsendültek s mintha ösztönösen megérezte volna, hogy itt az utolsó pillanat, melyben még meg lehet menteni azokat a végenyészettől, magának lejegyeztette és 1869-ben összeállított gyűjteményében az utókor részére megmentette. Nevét e gyűjtemény teszi előttünk halhatatlanná.

Simon Jukundián Katolikus Egyházi Énekes Könyvének beosztása nem tér el a régi és új énekes könyvek beosztásától. A nép ajkáról 97 igen kedvelt erdélyi éneket vett föl és 133 énekkel toldotta meg, melyek közül soknak vagy a szövegén vagy a dallamán végzett javítást.

Költő és komponáló tehetség volt. Nemcsak megzenésítette a mások költeményeit, hanem ő is írt költeményeket. Innen érthető, hogy Baka János az egykori Csíki Cantionale, azaz a Kajoni-féle Cantus Catholici kiadója az Erdélyi Egyházmegyei Énekes könyvében (Gyergyószentmiklós, 1921) a Simon Jukundián által írt, kijavított vagy megzenésített énekek közül 37-et vett fel.

A Simon Jukundián féle énekek közül némelyik annyira átment a közhasználatba, hogy azok nélkül a vasárnapi istentiszteleteket ma el sem lehet képzelni. Nincs templom, ahol vasárnapokon egyet vagy kettőt el ne énekelnének az általa szerzett énekekből.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Lönhart Ferenc.
1819—1897.

Szilárd, munkára termett jellem, számtalan, az elme és szív tulajdonságaival felruházott férfi szállott vele sírba. Nem zavarta, nem keserítette, nem gátolta őt a jelentékeny testi kór sem a folytonos munkában. Rangja, magas állása senkiben irigységet nem keltett, inkább tiszteletet, elismerést szerzett neki.

Született Nagyágon, Hunyad megyében, 1819 okt. 3-án. Nem származott fényes palotából, egyszerű bányász kunyhó volt születési helye. És ő mindig azzal a büszkeséggel és önérzettel csüngött származási helyén, inely méltó volt a férfifhoz, ki valamig csak élt, háládatos maradt az isteni Gondviseléshez.

Szülői, vezetői ájtatos, szorgos nevelésben részesítették, míg a kolozsvári Báthory-convictus és a bécsi Pázmány-intézet szelid muzsái csak fejlesztették a tehetségét és szélesbítették látókörét. Pappá 1844-ben szentelték. E pályát választá benső sugallatból, csendes természeti hajlamainál fogva. Végighaladt a papi állás fokozatain, míg a püspöki állás magas lépcsőjén állott meg; nem hogy pihenjen, hanem hogy annál többet dolgozzék. Három nagynevű püspöknek volt segédje, jobbkeze: a kegyesszívű Kovács Miklósnak, a halhatatlan emlékű Haynaldnak és az apostoli lelkületű Fogarásynak. Míg végre a nagy elődök örökébe lépett.

Bölcsője és sírja között hosszú, szép pálya terül el. Mint kolozsvári hitszónok, később mint Haynald püspök titkára, irodai igazgatója, mint püspök, mint főrend híven teljesíté kötelességeit.

Sokoldalú elfoglaltsága mellett arra is talált időt, hogy irodalommal foglalkozzék. Bardocz Jánossal együtt lefordították és átdolgozták 1846-ban Gruber

Ágoston „Keresztény hittan elemi vázlata” c. hitelemzési munkáját, melyről akkoriban a „Religio” dicsérő szavakkal emlékezett meg.

Az 1859. és 1862. években Lönhart Haynaldot elkíséri olaszországi útjában. Az elsőben a tengeren Messináig. A második útban a klasszikus és a keresztény Róma volt hosszabb tanulmányaik tárgya.

Ez utazások alatt Lönhart Haynaldot mint főpapot és botanikust kísérte. S alkalma volt e világhírű főpapnak és diplomatának a révén széleskörű ismereteket, finomult ízlést és felfogást elsajátítani, s módjában állott a természet titkait ellesni. Ennek jelét is adta Lönhart az „Olaszúti jegyzetek”-ben, melyeket Veszely Károly barátja adott ki 1862-ben. A keresetlen egyszerűség, közvetlenség és kifejlett műizlés bájaival hat Lönhart e szép útleírásokban.

Mint főpap ismerte meg a lelki élet minden lüktetését. Papjaival s híveivel való érintkezésben nyájas, leereszkedő volt. Beszédei egyszerűek és rövidek voltak. A szíve bensejéből jöttek és az értelem meggyőző erejével hatottak. A népnevelés a szívében feküdt, amelyre évenként több ezeret áldozott. 10 ezer forintot ajándékozott a gyulafehérvári gimnázium javára. Boicán leányiskolát építtetett. Kiváló érzéke volt a kulturális intézmények felkarolásában. Alapító tagja volt az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek, tiszteleti tagja a Hunyadmegyei Történelmi Társulatnak, védnöke az Erdélyi Róm. Kat. Irodalmi Társulatnak, az Alsóf eh érmegeyi Történelmi és Régészeti Egyletnek, a Vöröskereszt Egylet gyulafehérvári választmányának stb.

Meghalt 1897-ben, 78 éves korában.¹

Dr. Kóródy Péter.

¹ Az alsófehérmegyei Tört. és Régészeti Egylet 1897-i évkönyvéből.

Veszely Károly. 1820—1896.

Veszely Károly 1820 október 20-án született Bécsben. Atyja, Veszely János, a székesegyház zenekarának vezetőjévé neveztetvén ki, már a 20-as évek elején családjával együtt Gyulafehérvárra költözött. Zenei tehetségéről és szakképzettségéről ékesen szólnak művei, melyek kéziratban székesegyházunk zenetárában még megvannak, s melyeket Fogarasi J. nyugalmazott karnagy a jobbak közé soroz.

A derék karvezető azon iparkodott, hogy gyermekeit rendes iskoláztatásban részesítse. Fiai közül Károly vált ki. A fehérvári gimnázium évkönyvei igazolják, hogy Veszely Károly mint tanuló messze túlhaladta összes társait.

Élete munkásságának teréül a papi pályát választotta. Szentegyházunk isteni tanai, főlemelő szertartásai s magasztos zenéje és éneke az ideális Veszelyre mély, egész jövőjére kiható s állandó benyomást gyakoroltak. A papnevelő intézetben kiváló tehetsége, ernyedetlen szorgalma és példás viselete a legelsőek fölé emelték s nagy jövőt ígértek a törekvő klerikusnak.

Mint végzett hittanhallgatót Kovács Miklós püspök a szebeni — akkor még róm. kat. — gimnáziumhoz nevezte ki tanárnak. Itt 1845-ig működött tanári, s miután 1844 január 1-én áldozópappá szentelték, egyúttal kápláni minőségben. E kettős állásnak Veszely fényes eredménnyel felelt meg.

Mint tanárt jellemzete őt a szorgalom s az ifjúság szeretete, mint káplánt, a hívek lelkiüdvéért való buzgólkodás. Különösen a szószéken volt valósággal otthon.

1845. év közepén Brassóban látjuk Veszelyt. Itt

is tanár és káplán. Majd Marosvásárhelyt esperes-plébános.

A Bach-korszakban fogságot szenvedett, majd a püspöki irodában lelt alkalmazást, később a Szentszék jegyzőjévé, nemsokára pedig 1854 november 8-án a fehérvári gimnáziumnál tanárrá nevezik ki. Mint tanár annyira kivált kollégái közül, hogy Haynald, a nagynevű püspök, 1856-ban a gimnázium igazgatásával bízta meg.

A tanárokkal Imets F. J. kanonok-plébános magyar irodalmi kört alakított, s ennek vezető szelleme és életető lelke Veszely volt. Szakadatlanul dolgozott, kiváltképpen miután a Batthyány könyvtár kezelésével bízták meg, pap- és tanártársait mind nagyobb és nagyobb munkásságra lelkesítette, szellemileg s ha kellett, anyagiilag is támogatta.

1857-ben megírja és a gimnázium „Értesítő”-jében kiadja a „tanoda történetét”, mely azonban a tudós Lukács Kristóf terjedelmes és latin nyelven írt monográfiájának kivonata. 1859-ben megírja a szentimrei ütközetet (1442), melyet több neves történétírónk Szeben mellé helyez.

Legelső nagyszabású munkája az „Erdélyi egyháztörténelmi adatok” című vaskos kötet, mely 1861-ben jelent meg. Ebben a művében az erdélyi egyházmegye történelmének megírásához rendkívül becses és fontos adatokat nyújt.

A „Gyulafehérvári füzetek” c. vállalatot is Veszely teremtette meg ebben az időben. Célja az volt, hogy Erdélynek, kiváltképpen pedig Gyulafehérvárnak történelmével az intelligensebb közönséget megismertesse. S a megjelent füzetek, melyek bizony a kötet névre is joggal igényt tarthatnak, eléggé tanuskodnak Veszelynek és íróársainak széleskörű tudásáról.

Veszely azonban a publicisztika terén is érvényesíté tudását és írói tehetségét. A kolozsvári hírlapokban (Kelet, Korszak, Unió) állandóan cikkezett, s méltó fel-tűnést keltettek történelmi képzettségéről és politikai éleslátásáról tanuskodó cikkei.

Eme nagyszabású irodalmi munkálkodás közepette sem feledkezett meg Veszely arról, hogy ő első-

sorban a gimnázium igazgatója, annak szellemi és erkölcsi vezetője. Szóval és példával állott tehát legelől. Az ifjúság vallás-erkölcsi nevelésére fordítá legfőbb figyelmét.

A vallás-erkölcsi nevelés mellett Veszely a testi nevelésre is kiváló gondot fordított. A gimnázium szegény tanulói felsegítésére alakult ú. n. „Katolikus Krajcár-egylet” vagyonából Veszely három úszóiskolarészvényt vásárolt s így résztvett az úszóiskola alapításában és fennállásának biztosításában.

Veszelyt 1864-ben Baróton (Háromszék vm.) találjuk. Itt mint plébános a róm. kat. hívek lelkiüdvét gondolja.

A templom s az iskola képezte igazi otthonát. S a három év alatt, melyet Baróton töltött, megerősödött a hitélet, virágzott a tanügy. Irodalmi munkásságát Baróton is folytatta. Megírta a baróti plébánia történetét, melyet saját költségén ki is nyomtatott. Kiváló munka ez, melyet a történelemben való tájékozottság és gondos utánjárás jellemez.

Veszelynek az egyház s tudományosság körül szerzett érdemei azonban nagyobb hivatási kört igényeltek részére. Midőn 1867-ben a marosvásárhelyi plébánia új lelkipásztort kívánt, úgy a hívek, mint b. e. Fogarasy Mihály püspök bizalma Veszelyt emelte e tekintélyes hitközség élére.

Alig került Marosvásárhelyre, a kis leányiskolát kívánja kibővíteni, s hogy ez sikerülhessen, egy nyomdát állít fel. Ennek a nyomdának jövedelmét nagy tervének véghezviteléhez teljesen kielégítőnek tartotta. Kész a nyomda, maga Veszely is beáll nyomdásznak, de nincs munka — mondá. Így létesült a „Hargita” című társadalmi hetilap Veszely szerkesztése alatt. Majd új lapot indított „Néptanoda” címen.

1868. évre esik Veszely utazása Moldova-Havasalföldre.

Az erdélyi róm. kat. Státus 1874 július hó 2-án tartott ülésen az elhunyt Keserű Mózes helyébe Veszelyt választja előadónak. Veszely tehát Marosvásárhelyt is elhagyta s Kolozsvárra költözött át. Új munkakör várt rá, de itt is derekasan megállotta a helyét. Erdély pro-

fán és egyháztörténelmének teljes ismerete kiváló segítségre szolgált azon ügyek elintézésénél, melyek nemrég a hamvaiból feléledt autonómia keretében mozogtak.

Az előadói tiszt székében sem ült soká. A kolozsvári hitközség ugyanis 1875-ben Veszely Károlyt választja meg plébánossá, kit Fogarasy püspök örömmel erősített meg.

Hétévi lelkipásztorkodás után Borbándra került. Itt hozzálátott ismét irodalmi munkásságához. Irta remek cikkeit a Közművelődésbe és más lapokba. Kiadta az Erdélyi Kat. Hitszónok 5. kötetét — négyet megelőzően rendezett már sajtó alá s nyomtatott ki saját költségén. — Kiadta Az erdélyi róm. kat. püspöki megye autonómiája c. vaskos művét, mely régen érezhető hiányt pótol. Ott volt az Erdélyi róm. kat. irodalmi társulat bölcsőjénél, melynek több éven át volt elnöke is s közgyűléseit egy-egy remek értekezéssel nyitotta meg.

Itt halt meg 1896-ban, hetvenhét éves korában.¹

Zlamál Ágost.

¹ Az alsófehérmegyei Tört. és Régészeti Egylet 1897-i évkönyvéből.

Kovács Ferenc.
1837—1899.

Síriratának tanúsága szerint 1837 nov. 25-én született. Alkotásokra kötelezte Istentől kapott kivételes tehetsége, a bécsi egyetemen nyert képesítése, püspökének: Haynald Lajosnak hozzáfűzött reménye és kegye, mellyel papságának már első évében szentszéki tanácsos, majd udvari pap, főgimnáziumi és teológiai tanár, a Batthyaneum öre és 37 évvel már marosvásárhelyi plébános, a marosi kerület 23 plébániájának főesperese.

Ez időben való jellemzését adja kortársa és a román királysági magyarok felkutatásában 1868-ban utitársa, székely fajának egyik legnagyobb fia, Imets F. Jákó hogy: kedélye folytonos nyugtalanságban tartja, mindent a leggondosabban szemlél és a germán-faj alaposágával (eredeti neve Schmidt volt) mindent kutat, mindent felmér, cselekedeteiben egyébként lelkesedése dacára tartózkodó. Ez volt a fiatal Kovács Ferenc!

Idősebb korában pedig úgy jellemzi talán egyetlen bizalmasa, Karácson Márton a plébánia írásos történetében, hogy: minden irányban kiművelt tudása, társadalmi rutinja, bátor és határozott fellépése, feddhetetlen papi élete még azokat is, kik bensőbb összeköttetésben voltak vele, vagy ellenszenveztek, tiszteletre indította; erős akaratával, amire rávette magát, azt tűzön-vízen keresztülvitte.

Az alkotásokat a hiányok felismerése előzi meg: az erős akarat pedig felülemelkedve az eszközök elégtelenségén, a lehetetlenek is vállalásával edződik.

Hiánynak látta Kovács Ferenc, mint plébános a méreteiben hatalmas, de egyébként üres templomát; vezető örmény hívei fényűző otthonaiban az üres lelkeket; a félműveltséget, melynek karján a lelket taga-

dó liberalizmus az ősi polgári hajlékokba belopódzott; ilyen hiánynak látta a csonka katolikus gimnáziumot, melyben a férfielem nem is kaphat mást, mint csak csonka nevelést; ilyenek a két sötét oduba sinylődő leányiskolát.

Ezzel szemben tervbe veszi a csonka gimnáziumnak főgimnáziummá kiegészítését, ezért harcol következetesen a Státus igazgatótanácsában és közgyűlésein és midőn erre a célra a plébános Klastrom-utcai földjeit felajánlja, biztosította vele a város azon északkeleti részének mai formájában való kiépülését. Gyűjtésből, kb. negyed millió pengőből (a Fogarasy Mihály-püspöki alapítvány megszerzésével) felépíti Marosvásárhely első modern palotáját, a felsőbb leánynevelés célját szolgáló „Sancta Maria” zárdaintézetet.

Nagy szellemét azonban egyházközségén kívül álló érdekek is foglalkoztatták: elsőnek ismerte föl és hirdette a Székely „Főváros”-nak az államtól kijáró kultúrfejlesztését. Az iparos és polgári osztály soha meg nem hálálhatja azt a rengeteg utánjárást, mellyel az iparmúzeumot, az ipari szakiskolát, az iparkamarát Marosvásárhelynek Baross Gábortól, a vasminisztertől megszereznie sikerült.

Térjünk ki erre az epizódra részletesebben. 1889. év nyarán Baross Gábor rangrejtve beúta Erdélyt, Brassóból még Bukarestbe is átrándult. Magával hozta Wekerle Sándor pénzügyminisztert. Visszajövet benézett pár órára Marosvásárhelyre, hogy a székely iparnak itt egy ideiglenes helységében őrzött művészi gyűjteményét megtekintsék. Kovács Ferenc, ki az akkor kezdődő székely akciónak feje volt, fogadta a minisztereket. A daliás főpap előterjesztése elől kitérni nem lehetett. „Főtisztelendő Uram! — fordul Baross az abbáshoz — én adok hatezer forintot, a pénzügyminiszter úr is ad hatezer forintot, s az esetleges további szükségletek fedezésétől sem fogunk elzárkózni.”

Főesperesi kerülete plébániáin nádfödeles pajtákból emeli ki az iskolaügyet. Barátjának, később utódjának, Karácson Márton gimn. igazgatónak támogatásával az

államot megelőzve beszervezi a tanárok és tanítók kultúregyesületét. Ásatásokat végez az egykor római castrumok mellé épült Maroskeresztúr és Sárpatok községekben. Vagyont áldoz könyvtára gyarapítására; Haşdeu, a híres román nyelv- és történettudós „Istoria Critică a Românilor” c. művét sajátkezű latin ajánló sorok bejegyzésével küldte meg neki. Régiséggyűjteményét és könyvtárát a marosvásárhelyi főgimnázium örökölte. Sírjánál az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, ismert rövidítéssel az EMKE nevében Sándor József főtítkár, utóbb szenátor, köszönte meg a magyar kultúráért hozott áldozatait.

Mikor a Ferenc József-rend kitüntetését, majd később a Vaskorona-rendet kapta; mikor nevenapján a cs. és kir. katonai zenekar szerenáddal tisztelgett lakása előtt; mikor 4-es fogatán megindult kerülete látogatására, mikor a városban megfordult főhercegek, miniszterek üdvözlésére szót emelt: senki ezért nem irigyelte, mert hétköznapi közmondásos fakuló reverendája elárulta, hogy nem a hiúság embere; vagyont nem gyűjtött s nem hagyott hátra. Huszonötéves plébánosságának hagyatéka a magyar kultúrában vezetőhelyre fölemelt egyházközsége volt.

1895-ben a nagyszerű Schopper György halálával megüresedik a rozsnyói püspökség. A katolikus közvélemény sehogy sem tud belenyugodni Wekerle Sándor kormányának egyházpolitikai törvényalkotásaiba. A törvényhatóságok — megyék és városok az apostoli király megnyugtatasáért egymásután szállítják a kormánynak az utólagos bizalmi nyilatkozatokat. Br. Kemény főispán közli Kovács Ferencsel a miniszterelnök üzenetét: kellemesen emlékszik reá, az öt év előtti találkozásra; az udvar nem felejtette el az egykor Görögenszentimrén vadászgató Rudolf trónörökös miséző papjának szolgálatait; a kormány bizonyos politikai ellenszolgáltatások reményében neki szánta Schopper püspök örökét...

A következmények mutatták, hogy bátor, hitvalló, egy főpapot kötelező törvényhatósági beszéde után sem rozsnyói püspök nem lett, sem Lönhart erdélyi püspöknek segédpüspöke. Amikor betegségében megláto-

gatta Mailáth G. Károly, a 33 éves segédpüspök, elhozta neki prelátusi kinevezését, — 1899 júl. 2-án az örökkévalóságra előkészítve Kovács Ferenc befejezi pályafutását. A marosvásárhelyi főgimnázium, a zárdaintézet, a székelyföldi iparmúzeum palotáinak néma kövei mindig őrizni fogják nagy nevét.

Jaross Béla.

László Polikárp. 1849—1910.

A székelyudvarhelyi gimnáziumban 1910 május 16-án a történelem tanár ezzel kezdte az órájának megtartását: meghalt a nagy barát! Így ismerték László Polikárp ferences atyát akkor Erdélyben. Ez a név méltán illette meg, mert bár szerénysége közismert volt, de hatalmas tetterővel rendelkezett és e kettő szerencsés találkozásának köszönhetően azt, hogy környezete szeretettel és tisztelettel vette körül nemcsak Erdély szűk határain belül, hanem mivel hivatalos kiküldetései közben igen sokszor megfordult a másik két ferences rendtartományban, ott is, Lengyelországban, Olaszországban is, mert hat esztendeig volt a magyar-osztrák monarchia rendtartományainak római képviselője.

László Polikárp 1849 október 10-én született az udvarhelymegyei Galambfalván és a keresztségben Miklós nevet nyert. Polikárp néven csak 1865 szeptember 3-tól, mely rendbelépésének ideje, kezd szerepelni. Teológiai tanulmányait a gyulafehérvári püspöki papnevelőben kezdte meg, de Budapesten a Pázmány Péter egyetem hittudományi karán fejezte be. Tanított Csíksomlyón a gimnáziumban, volt a rendi növendékeknek teológiai tanára Kolozsváron, Vajdahunyadon és Mikházán. Már 1883-ban rendtartományfőnökké választják meg. A megbízatást három-három évre négy ízben vállalta, míg Rómába nem hívták 1903-ban, honnan 1909 júniusában tért vissza erdélyi rendtartományába „magával hozva makacs betegségét, amelyben a világ leghíresebb orvosai sem tudtak segíteni. „Nyelési nehézségei voltak és ebben évek óta szenvedett. A medgyesi kórházban a felső nyelősövet elvágták és a gyomor felső részét nyitották meg, hogy mesterségesen táplálhassák. Az élet részére már nehéz és börtön volt, de példás türelme és imádsá-

gos lelke valóban megszentelték fájdalmas életét, amelyet az általa előre megmondott napon és órában 1910 május 15-én fejezett be Medgyesen. A medgyesi köztemetőben pihennek földi maradványai.

Polikárp atya nagy tapasztalatát és tudását közkinccsé tudta tenni. Ebben különbözött ő az átlag emberektől és emelkedett a nagy emberek sorába.

Mint tartományfőnök Mailáth G. Károly erdélyi püspöknek volt állandó kísérője és bizalmasa a bérmaútaikon. Majdnem az egyházmegye minden községét bejárta és a néppel a legközvetlenebb érintkezésben állott. Szerették hallgatni mint szónokot, mert a nehéz igazságokat közvetlenül tudta az egyszerű nép szeméi elé tárni. A gyóntatószékben pedig mint tapasztalt lelkiorvos állott rendelkezésükre. Nemcsak lelkiekben szolgált ki a hozzá bizalommal fordulókat, hanem nagyon sokszor anyagiak elrendezésében is utmutatást adott s ennek hamar híre terjedt és személyét varázserővel ruházták fel annál is inkább, mert ismerte a gyógynövények hatását és ezeknek segítségével a legnehezebb betegségekből gyógyította ki az embereket. Tette ezt egyszerűen, tanács alakjában. Az emberek vakon bíztak benne.

Ahol állandóan tartózkodott, ott nemcsak a nép, hanem a papságnak is összetartó kapcsa volt, mert szeretetreméltóságának hatása alól nem akarták magukat kivonni, sőt örvendettek, hogy tekintélyével az emberi ellentéteket olyan nagyszerűen tudja áthidalni.

Igy ismerte őt meg Mailáth püspök az egyházmegyébe érkezése alkalmával és a tapasztalt atyát bizalmasába fogadta és kezdő éveiben, amíg Polikárp atya is Erdélyben tartózkodott, állandó kísérőjéül kérte fel úgy is mint a nép emberét, úgy is mint a papság ismerőjét, bizalmasát és mindig kész szónokot. Csaknem mindig a templomban kapta a megbízatást az ünnepi beszéd megtartására.

Erdély Nagyasszonyának, a püspök édesanyjának is az volt a leghatározottabb kívánsága, hogy különösen bérmautak alkalmával Polikárp atya a püspök kíséretében legyen, mert köztudomású, hogy mindig nagyon féltette a fiát a terhes bérmautaktól, de egészen megnyu-

godott, ha Polikárp atya mellette volt. Polikárp atya nemcsak a püspök egészségére vigyázott, hanem az új helyzetekbe, szokásokba bevezette a püspököt és a maga elgondolása szerint a nehézségekben a kivezető útakra rámutatott.

Ebben a helyzetben a látszat az volt a rendtartományban, hogy a püspök környezetében igen sok időt tölt és ezzel háttérbe szorul a rendtartomány vezetése, melynek ő tartományfőnöke volt.

Mindíg kész jelenlétére igen nagy szükség volt itt is.

Az erdélyi ferences rendtartomány ebben az időben élte a legválságosabb korszakát. Nehezebb volt, mint a jozefinizmus átvészélése s ha a püspök előtt nem tekinthető Polikárp atya, talán a nehézségeken nem tudja olyan simán átvezetni ő és utódja a rendtartomány tagjait. Akik nem helyeselték eljárását, azok ezzel a lélektani kapcsolódással nem számoltak.

Az erdélyi ferences rendtartomány kebelében jóindulatú reformmozgalom indult meg 1884-ben, melyhez ő mint rendtartományfőnök külsőleg azonnal nem csatlakozott, de ennek az útját egyengette és hivatali éveinek letelte után csatlakozását ő is bejelentette. 1892-ben mint a reformház főnökével találkozunk vele Mikházán.

Ez a helyi érdekű reformmozgalom később általánossá lett az egész rendben és reformhoz ragaszkodók kívánságára XIII. Leo pápa 1897 május 15-én írta alá az új szabálymagyarázatokat (Consistitutiones Generales), amelyeket a Felicitate quadam kezdetű bullával adott át a rendnek, s amelyben az egész rendre, illetve a rend három ágára (ferences, minorita és kapucinus) kötelezőleg elrendeli a különféle irányzatok egyesítését és a közös élet bevezetését.

Ez a rendelet érthető mozgalmat keltett az egész világon és a liberális szellemű sajtó a kolostorok falain belül keletkezett elégedetlenséget még tüzelte, szította és a vezetőktől elidegenítette.

Magyarországon Tamás Alajos, Elek Teodor és László Polikárp vezették le a reform elfogadását és mint kimagasló tekintélyt, határozott álláspontú és erős kezű embert küldötte ki a római központ négy ízben is

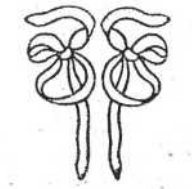
a magyarországi és lengyelországi kolostorok felülvizsgálására és a kiskáptalanok levezetésére.

A reform és a rendi szellem biztosítására az erdélyi püspökkel megegyezett, hogy kölcsönösen senkit sem fognak átvenni az egyházmegyébe vagy felvenni a rendbe, míg az erre vonatkozó véleményeket a rend részéről az erdélyi püspök meg nem hallgatja. Ennek a megegyezésnek meg volt a rendre nézve az előnye, mert a kolostorok nem ürültek ki, adott esetben a püspök figyelmeztette a kifelé nézőket a megegyezésre, mely a pillanatnyi fellobbanást lehütötte.

Az erdélyi ferencesek pedig egy nemzedék eltűnésével megerősödtek és akik tanúi voltak az átmeneti időknek, azok most elismeréssel emlékeznek meg Polikárp főatya bölcs és tapintatos vonalvezetéséről a szerzetesi életben és a rendtartomány kormányzásában.

Ahogy rendtársai látták a nagy barátot, úgy tekintett rá a világ és úgy tisztelték halála után is László Polikárpot. A római körök előtt az erdélyi ferences rendtartománynak ma igen jó neve van éppen László Polikárp aszkétikus élete és bölcs föllépése miatt.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Beke Antal.
1838—1913.

Az erdélyi egyházmegye történelmének voltak szorgalmas kutatói, de rendszeres, egységes egyháztörténelmünk még hiányzik. Így nagy elismeréssel emlegetjük azoknak a nevét, akik legalább részletmunkáikkal a beható elmélyedésnek szép példáját mutatták, s buzdítólag hatottak a későbbi írókra. Bsensky Rudolf, gr. Kemény József mindig a megbecsült egyháztörténetírók között foglalnak majd helyet.

Ilyen egyháztörténelem író *Szeredai Antal*. 1740-ben Míkfalván született. 1758-ban a jezsuita rendbe lépett. A próbaévet Kolozsvárt töltötte el, 1773-ban szentelték pappá. Nagybányán a humaniorák osztályában tanított. A rend eltöröltetése után világi pappá lett; később gyulafehérvári kanonok és nagyprépost, küüllői főesperes, az erdélyi kir. tábla elnöke. Meghalt 1799-ben.

Műveit latin nyelven írta meg. Nevezetesebbek: *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transylvaniae*, vagyis az erdélyi egyházmegye régi s újabb püspökeinek sora. Más jeles műve a székesegyház feliratairól szóló összeállítása. Magyar nyelvű munkája: Szentírásbeli dolgokról való beszélgetések. A püspökökről szóló munkája legismertebb. Röviden írt, följegyzései kiegészítésre szorulnak, mindamellett első feldolgozásban tárgyalják a püspököket.

Szintén latinul írta műveit a kolozsvári születésű *Losteiner* (Halász) *Leonard* (1744—1826), akinek nevéhez fűződik a csíksomlyói kegytemplom építése. Tizenkét éves korában lépett a ferencrendbe. Kimerítő részletes leírást közöl a csíksomlyói ferences házról és kegy-szoborról. Megírja az erdélyi ferencesek történetét több kötetben. Magyar és világtörténeti eseményekről, egy-

házi és politikai alakulásokról emlékezik meg a *Theatrum Orbis Christianae Hungarico Transsylvanicarum* c. művében, amelyet a későbbi írók előszeretettel használtak forrásmunkául.

Losteiner kéziratai a mai nap is foglalkoztatják a szakköröket, mert korának ő a legszorgalmasabb adatgyűjtője és az egykorú események megőrkítője.

Csíksomlyón halt meg és a templom kriptájában temették el.

Egyháztörténelmi adatgyűjtésben sokat tett *Imets Fülöp Jákó*. 1837-ben Tusnádon született. Rokona volt Kovács Miklós püspöknek. Gyulafehérváron a gimnáziumban tanított, majd Csíksomlyón mint igazgató működött. Azután kanonokká lett, 1912-ben halt meg. A székelység érdekében sokat fáradt. A székely kivándorlás okait tanulmányozta, annak megszüntetésére időt, fáradságot szentelt és nagy anyagi áldozatot hozott. A székely diákság szállás viszonyairól cikket írt. Sokat utazott (Moldova, Havasalföld, Franciaország), több nyelvet megtanult, a történelemben különösképpen kiképezte magát. Sok történelmi értekezést írt.

Az utókort nagy hála kötelezte „Erdély püspök-megye krónikája a XIX. században” című több kötetre terjedő Írott adatgyűjteményével. Aki e kor egyháztörténelmét megírja, e gyűjteményben értékes adatokat talál.

A gyulafehérvári kanonokok sorából *Beke Antal* neve messze kiragyog. 1838-ban Baróton született. Teológiai tanulmányait Bécsben végezte. 1860-ban szentelték őt pappá. Brassóban volt káplán, majd Gyulafehérvárott tanár. Ugyanakkor az egyházjog s történelem előadója, egyben tanulmányi felügyelő a szemináriumban. 1866-ban szentszéki ülnök, megyei könyvtáros s lelkiigazgató. 1867-ben püspöki titkár, a következő évben a papnevelő igazgatója. 1872-ben lett kanonok, a Történelmi Társulat tagja. 1913-ban halt meg 76 éves korában.

Történelmi munkái közül ismertebbek: Az erdély-egyházmegyei papnövelde története; A kolozsmonostori konvent levéltára. A Batthyány-könyvtár kéziratait, a káptalan levéltári anyagát ismertette, az egyház-

megye XVI. századbéli képéről írt. A székesegyház története kéziratban maradt fenn. Történelmi forráskiadásai, a folyóiratokban, szaklapokban megjelent tanulmányai az avatott író és tudós dicséretét hirdetik.

Régi latin és magyar nyelvű kéziratok olvasása, megértése nagy feladat elé állítják a történetírót. A forrásközlő munkája még nehezebb, mivel a kiadással nagy felelősséget is vállal. Beke azok közé tartozott, a kik az oklevelek olvasásában jártasak, a középkori latin nyelvet jól ismerik. Az ilyen képzettségű történetkutató maradandó értékűt alkot, mivel a gyengébben képzett írók forrástanulmányait lényegesen megkönnyítik.

Az egykorúak őt jószívű embernek, szigorú tanárnak, anyagi ügyek kezelésében balkezesnek ismerték. Tekintélyét mutatja, hogy mint püspökjelöltet is emlegették.

Dr. Biró Vencel.

Dr. Bochkor Mihály.
1878—1920.

Az erdélyi róm. kat. Státus igazgatótanácsánál 1903-ig alkalmazott Dr. Balázs András akkori igazgatótanácsi jegyző tordai plébánossá neveztetvén ki, helyébe ugyanazon évben Dr. Bochkor Mihály ügyvédjelölt választatott meg ideiglenesen, s a következő évben véglegesen ezen intézményhez titkári minőségben.

Dr. Bochkor Mihály 1878-ban született székely nemes családból. Apja mint kir. kúriai bíró hunyt el. A fiatal Bochkor kezdetől fogva különös kedvet mutatott a tudományos munkálkodás iránt. Erre a státusi igazgatótanácsi levéltárban, melynek átszervezési munkájára, mint a levéltár hivatalos öre, hivatalbalépésekor megbízást kapott, bőséges alkalmá nyílt. Már ekkor megfogamzott benne a róm. kat. Státus jogtörténelmi és szervezeti fejlődésének vizsgálatára vonatkozó szándék, melyet meg is valósított.

A titkári állásban 1910-ig, tehát 7 évig működött, mikor 1910 július havában a nagyváradi jogakadémiához az egyházjog és a jogtörténelem tanszékére tanárnak nevezték ki. Egy évre rá, 1911-ben megjelent a titkári működése alatt végzett levél- és okmánytári kutatások alapján írott nagyszabású munkája, „Az erdélyi katolikus Autonomia”. A katolikus Státus jogtörténelmi fejlődésének oknyomozó ismertetését illetőleg mai napig egyetlen alapvető munka, annak ellenére, hogy a jogtörténelmi és szervezeti fejlődés bizonyos vonalain az autonomia szempontjából vannak vitatható részei. E nagy munkát megelőzőleg 1907-ben jelent meg egy 250 oldalas igen érdekes könyve „A katolikus világnézet szociális integratioja” címen. Mélyen szántó bölcséleti és szociális tartalmú megfogalmazásokban boncolja a katolikus világnézetben jelentkező hiányokat. E munkája alapján

kapta meg a tanszéket a jogakadémián. Érdemes ezt a könyvet ma is olvasni.

A váradi akadémiáról csakhamar a pozsonyi egyetemre kerül, de itt csak pár évig tanárkodik, mert az imperium változás már a kolozsvári tudomány egyetemen találja, ahol az egyházi tanszéket látta el. Az egyébként is gyenge szervezetű embert a háború utáni kivételes állapotok és életkörülmények nagyon megviselték. Az egyéniségét és lelkületét annyira jellemző lelkiismeretességgel kisebbségi jogi kurzusokon folytatta a tanári munkát. Egy ilyen alkalommal tüdőgyulladást kapott, s a tüdőtágulásban szenvedő lelkes tudós 1920 november 3-án, 42 éves korában elhunyt.

Dr. Bochkor Mihály az igazi katolikus férfi ragyogó példaképe volt. Rendkívül finom, halk, uri egyéniségével egyszerre rokonszenvet tudott kelteni maga iránt. Ahogy a tudományos munkásságban, épp úgy magán, és társadalmi életében is a komoly és férfias szerénység jellemezte. Mindenek felett pedig buzgó, gyakorlati katolikus életet élt. Korán felismert gyenge egészségi állapota miatt nem alapított családot, s ez még lehetőbbé tette számára a gyakorlati vallásos életbe való elmélyedést. A főtéri és a ferencendi templom közönsége gyakran látott a hét egyes napjain egy közép-termetű, gyérszakállu, szelídarcú, úriembert az áldozató rács előtt. Bochkor Mihály volt ez az uriember, aki épp akkora buzgósággal, mint amekkora szerénységgel ült a hátsó padok egyikében. Komoly tudományossága, nagy intelligenciája, társadalmi állása révén vezető szerepet vihetett volna a magyar katolikus társadalmi és közéletben, ő azonban többre értékelte a léleknek a csendes visszavonulásban, a feltűnést kerülő életben rejlő nagy és értékes nyugalmát. Ez a jellemvonás volt az alapja egyéniségének, életének, munkásságának, sőt halálának is, melyet férfikora delén mély alázatossággal, példás belenyugvással várt, miután hívő lélekhez illő módon elkészült az utolsó útra.

Viszonylag keveset élt ahhoz, hogy tudományos téren mutatkozó kiváló képességeit teljesen kifejleszthette volna. Mint az egyházmegyei önkormányzat és az egyházjog kiváló ismerőjének, az önkormányzat körül az

utóbbi években vívott erős küzdelmekben értékes hasznát vehették volna. Az 1921. évi státusgyűlés jegyzőkönyve ezekkel a szép szavakkal jellemezte Bochkor Mihályt: „Úgy járt közöttünk ez a kiváló képzettségű, buzgó, vallásos egyetemi tanár, mint egy élő szent, aki alázatosságával, embertársai iránt érzett nagy szeretetével és tiszta életével mindnyájunk tiszteletét érdemelte ki.” Valóban ezek a szavak túlzás nélkül jellemzik Bochkor Mihályt.

Sírjában porai összelegyedtek az anyafölddel, de munkáiban és fennmaradó emlékezetében tovább él az a szellem, mely a jelen és főként a jövő katolikus férfainak példát adhat: hogyan kell a munkában a társadalmi és az egyéni életben — katolikusnak lenni.

Dr. Pap Jánossy Béla.

Dr. Farkas Lajos.
1841—1921.

Katolikus közügyek fellendítése lelkes munkáballók kitartásától függ. Céltudatos elgondolások, cselekvések sok vallási intézményt felvirágoztatnak, ha azok támogatására meg van a jószándék és a munkában való részvétel.

Ilyen lelkes katolikus munkás és egyben vezető volt Farkas Lajos, a kolozsvári egyetem nagynevű tanára, az Erdélyi Római Katolikus Státus egyik legmunkásabb, legnevezetesebb belső embere.

1841-ben Boncidán született. 1869-ben a szebeni jogi főiskolán, majd 1872-ben a kolozsvári egyetemen lett tanár. A római jogot adta elő, amelynek tudományos irodalmi művelésével nagy nevet szerzett. Főbb művei: A római jog történelme; A becsület általános jelentősége a mai római jogrendben.

Érdemes irodalmi munkásságáért őt a T. Akadémia és több társulat tagjai közé választotta. Számos kitüntetést kapott, így miniszteri tanácsosi címet is viselt.

Vallási tevékenységét főleg a Kat. Státus kebelében fejtette ki.

A Státus története 1873 óta szoros kapcsolatban van vele. Az autonomia szervezete kialakulásának eme kezdő éveiben oly fegyelmezett, jogász elme, mint az övé, megbecsülhetetlen értéket képviselt. Tudását, bölcs mérséklettel irányított szónoki erejét sohase késlekedett a státusgyűléseken, különösen szervezeti és iskolai kérdésekben hasznosítani. Véleménye a Státus szervezetét illető jogi kérdésekben döntő súllyal esett a mérlegbe.

Értékes egyéniségének elismerése volt, amidőn az

1873-ik évi státusgyűlés az akkor még csak 32 éves férfit tb. előadóvá választotta. Azóta egész halála napjáig viselte e tisztséget, az utóbbi időben ezenfelül az elnök helyettesítését is. Egyforma ügyszeretettel, soha nem lankadó kötelességtudással vett részt a Státus ügyeinek intézésében. Az igazgatótanácsi üléseknek állandó tipikus alakja volt, bölcs tanácsaival irányt jelölve a nagy horderejű kérdésekben, egészséges humorával, nyugodt belső világnézetével súlyos bonyodalmakban megjelölve a kivezető utat. Keserű Mózes halála után, 1874-ben, Veszely Károly új referens megválasztásáig 6 hónapon át oly hozzáértéssel s buzgalommal végezte a referensi teendőket, hogy 1874. évi státusgyűlés az elnöklő püspök indítványára neki jegyzőkönyvi köszönet mellett jutalomdíjat szavazott meg. Ő a megszavazott összeget a tanári nyugdíjalap létesítésére ajánlotta fel.

Mikor a Fogarasy Mihály püspök-féle Lyceum Academicum életbeléptetésére az 1900-as években vegyes bizottság szerveztetett, a bizottságba az igazgatótanács részéről őt is kiküldték, mint akit szervező ereje kijelölt arra, hogy e nagy alapítványnak ő legyen egyik avatott létrehívója. Az időviszonyok nem engedték meg, hogy e nagynevű püspök alapítványa rendeltetésének átadásék, ám a bizottsági iratokban Farkas Lajos által lefektetett tervek a Fogarasy-féle Akadémia életbeléptetésének alapvető irányelveit képviselték.

A római jog nagy ismerőjének nem közönséges egyház jogi tájékozottságát a Státus sokszor tapasztalta. Ő állandóan lépést tartott a korrallal, tudásával sohasem ment ki a divatból, a régi ember mindig új volt, a diplomata alkalmazkodásával tudott beilleszkedni az események sodrába.

A korszellemnek megértése indította arra is, hogy az 1917. évi státusgyűlés elé a Státus ügykörének szociális irányú kibővítése érdekében javaslatot terjesszen. Feltétlen optimizmusa megmentette őt az élet-emésztő csalódásoktól. A Státus évkönyvei ékesen beszélő tanúi lesznek az ő kiválóságának. Érdemes munkálkodása után 1921-ben halt meg, 80 éves korában.

Dr. Balázs András.

Báró Jósika Sámuel.
1848—1923.

E néven két kiváló családtag áll egyszerre előttünk: egyik a kancellár, a másik a miniszter. A kancellár Jósika Sámuel (1805—1860), fia volt Jósika Jánosnak, Erdély kormányzójának (gubernátor). A gubernátor a legnagyobb katolikusok között foglal helyet. Mint politikus magas kitüntésekben részesült. Fennmaradt a róla szóló gyászbeszéd és útinaplója, amelyben velencei és trieszti útjairól olvashatók értékes feljegyzések. Felesége, gróf Csáky Rozália is fáradhatatlan, alkotó erővel megáldott nő volt. Jótékony nőegyletet alapított, az árvákat nagy anyagi áldozatokkal segítette. A kiseddóvó, népnevelés ügyét felkarolta, Kolozsvárott megalapította az első katolikus napközi otthont. Részben az ő munkássága vetette meg alapját a város sétaterének. Cukorgyárat alapított, selyemtermelést honosított meg a szegények foglalkoztatására.

Jósika Sámuel kancellár ritka kiváló tehetségének, szónoki képességének, megfontolt gondolkozásának tulajdoníthatta, hogy fiatalon fényes állásba került. Nemes cselekedetei abból a magas felfogásból keletkeztek, hogy minden helyes tett önmagában hordozza jutalmát. Egyenes, meggyőződéséhez ragaszkodó férfiú volt, aki emellett előzékenységével és ritka szellemi tulajdonságaival magát megkedveltette. A politikában a mérsékelt haladás elvét vallotta. Adománya és tevékenysége révén az Erdélyi Múzeum Egylet egyik legnagyobb nevű alapítója.

Testvére, Jósika Lajos, a katolikus közügyek előbbvitelében szerzett maradandó nevet. Az Erdélyi Róm. Kat. Státus világi elnöki tisztét töltötte be olyan idő-

ben, amikor a Státus belső szervezése erős lendületet kapott. Az egyházi elnöknek: Fogarasy Mihály püspöknek volt jobbkeze és segítőtársa. Jósika az egyházi autonómiától a katolikus szellem erőteljes ébredését várta. Ennek érdekében beszélt és cselekedett, ahol csak lehetett. Eszes, férfias, szinte túlságosan erőteljes egyénisége segítette őt törekvéseiben. Mint lovagias s kiváló sportember, nagynevű politikus volt ismeretes.

A Katolikus Státus világi elnöki méltóságában utóda s a tevékenykedésben követője fia, Jósika Sámuel.

Jósika Sámuel 1848-ban született. A gimnázium első osztályait a kolozsvári piaristák vezetése mellett végezte, magasabb tudományokat Angliában és Pozsonyban tanult. Fiatalon Kolozs-megye főispánja lett, majd képviselő, államtitkár, főrend, 1895-ben meg miniszter. 1912-ben főrendiházi elnökké választották. A világháború után a romániai magyarság politikai szervezésében munkálkodott. A Magyar Szövetségnek, utóbb a Magyar Pártnak volt elnöke. Igazi nagysága s szervező ereje ez elfoglaltságban bontakozott ki. A fiataltságot megszegyenítő tetterővel fáradozott, magas kora és betegeskedése nem tartották őt vissza a munkától.

Tevékenykedése a nép szeretetéből merítette erejét. A nép megbecsülésének és a vele való összekapcsolódásnak szükségességét nem szűnt meg hangoztatni.

Mint a Státus világi elnöke s igazgatótanácsos három évtizeden keresztül nagy szerepet vitt a katolikus közéletben. Mailáth püspöknek belső tanácsadója s segítőtársa volt az ügyek intézésében.

A Státus közgyűlésein és tanácskozásaiban nagy tekintélyével irányítólag hatott. Kiváló gazdasági érzékével a Státus anyagi viszonyai elrendezésében is jótékonyan közreműködött. Nevéhez fűződik az egyházmegyei önbiztosítás létesítése, a státusi vagyon kezelési szabályzat jóváhagyása, a számvevőség beszerzése.

Mint ember zárkózottnak, szinte büszkének látszott. De szívében melegség honolt, amelyet bizalmas körben, főleg gyermekek között lehetett észrevenni. Konzervatív, de nem megmerevedett gondolkozásmódja visszatartotta őt a hirtelen elhatározásoktól. Történelemked-

velő és a családi multat nagyrabecsülő tudományos ember volt, aki a családi levéltárban szívesen jegyeztetett. Szurdukon s több helyen szép könyvtárt állított össze. 1923-ban halt meg, hetvenötéves korában.

Dr. Biró Vencel.

Pál István.
1854—1935.

Aki egyszer látta vagy hallotta beszélni Pál Istvánt, az könnyen maga elé tudja képzelni nemesveretű alakját, mert tekintetében és beszédének logikus felépítésében olyan sajátságokkal rendelkezett, melyek emlékét megőrizték az utókor részére. Gondolatait szavaiban nagyszerűen el tudta rejteni és a szájszökletén meghúzódó mosolyból mindig ki lehetett venni azt, aminek hangot adott egy alkalommal káplánja előtt: kedves tisztelendő úr, gondolatokban mi sem szűkölködünk.

Pál István pápai prelátus, címzetes apát és tiszteletbeli kanonok, a bukaresti parlament szenátora, az erdélyi római katolikus Státus referense, székelyudvarhelyi plébános és főesperes valóban széleslátókörű ember volt és székely fajának minden jótulajdonságát özpontosította magában. Hatalmas munkaterén pedig alkalma volt elég arra, hogy gondolatait apró pénzre váltsa és kamatoztassa.

Pál István 1854 augusztus 15-én született a három szék megyei Szentkatolnán és Székelyudvarhelyen húnyt el 1935 november 19-én. A plébánia templom fölött emelkedő temetőben kopjafás síremlék alatt porlad a teste, de emléke sokáig fog élni az erdélyi egyházmegye történetében, melynek néhány lapjára cselekvőleg írta be nevét.

Tanulmányait Szentkatolnán kezdette és folytatta Kézdivásárhelyen, Kolozsváron, Gyulafehérváron és Egerben 1878 július 25-én fejezte be, mikor pappá szentelték. Csak egy évig káplánkodott. Akkor püspöke Gyulafehérvárra hívta a gimnázium és teológia mellé tanárnak, ahol tizenegy esztendőt töltött. Innen Kolozsvárra került mint az Erdélyi Róm. Kat. Státus előadója, ahol az ő kezébe futottak össze a kiterjedt egyházmegye

gye önkormányzati szervének gazdasági, tanügyi szálai.

A század elején az egyházmegyei tanintézetek életében új fejezet kezdődik. A belső reformmozgalmaknak külső megnyilvánulása volt a hat főgimnáziumnak és három fiúnevelő intézetnek új palotája és a kézdivásárhelyi gimnáziumnak teljes foku kiépítése.

Nem volt társadalmi megmozdulás, ahol Pál Istvánnal nem találkoznánk. Mint szervező és szerkesztő jelenik meg Gyulafehérváron. A Közművelődés szerkesztésével paptestvérei körében tűnik fel neve és munkássága. Dolgozik a püspöki székeséknél, de érdekli a kaszinói élet, a megyei történelmi és régészeti társulat, tagja a törvényhatósági bizottságnak, ahol mindig van mondanivalója.

Közéleti és társadalmi tevékenységének csúcspontja azonban a Kolozsváron töltött huszonegy esztendő, mely nemcsak a munkatér kiszélesítését jelentette, hanem életének javarészét is felemésztette. Mint tanügyi előadó teljes megértéssel viseltetett a tanítók és tanárok anyagi helyzetével szemben, amelyet megfelelő színvonalra emelt. Pedagógiai munkásságát nem fejezte be, mikor megváltott a gyulafehérvári gimnázium igazgatásától, csak a távlatok nőttek meg; amelynek beszédes bizonyítékai a tanügyi beszédek.

Kolozsvári tartózkodása alatt szervezi meg a katolikus egyetemi ifjúságot a Szent Imre Egyesületben, hogy a kor liberális eszméivel telített egyetemi ifjúság lelkében a katolicizmus magasztos eszméit elcsiráztassa és ezzel a szebb magyar katolikus élet jövőjét Erdélyben előkészítse.

Szónoki képességeinek megcsillogtatására is volt elég alkalma az évenként megtartott Státuszgyűléseken, ahol nem a szónoki beszéd lendületével, amelyben Ugron Gábor, a nagy rabonbán, vezetett, hanem váratlan fordulataival tűnt fel és valóságos élvezetet jelentett éles dialektikájának lesújtó ereje vagy védekező beállítása.

A sok sikert jelentő előadói székét 1911-ben cserélte fel a székelyudvarhelyi plébániával, hogy folytassa gr. Mikes János megkezdett munkáját, amelynek az idő azon két évtized alatt, melyet itt töltött, nem kedve-

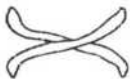
zett. Világháború, román megszállás, haladó idő már a nyugodtabb elfoglaltságot kívánta volna s nem az egyházmegye legnehezebb főesperesi kerületének irányítását és egy elég nehéz plébániának vezetését.

Örömmel ment az új helyre és tiszteletet váltott ki mindenhol megjelenésével és amikor a testi erő gyengülőben volt, szellemi fölényével föltétlenül pótolta a hiányokat. Mindenki készséggel hajlott meg tudása, tekintélye és tapasztalata előtt.

Halála előtt másfél évvel vált meg a plébánia vezetésétől. 1934 április 1-én búcsúzott el híveitől, akik megilletődve vették körül aranymisés főpapjukat, aki a jól megszolgált nyugalmat már nem sokáig élvezhette.

Jellegzetes alakja, megfontolt beszéde, határozottsága, nagy munkabírása és hosszú életkora a közéleti nagyságok közé emelte és ott is van az ő helye.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Dr. Hirschler József.
1874—1936.

1874. évben született. Középiskolai tanulmányait a budapesti piarista és az esztergomi bencés főgimnáziumban végezte. Teológiát Rómában tanult. Mailáth püspök hozta őt Erdélybe. A Báthory-Apor szemináriumnak volt az igazgatója, 1906-ban kolozsvári plébános lett, főesperes, kanonok, majd pápai prelátus.

Mindíg a szépet kereste. Amikor oltáron és szószéken állt, vagy álmait iskolák és intézmények alapításával köbe, és ércbe merevítette, amikor a valóságban avagy lélekben Rómát járta, vagy nagy tudással és művészi ihlettel Dantét olvasta, élvezte, magyarázta, mindig a szépség vonzotta, mint mágnes a vasat, Nap a bolygót. A pap és szakember áhítatával vizsgálta meg a templom mindenik oltárát, ablakát, ajtaját, képét, faragványát, mindenegyes követ, hogy az épületből, berendezésből és környezetből kihozhassa azt az esztétikai összhatást, amely a vallásos érzelemnek, az ember legemelkedettebb hangulatának felkeltésére alkalmas. A munka haladt, a templom megújult. Megújult külsejében, de megújult lélekben is. A hitélet renaissance-ja járt a restaurálás nyomában. Mert a plébános fáradhatatlanul agitált, prédikált, gyóntatott, előadásokat tartott, kongregációkat alapított és vezetett. Minden szereplésére gondosan készült, maga mondta, hogy napokig, sőt néha hetekig tartó készüllet nélkül sohase lépett szószékre. Pedig a tudás gazdag tárházát s az érzelmek mélységes, tiszta hevét hordozta agyában és szívében. Ész és szív, tudás és lelkesedés vonzották az embereket, s beszédeit, melyek egy nagy lélek örök célok felé való költői szárnyalásai voltak, mind többen és többen hallgatták, a templom benépesült.

A fiatal plébános, öntudatosan előre látja, hogy a

templomot a hitvallásos iskola tölti meg étellel, templombajáró, Istenhez emelkedő ember abból lesz, akibe kicsiny korától kezdve beidegződik a fölfelé emelkedés misztikus, örökemberi vágya. Iskolaépítéshez fog. Iskolaépítő programjának első állomása az óvoda és elemi iskola. Először a kicsinyekről gondoskodik, s 1907-ben megnyílnak az Auguszteum új épületének kapui, ahol ma is több, mint 300 óvodás és elemi iskolás leányka tanul, futkos és zajong a szép, tágas, tiszta iskolatermekben. Új iskolaépület nyolc tanítónővérnek és 300 tanulónak, már ez is messze jövőbe kiható, maradandó alkotás. Felépítése mégis csak kis szárnypróbálgatásnak bizonyult az alkotás hevébe lendült Hirschler munkájában. Nagy, díszes, modern iskolapalotáról álmodott, ahol nemcsak híveinek tanulnivágyó gyermekei találnak otthont, hanem ahová messzi idegenből hozzák a szülők féltett kincseiket, az ifjúságot. Álmát merész akarattal s rengeteg munkával valóra váltotta s egy pár lelkes munkatárs segítségével fölépítette, majd kibővítette a Marianumot, ezt a hatalmas, modern leánynevelő-intézetet. Egymásután nyílnak meg a különböző tagozatok: elemi, polgári, felsőkereskedelmi, főgimnázium, egyéves kereskedelmi tanfolyam, zenetanfolyam, kézimunka-szaktanfolyam, háztartásiskola, polgáritanárképző, újabban kereskedelmi liceum s kezdettől fogva mind jobban bővülő bennlakás. Az egyik évben 72 tanár s 1621 tanuló vallotta otthonának a Marianumot. Az intézet híre túlszárnyalta országrészünk határait, s mindenfelől sereglettek a leányok Hirschler József intézetébe. Mert az övé volt az intézet nemcsak azért, mert ő építette, hanem mert minden féltő aggodalma és szeretete feléje irányult. A közel 20.000 hívő felelősséggel teljes lelki gondozása, egyéb társadalmi és gazdasági rengeteg elfoglaltsága mellett hosszú éveken át mindennap szakított időt arra, hogy a Marianumba betopponhasson. Nemcsak alapítója és főigazgatója volt, hanem gyóntatója, tanára, ki a legkülönbözőbb tárgyakat tanította, s ha kellett, helyettesítette, tanári gyűléseken elnökölt, osztályozott, misézett, tanévet nyitott és évet zárt, dicsért és feddett, vizsgáztatott és jutalmat osztott, kirándulást és kongregációt

vezetett, játszott és beszédeivel magával ragadott. Úgy lett, ahogy álmodta: a leányok tizezrei jöttek távol vidékekről intézetébe s vitték mindenfelé szerteszét magukkal a Mariánum termeiből, óráiról, szelleméből a vallásosság, szépség és idealizmus tüzet, hogy sok-sok kis családi körben, ahol mint hitvesek és anyák középpontok lettek, tovább élesszék és őrizzék azt a tüzet, melynek lángragyújtója, legfőbb élesztője és őre Hirschler József volt.

Építőmunkájának a Marianum se szabott határt. Tovább tervezett és dolgozott s nagyszerű előrelátással tízmilliókat érő hat gyönyörű, korszerű bérpalotát varázsolt a sétatéri nagy plébánia-telekre, amelyeknek hasznobére hatalmas beneficiumot jelentett a plébánosnak, jövedelmet az egyházközségnek.

Ehhez a felbecsülhetetlen értékű építő alkotáshoz erőt és lendületet a hit mellett a tudományból és művészetből merített. Nap-nap után reggel négy órakor kelt s a hajnalba simuló éjszaka csendjében írta tudományos és művészettörténeti cikkeit, könyveit, nem sikerekért, tudományos babérokért, hanem a tudományért önmagáért, elsősorban a maga szórakoztatására és felemelésére. Kutatásainak egyik tárgya az egyházművészet és Róma volt. Róma a császárok dicsőségének romjaival s a pápai trónt övező, fölülmulhatatlan művészi alkotásokkal. Vonzotta Róma ifjúsága emlékeivel — hét évet tanult itt a Germanicumban — s kultúrtörténeti egyetemességével. Hisz nincs a világon város, amelynek emlékei annyira összesűríténék az egész emberi faj történetét, küzdelmeit, dicsőségét s a dicsőség mulandóságát, mint éppen Róma. Az örök városon nemcsak egy vagy két művelődéstörténeti korszak uralkodik, hanem az újra és újra megifjodó s ma is rohamos fejlődésben levő város a művészetek fejlődése minden korszakának bélyegét magán hordja. Emlékeiből a történetkutató szinte az egész emberiség történelmét rekonstruálhatja. Aki művészi remekeit ismeri, az egész emberiség története minden korának és korszakának művészettörténelmét megtanulta. Hirschler ismerte az örök várost, csodás tájékozottsággal igazodott el évezredek művészeti emlékei között. Munkái: A szentmise

Rómában, A kereszt az egyházművészetben, Assisi Szt. Ferenc és a kultúra stb. stb., továbbá két hatalmas, ropant ismerettel és művészi, lebilincselő előadással megírt s meglepő gazdagsággal illusztrált nagy műve: *A Vatikán élete és művészete* s *A Szent Péter-templom Rómában* bizonyosságai annak, hogy az egyházművészet és Róma kincseit kevesen ismerték jobban a nagy nyugati nemzetek fiai közül is, mint Hirschler József. Pedig hiányzott nála a szaktudós aprólékos, elemző módszere. Ez a hiány azonban nagyon sokszor érdemmé vált, mert az Istenadta tehetség bámulatos intuíciójával tudott átsiklani az aprólékos esetlegesség fölött s látta meg a jellemző, egyetemes szempontokat. Az ismeret, tudás és nagyszerű tájékozottság szintézisei ezek a munkák, amelyekben nem érzik a kutató robotja, a kőműves és ács erőlködése, hanem a szívember lendülete és lelkesültsége, az építőművész teremtő ereje.

A könnyedség s a szintézis ereje jellemzi irodalmi tevékenységének másik területén való munkásságát: a Dantet magyarázó előadásait, cikkeit, könyveit is. Pedig Dante költészetének mélységeibe behatolni csak kivételeseknek adatott meg. Az ó- és középkor történetének számtalan apró eseménye, adata, szóbeszéde, anekdotája, pletykája s az emberi életet a földhöz kötő salak és törmelék állja útját annak, aki felkészületlenül, vagy a hit áhítata nélkül áll a Divina Comedia főszege nézőterére. Hirschler József lelkének és hitének szárnyaló ereje s tudásának gazdagsága folytán hivatott volt interpretálni a középkor legnagyobb költőjének örökéletű nagy művét. Lelkesen vállalta ezt az önként magára rótt feladatot is. 1921-ben, Dante halálának hatszázéves fordulóján városról-városra előadásokat tartva, s később nagy elfoglaltsága s a vállaira mind súlyosabban nehezedő terhek ellenére is az Infernoról és Purgatorioról díszműveket írva — a Paradiso csonkán maradt — hirdette a hit és Dante költészetének örök szépségeit.

Miként szétosztotta anyagi kincseit, lelke gazdasága is a közösség kincse lett. E gazdag lélek szépségkereső nyugtalansága s alkotó ereje kőben és épületben, szellemben, gondolatban és irodalmi művekben olyan

értékeket hagyott hátra hatvankét éves élete nyomán, hogy azok hosszú időn keresztül üdítő forrásai legyenek a hitet, kultúrát, tudományt, művészetet, szépséget és idealizmust szomjazó embereknek.

Dr. Rózsa József.

Dr. Bitay Árpád.
1896—1937.

Istennek nagyértékű ajándéka volt ő, akit nehéz időkben súlyos feladatok betöltésére és új utak megmutatására adott nekünk. Sok hálával tartozunk neki, elsősorban azzal, hogy életét és munkásságának értékeit számba vegyük s nemes alakját az erdélyi nagyok Pantheonjában elhelyezzük.

Dr. Bitay Árpád 1896 július 20-án született Budapesten csíki és háromszéki származású székely szülőktől, akik az ezredévi kiállítás megtekintése végett éppen a magyar fővárosban tartózkodtak. Ennek emlékére kapta az Árpád nevet. Középiskolai tanulmányait végig tiszta jelesen, a római katolikus Státus főgimnáziumaiban, Kolozsvárt, Brassóban és Gyulafehérvárt végezte. Vallásos lelkülete a papi pályára ösztönözte, s a középiskola utolsó két évében a gyulafehérvári teológia filozófus növendéke volt. Pályaválasztásától a háború térítette el. 1915 júniusában az érettségi vizsgálatot alighogy letette, katonának hívták be s rövidesen hadapród-örmesteri rangban a Doberdóra került. Rövid megszakítással 30 hónapot töltött az olasz fronton, ahol kétszer könnyebben megsebesült, hatszor kitüntetésben részesült, s közben zászlós, majd hadnagy lett. Közben tanulmányaira is gondolt, s ezért beiratkozott a kolozsvári egyetem jogi karára. 1918 szeptemberében tanulmányi szabadságot kapott, s Kolozsvárt találta az összeomlás. Rövid egy év alatt tanulmányait befejezte, s 1919 június 4-én doktorrá avatták a debreceni egyetemen.

A jogi doktorból, amikor diplomája kevés kilátással kecsegtette, rövidesen a legtudósabb középiskolai tanár lett. Az 1919—20. tanévben a gyulafehérvári főgimnáziumban kezdte meg pályafutását, s alig egy év alatt

olyan hírnévre tett szert, hogy 1920 őszén már a nagy-hírű Marianum hívta meg tanárának. Közben beiratkozott a kolozsvári egyetem bölcsészeti karára, ahol 1922-ben a történelemből és a román irodalomból kitüntetéssel szerzett tanári képesítést. 1925-ig tanított a Marianum különböző tagozatain, amikor a súlyos gondokat okozó iskolai kérdésekre való tekintettel az erdélyi róm. kat. Státus igazgatói rangban a tanügyek élére állította. Itt működött 1927 tavaszáig, amikor tudományszomjából ismét beállt diáknak a berlini és a lipcsei egyetemeken, ahol a román és szláv nyelvek tanulmányozásával három félévet töltött. Visszatérése után hamarosan a gyulafehérvári teológiának lett a tanára, ahol élete végéig a román és a latin nyelveket tanította. 1931-ben a Iorga-kormány a kisebbségi minisztérium magyar osztályának vezetőjévé nevezte ki helyettes államtitkári címmel, s ebben a minőségben hasznos szolgálatokat tett az erdélyi magyarságnak. Ugyanebben az évben a közbizalom az Egyházm. Tanács igazgatótanácsosává választotta meg, s azt a sok munkát és szolgálatot, melyet az egyházmegye érdekeinek védelmében végzett, a római Szentszék ez év tavaszán a Nagy Szent Gergely-Rend lovagkeresztjével jutalmazta. Az állam a Román Korona Rend lovagkeresztjével, városa pedig, mint legtekinélyesebb polgárát, az alpolgármesteri tiszttel tüntette ki. Érdemei tudományos részről is nagy elismerésben részesültek. Tagja volt az Erdélyi Kat. Akadémiának, az Erdélyi Irod. Társaságnak, a Kemény Zsigmond irod. Társaságnak, 1930-ig főtitkára az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, a romániai Országos Tanügyi Főtanácsnak és választmányi tagja a magyarországi Irodalomtörténeti Társaságnak. Egyre súlyosabban kibontakozó jelentősége és pályája vajjon hová emelkedett volna, ha életünknek ez a tartó oszlopa férfikora küszöbén hirtelen ketté nem törik?

Az Úristen rendkívüli talentummal ajándékozta meg dr. Bitay Árpádot, s ő ezzel a talentummal úgy gazdálkodott, hogy neve hallattára büszkeség töltötte el a szívünket. Olyan különleges szellemi képességekkel rendelkezett, amilyenek ritkán jutnak embernek osztályrészül. Afféle ritkaság volt ő, amilyen évszázadok alatt

talán egyszer sarjad ki a székely-magyar televényből. Mindenekelőtt a lenyűgöző memóriájával döbrent meg mindenkit: benne a magyar, a román történelem és a világhistoria minden adata mérhetetlen mennyiségben volt elraktározva. Minden történeti esemény és adat egyetlen elolvasásra végérvényesen emlékezetében ragadt. Ez a különleges terjedelmű memória vezette a nyelvek tanulásához is. Már gimnázista korában gyors egymásutánban megtanult négy latin szótárt, mégpedig oly tökéletességgel, hogy a legfurfangosabb erőlködéssel sem lehetett megfogni. El is sajátította úgy a latin nyelvet, hogy klasszikus szépséggel beszélt. Ez volt az alapja nagy nyelvtudásának, amely bámulatra készítetett mindenkit. Amikor az uralomváltozás bekövetkezett, egy-kettőre megtanulta a román nyelvet, mintha belé született volna. Saját vallomása szerint egyforma könnyedséggel beszélt és olvasta az olasz, román, francia, spanyol, német, angol, szlovén, horvát, szerb, cseh, lengyel, bolgár, eszperantó, latin, görög és új görög nyelveket. Azért csak ennyit, mert sok elfoglaltsága miatt többnek megtanulására nem jutott ideje. Ha életét az Úr kegyelme tovább nyújtja, egykor talán a Mezzofanti hírnevét is megtépázta volna.

E nagy tudás nagy mennyiségű könyvet, cikket, tanulmányt termelt. Ezeknek csak az összeszedése próbára tenné a kitartó munkát. Legfontosabb az a működése, melyet 1923-tól 1937-ig minden nyáron a Jorga szabadegyetemén fejtett ki. Itt sorozatos előadások keretében a magyar irodalom egész fejlődését bemutatta a román hallgatóságnak. Előadásait a román újságok és folyóiratok minden alkalommal bőséges tartalmi ismeretésekkel értékelték, s így az a nagy jelentőség fűződik hozzájuk, hogy az ókiráltságbeli románság nagy tömege belőlük értesült először a magyar szellem színvonaláról és európai értékű megnyilatkozásairól. Általában fáradhatatlan volt a magyar irodalomnak a románság közt való terjesztése és ismertetése érdekében. Így románra fordította Jókai öt novelláját, Szigligeti Liliomfi című bohózatát, Bérezik Árpád három egyfelvonásosát, Gárdonyi, Mikszáth, Herczeg Ferenc s az utóbbi évek majd

minden jelesebb erdélyi magyar novellistájának egy-egy elbeszélését. Minden nagyítás nélkül elmondható, hogy senki sem tett annyit, mint dr. Bitay Árpád, hogy a románság a magyar irodalmat és szellemi életet megismerje. Legnagyobb öröme és jutalma az volt, ha irodalmunknak a románok között elismerést és megbecsülést tudott szerezni.

Viszont a magyar közönségnek is gyakran tolmácsolta a román elbeszélők jelesebb novelláit és a drámaírók nevezetesebb alkotásait. Múlthatatlan érdeme marad, hogy magyar nyelven a román nyelv első tudományos feldolgozását nyújtotta, s magyarul megírta a román irodalom történetét, amelyről Jorga egy francia nyelvű szemlében úgy nyilatkozott, hogy a legjobb román irodalomtörténet. Tudományos és filológiai munkásságának is legkedvesebb területe a magyar-román szellemi kapcsolatok keresése volt. A különféle folyóiratokban szétosztott adatainak és adalékainak tekintélyes mennyisége a maga nemében páratlanul álló olvasottságának bizonyossága, amely nemcsak a magyar, hanem a román tudományosságot is hálára kötelezte, több olyan felfedezést téve, amit csak az ő nagyarányú tájékozottsága hozhatott felszínre. De nem foglalta le kizárólagosan ez a terület. Közben két jeles munkát készített: összeállította Erdély jeles katolikus papjainak sorát a legrégebb időkől a közelmúltig, s egybefoglalta a moldvai magyarság történetét a rávonatkozó irodalommal, nyilván azért, hogy e fontos és el nem hanyagolható kérdésre a figyelmet felhívja. És valószínűleg maga sem tudott volna számot adni arról a rengeteg előadásról, melyet Suceavan és Turnu-Severinen kezdve Kolozsvárt, Déván, s általában Erdély minden városában tartott olyan ragyogó elmeéllel és lenyűgöző tudással, mely a hallgatóságot mindig csodálatra ragadta.

Dr. Bitay Árpád a magyarság kulturális becsületéért melegen lelkesedő szívvel úttörő munkát végzett szellemi életünkben. A magyarság ezért kitüntetően szerette, a románság megkülönböztetett módon tiszteletben részesítette. Talán hosszú-hosszú ideig nem lesz, aki ezt a munkát hozzá hasonló felkészültséggel, az ő

elérhetetlen tudásával, emelkedett szellemével és nemes lelkületével folytassa. A kezdet azonban, melyet megindított, emlékét mindig őrizni fogja, a történelembe beírja s az utódok tudatában is felmagasztosítja. Elvesztésében nemcsak a páratlan tudóst sirattuk, hanem az alázatos lelkű, tiszta szívű, becsületes szándékú jó barát és férfias jellem elvesztését is mélyen fájlaltuk.

Dr. György Lajos.

Bilinszky Lajos.
1868—1940.

1940 december 2-án Budapesten keresztül érkezett Szebenből Kolozsvárra, hogy utolsó szolgálatát tegye a hazának és a magyar nevelésnek, de ezt az önmagával és a helyzettel folytatott utolsó küzdelmet nem tudta túlélni. A sok törődésben elfáradt szíve. A fájdalom, hogy egy élet munkáját megsemmisülni látja és az öröm, hogy még valamit tehet a jövőért, oly hevesen és akkora hullámokkal korbácsolták fel életét, hogy december 7-én váratlanul elhunyt.

Bilinszky igazgató ravatalát zokogó nők sokasága vette körül s azokra a könnyekre, melyek utolsó útjára kísérték, rá is szolgált, mert századunk első felében a magyar nevelésnek nagyobb apostola Erdélyben, de talán Magyarországon sem volt, mint Bilinszky Lajos, a szebeni ferencendi nővérek intézeteinek igazgatója. Az erdélyi katolikus nevelés úttörője, szervezője és mintaszerű megteremtője volt ő, aki egy hosszú életet szentelt ennek a fontos kezdeményezésnek és nem eredménytelenül, mert nemcsak ő volt büszke intézetére, hanem azok is, akik onnan kikerültek, tisztelettel gondoltak arra a meleg otthonra, ahol az élet küzdőterére vértették fel, indították el hittel, tudománnyal és szeretettel. Ezek mind tudták, hogy az intézeti életnek lelke Bilinszky igazgató volt.

Bilinszky Lajos Kolozsváron született 1868 január 2-án. Tanulmányait Kolozsváron kezdette, a középiskoláit is ott végezte, a hittudományt pedig a gyulafehérvári és bécsi egyetemen hallgatta mint a Pázmáneum növendéke. Itt ismerkedett meg gr. Mailáth G. Károlylyal, későbbi püspökével, aki az egyházmegye kormányzatában tanácsát a legnehezebb kérdésekben igen sok-

szor igénybevette annál is inkább, mert az 1890-ben felszentelt papot Lőnhárt püspök már 1896-ban szentszéki tanácsossá nevezte ki.

Felszentelése után három évig Brassóban káplánkodott. Innen irányította püspöke Szebenbe a ferencrendi nővérek elemiiskolájához azzal a céllal, hogy annak igazgatását kezébe vegye és a korszerű nőnevelést az erdélyi egyházmegye területén megszervezze.

A fiatal Bilinszky erre a megbízásra, mely előtte egészen újszerűnek tűnt fel, feltette küldő püspöke előtt a kérdést, hogy hol kezdje a munkát és mit csináljon? Ez a kérdés nem volt alaptalan, mert ha összehasonlítjuk az akkori szebeni kis házat a mostani hatalmas intézettel, akkor a magabízó ember kereshette a munkateret. A püspök felelete pedig szabad teret engedett a feszülő erőknél, amikor azt mondta: csinálj, amit tudsz! Ezzel a biztatással indult útnak és ha most az ember arra kíváncsi, hogy mit tudott ő, mire volt képes Bilinszky Lajos, annak a feleletet megadja a szebeni intézet, amelyben el volt helyezve az óvoda, elemi leányiskola, polgáriiskola, tanítónőképző, kereskedelmi iskola és polgáriiskolai tanárnőképző. Ezekhez az iskolákhoz megépítette az intézeti bennlakást, hatvan nővérnek és megfelelő személyzet lakását, hogy ne beszéljünk arról a berendezésről, amely iskolájának szertárait és konyháját jellemezte. A felszerelés beállítására egyetemeken szintén állott. Konyhája jó és olcsó volt, mert a földből kihozott épülettömbök között, amikor intézményeinek fejlesztésére gondolt, akkor annak a középosztálynak leány gyermekeire esett tekintete, akiket kénytelenek kiadni a családból és nem voltak abban a helyzetben, hogy fényes nevelőintézetek költségeit előteremthessék. A leszegényedett középosztály gyermekeit akarta megmenteni főképpen a háború után. Ezért volt Bilinszky intézete a legolcsóbb az összes erdélyi leánynevelőintézetek között.

Közvetlen halála előtt is azt hangoztatta, hogy erre az intézetre föltétlenül szükség van és azért akarta a bécsi döntés után, Északerdély részére megszervezni a második nevelőintézetet. S ennek a lehetősége jelentett

az elviselhetetlen fájdalomban is örömet részére, amely felcsillanó öröm végül megölte a szívét. Szervező útjára már nem indulhatott el.

Nemcsak kitűnő szervező tehetség volt Bilinszky Lajos, mert a szebeni intézete mellett Sepsiszentgyörgyön a hadiárvák részére is építtetett árvaházat és azt is a Szent Ferenc leányaira bízta, melynek anyagi gondjai szintén az ő vállát nyomták, hanem kitűnő pedagógusnak is bizonyult.

Halála előtt néhány nappal a vizsgáztatási rendszerekről beszélve azt a kijelentést tette: sohasem voltam barátja a buktatásoknak. Ha valakit meg akartak buktatni, mindig azt mondtam, a növendékeket ne buktassuk, hanem tanítsuk meg. Mindig azt tapasztaltam, ha foglalkoztak a megbuktatandó növendékekkel, annyit mindig ki tudtak hozni belőle, amennyire az életben szükségük volt. Csak álljanak neki és foglalkozzanak velük. Mondotta ezt a pedagógus, aki negyvennyolc esztendőt töltött a katedrán mint nevelő.

Szerette az ifjúságot, törődött velük és életét áldozta értük. Nála nem számított a korhatár.

Nagyszerű pedagógiai érzékét elárulják azok a tankönyvek, melyeket önmaga írt vagy másokkal karöltve szerkesztett a világháború előtt, és a román megszállás idején. Minden irányra kiterjedően megszámlálhatatlan tankönyvet írt. Mint tankönyvíró jellemezte a könyvnyedség és a könnyen áttekinthetőség már abban az időben, amikor erre nagy gondot nem igen fordítottak.

Életének negyedik tevékenységi vonala az erdélyi magyar tanügy megszervezésében való tényleges részvétele úgy az Erdélyi Katolikus Státus vagy egyházmegyei igazgatótanácsában, mint a felekezeti megbeszéléseken, amelyeken szívesen jelent meg és mindig volt megszívlelendő hozzászólása a felmerült kérdésekhez.

Senki sem csodálkozhatik tehát azon, ha munkássága elismerést nyert egyházi hatóságai részéről is és 1915-ben a szűz Máriáról nevezett szebeni kispósttá, 1933-ban pedig pápai prelátussá nevezték ki. Ezek az egyházi kitüntetések az ő munkás életében változást nem jelentettek. Azután is csak igazgató maradt és kör-

nyezetétől rossz néven vette, a növendékeknek meg sem engedte, hogy prépost, vagy prelátus úrnak nevezzék.

Valaki azt a kérdést vethetné fel, hogy építkezéseit miből fedezte? Erre felelni nagyon nehéz, mert egyszerű tanári fizetése volt azon az ellátáson kívül, amit a nővérektől kapott. Talán a tankönyveinek jövedelme volt az, amit szorgalmasan összegyűjtögetett és alkalmas időben nagyszerűen befektetett. Aki egyéni rátermettségével az E g y h á z n a k intézményeket emelt N a g y s z e b e n b e n és S e p s i s z e n t g y ö r g y ö n , aki az intézmények fenntartására és biztosítására Kolozsváron palotákat hagyott, az 1940 nyarán ötven éves aranymiséjét úgy ülte meg, hogy minden ékszerét és értékét pénzzé tette, és növelés céljaira az Egyház kincstárába helyezte. Szegényen halt meg. Már életében nem akart semmit megtartani élete munkásságának gyümölcséből.

Dr. P. Boros Fortunát O. F. M.

Gróf Mailáth Gusztáv Károly.
1864—1940.

Született 1864 szept. 24-én Bakócán, Baranya vármegyében. Atyja Mailáth György országbíró, a Kuria elnöke, anyja prandai Hillebrandt Stefánia bárónő. A családban ő volt a hetedik gyermek. Testvérei közül József, gazdasági-pénzügyi és szociális egyesületeknek tevékeny tagja, író és zeneszerző élte túl pár nappal.

Nevelője Döbrössy Alajos volt, utóbb pécsi kanonok. A IV. elemi osztályból a budai piaristáknál vizsgázott. A középiskolai osztályvizsgálatokat Pécsen a cisztercitáknál, majd a budapesti II. kerületi kir. egyet. főgimnáziumban tette le, ahol Lutter Nándor piarista volt az igazgatója. Jeles eredménnyel itt tett érettségi vizsgálatot.

Azután Strassburgba ment, ahol félévig jogot tanult. Rokonával, Zichy Aladárral volt együtt közös papi felügyelő alatt.

Atyja tragikus halálának (1883) megrázó körülményei megérlelték benne a szándékot, hogy pappá legyen, mely gondolatot már édesatyja is felvetette előtte. Az esztergomi egyházmegyébe lépett, ahová Simor János hercegprímás vette fel. A teológia elvégzésére Bécsbe küldte őt. Itt a Pazmaneumban lakott. Lollok József volt az igazgató és Hettyey Sámuel, később pécsi püspök, a spirituális. Lollok igazgató különösen sokat foglalkozott vele, második atyja lett a papnövendéknek. Itt a megfelelő környezetben telik meg a lelke bő vallási tartalommal, hogy a későbbi években bőven juttasson abból másoknak is. Simor hercegprímás szentelte áldozópappá. Első szentmiséjét Zavarban, Pozsony megyében tartotta (1887), ahol édesapja van eltemetve. Az ol-tárhoz Lollok József és Döbrössy Alajos vezették, mint manuduktorok.

Gróf Mailáth G. Károly

A hercegprímás Esztergomban a gimnázista papnövendékek tanulmányi felügyeletét bízta rá. Ezt az állását 1888—1895-ig töltötte be. Az intézetben működött Prohászka Ottokár, mint lelkiigazgató. Itt ismerkedtek tehát össze és haladtak tovább egy úton gondolatviláguk közössége révén. Prohászka nemcsak lelkifiának tekintette őt, hanem betegeskedései alkalmával is mindig mellette állott, hogy vigasztaló szavával és szeretetével erősítse.

A gimnázista növendék papok száma 80 körül volt. A nevelésben Mailáth nem az akkori idők száraz tömegnevelésével próbált eredményt elérni, hanem az egyéni, a sokkal törődő, odaadó és szeretetteljes nevelésmódot tartotta szem előtt.

A prímás 1895-ben Komáromba küldte őt helyettes plébánosnak. Molnár János apát-plébános ugyanis mint országgyűlési képviselő a politikával, közelebbről a katolikus néppárt szervezésével volt elfoglalva. Mailáth itt kedves modorával, közvetlen, lelkes munkájával, ezeroldalú lelkipásztori tevékenységével szerettette meg magát. Bőkezű adakozásaival nagy feltűnést keltett. A templomot díszítette, a sajátjából új elemi iskolát emelt.

Neve annyira ismertté lett, hogy az uralkodó őt 1897-ben Gyulafehérváron segédpüspökké tette utódlási joggal. Lönhárt Ferenc püspök csakhamar meghalt és így ő vette át az egyházmegye kormányzását.

Hogy az érdemes erdélyi papság számát értékes emberekkel növelje, esztergomi volt növendékei közül többeket új egyházmegyéjébe átvett: ilyenek Kászonyi Alajos utóbb prelátnak, Vezér László teológiai tanár, Hirschler József pápai-prelátnak, kanonok, Jaross Béla pápai prelátnak-plébános. Ezekon kívül is vannak olyan növendékei, akik magyarországi egyházmegyékben tűntek fel és jutottak magas méltóságra: Rott Nándor veszprémi, Shvoy Lajos székesfehérvári, Bubnics Mihály rozsnói püspökök, Kriwald Ottó érseki biztos, Trikál József és Zubriczky Aladár egyetemi tanárok.

Püspöki működését azzal kezdte meg, hogy bejárta terjedelmes egyházmegyéjét. Hét év telt bele, hogy minden helyen megfordulhatott. Azóta e körútját

többször tette meg, különösen a városokat kereste fel gyakrabban. Ez útjaiban nemcsak a bérmálás szentségét osztotta ki, útjai valósággal népmisszió számba mentek. Lelkesedése, közvetlen társalgásmódja, a köznéphez mutatott nagy szeretete és érdeklődése mindenfelé elismerést és bámulatot keltett. Mindenfelé megvizsgálta az iskolákat, a templomokat és ahol annak szükségét látta, a maga pénzéből igen sokat adott azok rendbehozására, több helyen új iskolaépületet emelt hasonlóképpen paplakot, vagy tanítólakást.

Különösen nagy érdeklődést mutatott az ifjúság iránt, mivel bennük látta a vallásilag szebb jövő zálogát. A serdültebb fiúifjúság lelki gondozását tartotta főfeladatának és azok lelki gondozására érzett magában különleges hivatást. A tiszta vér megőrzésének, a lelki tisztaság fenntartásának volt mindig lelkes szószólója, abban a meggyőződésben, hogy csak erkölcsös és tiszta vérű nemzedék tarthatja fenn a vallást és a fajt.

Első püspöki pásztorlevelei nagy feltűnést keltettek, mert ezekben, miként minden ténykedésében, az akkor divatos vallási szempontból vett szabadelvűség ellen küzdött minden erejével. A közönbös, a vallást leki csinylő, sőt támadó szabadelvűség ellen.

Ezzel szemben lelkes támogatója volt a keresztény sajtónak és felsegélyezője a katolikus intézményeknek. Így a Regnum Marianum intézet létrehozásában és fentartásában vezető szerepet játszott, valamint a Zászlónk ifjúsági lap létrehozásában.

Mint alkotások nevéhez fűződnek:

Egyházmegyéjében rendszeresítette a papi lelkigyakorlatokat. Évenként kétszer összegyűjtötte a papságot. E lelkigyakorlatokon ő maga is megjelent, hogy papjaival együtt imádkozva, azokban a vallásosságot erősítse. Hasonlóképpen a tanítók számára is rendezett lelkigyakorlatokat. Itt is rendszerint megjelent.

Rendszeresítette a három napos lelkigyakorlatokat a katolikus középiskolákban. A felsősztályos növendékek lelkivezetőjét maga szemelte ki.

Oltáregyleteket szervezett a plébániákon a temp-

lomoknak egyházi ruhákkal való olcsó, vagy ingyenes ellátása végett.

Általánossá tette a gyakori szentáldozást. Ilyen irányú lelkesítésével X. Pius pápát is megelőzte, aki a gyakori szentáldozást az egész Egyházban általánossá tette.

Bensőbbé tette a papképzést azon nevelési mód mintájára, amelyet egykori rektoránál, hollóknál látott. Működésének sikerét nagyon előmozdította az a körülmény, hogy papnövendékeit közelebbről ismerte. Ugyanis az egyes katolikus középiskolákban minden évben megfordult, gyakran több alkalommal is, gyóntatásai, iskolalátogatásai révén az ifjúsággal közvetlenül érintkezett. Papnövendékei ebből az ifjúságból kerültek ki.

Papságát egyházmegyei zsinatra hívta össze. Ebben az egyházmegyében előtte száz évvel volt szabályos zsinat. E zsinat több olyan határozatot hozott, mely manapság is, a codex juris canonici megjelenése után is használatban van.

Lendületes működése eredményezte, hogy a hitélet az egyházmegyében szembetűnően erőre kapott. Általános lett az egyház ügyeivel való törődés, öntudatosabb lett a vallási magatartás és mélyebb gyökerű a vallási áhítat.

Megható az önfeláldozás és gondoskodás, amelyet a háború éveiben mutatott. Püspöki palotáját kórházzá alakította át. Sorra járta a kórházakat, ahol sebesült katonákat ápolták, különböző harctereken fordult meg, hogy mindenfelé vigasztalást vigyen.

Az impériumváltás után igen sokat fáradt az egyházi intézmények és katolikus iskolák megvédése és fenntartása érdekében. A Romániával megkötött konkordátumig tagja volt a román felsőháznak, ott ez ügyekben többször felszólalt. Küldöttségek élén ismételtén kihallgatáson jelent meg Ferdinánd királynál, különböző minisztereknél, hogy az iskolai törvények hozásában előnyös módosításokat, engedményeket vívjon ki.

Vagy húszszor járt Rómában XIII. Leótól kezdve

mindegyik pápa uralkodása alatt. X. Pius pápa különösen kedvelte őt gondolkozásuk hasonlósága miatt. A pápákkal való gyakori érintkezése igen jótékony hatású volt az egyházmegye vallásos életére.

Működése számos elismerésben részesült. Így valószínűs belső titkos tanácsossá lett, megkapta a vaskorona rend első osztályú keresztjét és a Polonia Restituaia nagy keresztjét.

Hívei többször megragadták az alkalmat, hogy szeretetüknek és hálájuknak méltó kifejezést adjanak. Különös fényvel ünnepelte meg az egyházmegye 25 éves püspökségét (1922-ben). Az iskolák, vallásos egyesületek, a püspöki káptalan, a katolikus Státus közgyűlése meghatározó ragaszkodással vették körül. E jubileumot követte a 30 éves püspökség, a 35., 40., mindannyi meleg megemlékezésekkel.

Püspökségének 40 éves fordulóját (1937-ben) már nem ünnepelhette meg egyházmegyéje hívei körében. A fáradhatatlan apostoli munka lassan fölemésztette életerejét. Már 1936-ban annyira meggyengült egészségi állapota, hogy a Szentszék segítőtársul utódlási joggal egykori kedves növendékét, *Vorbuchner Adolf* nagy-szebeni apát-plébánost nevezte ki segédpüspökké. *Vorbuchner* segédpüspök 1938 május óta, mint kinevezett megyéspüspök kormányozta az egyházmegyét. Lelkesedéssel, hozzáértéssel foglalkozott a reábizottakkal. A Kat. Nagygyűléseken, bérmaútjain szeretetet sugárzott, ez érzést különös melegséggel az ifjúságra árasztotta. Az egyházmegyében az örökimádást rendelte el, ez intézkedése utána is érvényben maradt. Az egyházmegye őszinte sajnálatára 1938 szeptemberében meghalt. Mint író és történelemkutató is megörökítette nevét. Sok cikket kívül az egyházmegye történetéről könyvecskét adott ki és több kötetben, kéziratban maradt a szebeni plébánia története.

Mailáth ez időre már a budapesti Vörös-Kereszt szanatóriumban keresett gyógyulást. Itt érte 1938-ban a Szentszék magas kitüntetése: soteropolisi címzetes érsekké nevezték ki. Egyre súlyosbodó betegségét hősiess lemondással és belenyugvással viselte. Az utolsó években már nem érdekelte a külső élet alakulása. Lelke mé-

lyéig megrázta még a hír, mely utódja, Vorbuchner Adolf püspök, elhunytát közölte. De megérte még, hogy második utódjává szintén régi, kedves növendéke, egykori püspöki levéltárosa-titkára, *Márton Áron* kano-nok, kolozsvári plébános lett.

Mailáth püspök igazi jelentősége abban áll, hogy újjá tett nemzedékeket, a volt közönbös, hamis libera-lizmus által kitermelt légkörből új légkört teremtett. Új nemzedéket nevelt, amely öntudatosabb katolikussá vált. Jótékonykodásra családi és püspöki jövedelmeit szinte két kézzel szórta, rengeteg tanulót segélyezett, sok intézmény létesítéséhez hozzájárult. Négy évtize-des püspöksége alatt valorizált értékben közel 3 millió pengőt kitevő összeget fordított adakozásra és a püs-pökség fenntartására.

A nagybeteg püspök egészségi állapotáról érkező hírek egyre sötétebbekké és vigasztalanabbakká lettek. Majd 1940 március 18-án, este 9 óra felé megkonduló haran-gok jelezték mindenfelé, hogy Mailáth Gusztáv Károly, Erdély nagyhirú, jóságos püspöke meghalt. Emléke azonban örökké él, miként azoké a nagy katolikusoké, akik nemes tettvágyukban nemzetüknek és vallásuknak, érdekében annyit fáradoztak.

Dr. Biró Vencel.

A ferencrendi és piarista tartományfőnökök engedélyével (662—1942. sz.; 1571—1941. sz.).
Nihil obstat. Dr. Antonius Péter, censor dioecesanus. Num. 2049—1941. Imprimatur.
Emericus Sándor, Vicarius Generalis.

Felelős kiadó: Dr. Biró Vencel és Dr. P. Boros Fortunát.
Felelős nyomdavezető: Zsulyevics Mátyás.

Tartalom.

Ragyogó csillagok.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	5
Fráter György.	” ” ”	—	—	—	9
Forgách Ferenc.	” ” ”	—	—	—	12
Báthory István.	” ” ”	—	—	—	14
Báthory Kristóf.	” ” ”	—	—	—	17
Szántó István.	” ” ”	—	—	—	22
Leleszi János.	” ” ”	—	—	—	25
Kereszturi Kristóf.	” ” ”	—	—	—	28
Báthory András.	” ” ”	—	—	—	31
Kakas István.	” ” ”	—	—	—	35
Jósika István.	” ” ”	—	—	—	38
Wass János.	” ” ”	—	—	—	41
Marosvásárhelyi Gergely	<i>Biró Lajostól.</i>	—	—	—	45
Kovacsóczy István.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	48
Erdélyi István.	” ” ”	—	—	—	50
Tholdalagi Mihály.	” ” ”	—	—	—	52
Haller István.	” ” ”	—	—	—	55
Petki István.	” ” ”	—	—	—	57
Damokos Kázmér.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	59
Lázár István.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	63
Sámbár Mátyás.	<i>Biró Lajostól.</i>	—	—	—	65
Kajoni János.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	69
Haller János.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	74
Gróf Apor István.	” ” ”	—	—	—	76
Gróf Kálnoky Sámuel.	” ” ”	—	—	—	81
Nagy Mózes.	<i>Dr. Boga Alajostól.</i>	—	—	—	—

Báró Haller István	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	89
Gróf Mikes Mihály.	„ „ „	—	—	—	91
Gróf kornis Zsigmond.	„ „ „	—	—	—	93
Báró Orbán Elek.	„ „ „	—	—	—	95
Györffy Pál.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	97
Csató Elek.	„ „ „ „	—	—	—	100
Báró Apor Péter.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	103
Gyalogi János.	„ „ „	—	—	—	105
Mikes Kelemen.	„ „ „	—	—	—	107
Báró Bajtay Antal.	„ „ „	—	—	—	109
Gróf Batthyány Ignác.	„ „ „	—	—	—	113
Mártonfi József.	„ „ „	—	—	—	116
Bolla Márton.	„ „ „	—	—	—	120
Gróf Kemény József.	„ „ „	—	—	—	122
Kovács Antal.	<i>Kolozsvári Sillye Bélától.</i>	—	—	—	124
Vass József.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	129
Haynald Lajos.	<i>Dr. Várhelyi Gyulától.</i>	—	—	—	132
Fogarasy Mihály.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	135
Simon Jukundián.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	139
Lönhárt Ferenc.	<i>Dr. Kóródy Pétertől.</i>	—	—	—	144
Veszely Károly.	<i>Zlamál Ágosttól.</i>	—	—	—	146
Kovács Ferenc.	<i>Jaross Bélától.</i>	—	—	—	150
László Polikárp.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	154
Beke Antal.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	158
Dr. bochkor Mihály.	<i>Dr. P. Jánossy Bélától.</i>	—	—	—	161
Dr. Farkas Lajos.	<i>Dr. Balázs Andrástól.</i>	—	—	—	164
Báró Jósika Sámuel.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	166
Pál István.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	169
Dr. Hirschler József.	<i>Dr. Rózsa Józseftől.</i>	—	—	—	172
Dr. Bitay Árpád.	<i>Dr. György Lajostól.</i>	—	—	—	177
Bilinszky Lajos.	<i>Dr. P. Boros Fortunáttól.</i>	—	—	—	182
Gróf Mailáth Gusztáv Károly.	<i>Dr. Biró Venceltől.</i>	—	—	—	186

